

**“ИРГЭНИЙ ОРОН ЗАЙН ТӨЛӨВ
БАЙДАЛ, ТҮҮНИЙГ ДЭМЖИХ ЭРХ
ЗҮЙН ТААТАЙ ОРЧНЫ ХЭРЭГЦЭЭ
ШААРДЛАГЫГ ТОДОРХОЙЛОХ”
СУДАЛГАА**

ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ТАЙЛАН

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

ГАРЧИГ

Судалгааны хүснэгт, зургийн жагсаалт	3
Судалгааны баг	5
Товчилсон үгийн жагсаалт	6
Удиртгал	7
БҮЛЭГ 1. ТӨРИЙН БУС БАЙГУУЛЛАГЫН ТӨРӨЛ, ЧИГЛЭЛ	8
1.1. ТББ-ын төрөл, хэлбэр	8
1.1.1. ТББ-ын төрөл хэлбэрийн талаарх зохицуулалт	8
1.1.2. ТББ-ын хэлбэр, тэдгээрийн тоо хэмжээ.....	11
1.2. ТББ-ын үйл ажиллагааны салбар, чиглэл.....	13
1.2.1. Үйл ажиллагаанд тулгамддаг саад бэрхшээл	17
БҮЛЭГ 2. ТӨРИЙН БУС БАЙГУУЛЛАГЫН ЧАДАВХИ	20
2.1. Үүсгэн байгуулагчид ба удирдах зөвлөл.....	20
2.1.1. Гишүүнчлэл	23
2.1.2. Гүйцэтгэх удирдлага ба сайн дурын ажилтан.....	24
2.2. ТББ-ын санхүүжилт, татвар	27
2.2.1. ТББ-ын зардал ба хөрөнгө.....	27
2.2.2. Төрийн бус байгууллагын орлого ба санхүүжилт	30
2.2.3. ТББ-ын хуримтлал.....	33
2.2.4. ТББ-ын татвар ба хөнгөлөлт чөлөөлөлт.....	34
2.3. ТББ-ын тайлагналт	36
2.4. ТББ-ын хамтын ажиллагаа.....	38
БҮЛЭГ 3. ТББ-ЫН ҮР НӨЛӨӨ	44
БҮЛЭГ 4. ИРГЭНИЙ ОРОН ЗАЙ	52
4.1. Иргэний суурь эрх, эрх чөлөөний хэрэгжилтийн үнэлгээ.....	52
4.2. ИНБ-ын эрх, эрх чөлөөний талаарх ТББ-ын үнэлгээ.....	53
4.3. ТББ-ын талаарх иргэдийн санаа бодол.....	61
ДҮГНЭЛТ	65
АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ	70
ХАВСРАЛТ	73
Судалгааны хүрээ, арга зүй	73
Тоон судалгааны аргачлал	74
Чанарын судалгааны аргачлал	75
Судалгааны үр дүнгийн хүснэгт (хавсралт 1-10).....	79

ХҮСНЭГТ, ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1. ТББ-уудыг тодорхойлсон байдал	8
Хүснэгт 2. ТББ-уудын тоо, эдийн засгийн үйл ажиллагааны салбарын ангиллаар	13
Хүснэгт 3. Байгууллагын үйл ажиллагааны хэлбэр, засаг захиргааны түвшнээр	16
Хүснэгт 5. Орлогын эх үүсвэр, байршлаар, хувиар	31
Хүснэгт 6. Орлогын эх үүсвэр, байгууллагын төрлөөр, хувиар	32
Хүснэгт 7. Санхүүгийн эрсдэлээс хамгаалсан хуримтлалтай эсэх, үйл ажиллагааны хэлбэрээр, хувиар	33
Хүснэгт 8. 2019 онд төлсөн татварын дундаж хэмжээ, байгууллагын төрлөөр, төгрөгөөр, хувиар	35
Хүснэгт 9. 2019 онд төлсөн татварын дундаж хэмжээ, байршлаар, төгрөгөөр	35
Хүснэгт 10. 2019 онд төлсөн НДШ-ийн дундаж хэмжээ, байгууллагын төрлөөр, төгрөгөөр	35
Хүснэгт 12. Хөнгөлөлт, чөлөөлөлт эдэлсэн татварын төрөл, байршлаар, төгрөгөөр	35
Хүснэгт 13. Хөнгөлөлт чөлөөлөлт эдэлсэн татварын төрөл, дундаж хэмжээ, байгууллагын төрөл, төгрөгөөр ..	36
Хүснэгт 14. Иргэний нийгмийн байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, хувиар	38
Хүснэгт 15. Төрөөс үзүүлдэг тусламж дэмжлэгт өгч буй дундаж үнэлгээ, / 1-5 онооны шкалаар /	40
Хүснэгт 16. ТББ-ын үйл ажиллагаа явуулдаг зорилтот бүлэг, үйл ажиллагааны хэлбэрээр /олон сонголттой хариултаар/	44
Хүснэгт 17. Үр нөлөө, байршлаар	45
Хүснэгт 18. Иргэний суурь эрх, эрх чөлөөний хэрэгжилтэд ТББ-уудын өгсөн үнэлгээ	52
Хүснэгт 19. ИНБ-ын эрх, эрх чөлөөний байдал, төрлөөр	53
Хүснэгт 20. Эвлэлдэн нэгдэх, байгууллага байгуулахад учрах саад бэрхшээлийн төрлүүд, зорилтот бүлгээр, хувиар	58
Хүснэгт 21. ТББ-ын үйл ажиллагаа нийгэм болон иргэдэд ач тустайг үнэлэхэд нас, хүйс, боловсрол, ажил эрхлэлтийн нөлөө	61
Хүснэгт 22. Төрийн бус байгууллагын нийгэмд үзүүлж буй ач холбогдол, хувиар	64
Хүснэгт 23. Судлах зүйл ба нэр томьёо	73
Хүснэгт 24. Түүврийн тооцоолол	74
Хүснэгт 25. Түүврийн хуваарилалт, хамрах хүрээ	75
Зураг 1. ТББ-ын тайлан хүлээн авагчийн төрөл	36
Зураг 2. Эрхзүйн мэдээллийн нэгдсэн системд "төрийн бус байгууллага" үг орсон бичиг баримтуудын агуулга, хувиар	38
Зураг 3. Судалгааны аргачлал	74
Зураг 4. Чанарын судалгааны хайлтын түлхүүр үг ашигласан загвар схем	76
Зураг 5. Тоон судалгаанд ашиглаж буй программ хангамж	77
График 1. Бүртгэлтэй ТББ-уудын тоо	11
График 2. ТББ, ААН, Төсвийн байгууллагын эзлэх хувь	11
График 3. Байгууллагын үйлчилгээний төрөл, бүртгэлийн төрлөөр, хувиар	12
График 4. ТББ-уудын үйл ажиллагааны чиглэл /COPNI 2019 ангиллаар/	14
График 5. Тулгардаг саад бэрхшээл, хувиар	17
График 6. Үйл ажиллагаанд тулгамддаг саад бэрхшээл, байршлаар	17
График 7. Үйл ажиллагаанд тулгамддаг саад бэрхшээл, байгууллагын төрлөөр	18
График 8. Үүсгэн байгуулагч болон гүйцэтгэх алба, хувиар	20
График 9. Удирдах зөвлөлийн гишүүдийн тоо	21
График 10. Удирдах зөвлөлийн гишүүд, хүйсээр	21
График 11. Удирдах зөвлөлийн гишүүдийн насны бүтэц, хувиар	21
График 12. Удирдах зөвлөлийн хуралдах давтамж, хувиар	22
График 13. Батлагдсан дүрэм, журам, хувиар	22
График 14. Аудит хийлгэсэн байдал, төрлөөр	23
График 15. Гишүүдийн насны бүтэц, хувиар	23
График 16. Гүйцэтгэх албаны ажилтан, төрлөөр	24
График 17. Санхүүгийн ажилтан, төрөл	24
График 18. Түр болон гэрээт ажилтан, төрөл	24
График 19. Сайн дурын ажилтан, төрлөөр	25
График 20. Байгууллагын үйл ажиллагаа улс төр, шашин, эдийн засгийн бүлэглэлээс ангид байж чаддаг эсэх	26
График 21. Улс төрийн эрх мэдэлтнийг удирдах зөвлөлд оруулах нь зөв эсэх, хувиар	26
График 22. Төсөл, тендерт оролцохын тулд албан бус зардал гаргадаг эсэх, хувиар	26
График 23. Байрны төрөл, байршлаар, хувиар	27
График 24. Сүүлийн 3 жилийн орлого, зарлага, үндсэн хөрөнгийн дундаж хэмжээ, байршлаар, хувиар	28
График 25. Сүүлийн 3 жилийн орлого зарлагын хэмжээ, гишүүнчлэлээр, хувиар	29
График 26. Байгууллагын үйл ажиллагааны зардлын төрөл хувиар	29
График 27. Сүүлийн 3 жилийн зардлын төрөл, гишүүнчлэлээр, хувиар	30
График 28. Орлогын эх үүсвэр, хувиар	30
График 29. Санхүүгийн эрсдэлээс хамгаалсан хуримтлалтай эсэх, байршлаар, тоогоор	33

График 30. Санхүүгийн эрсдэлээс хамгаалсан хуримтлалтай эсэх, байгууллагын төрлөөр, хувиар	33
График 31. 2019 онд төлсөн нийт татварын хэмжээ, байршлаар, төгрөгөөр	34
График 32. Сүүлийн 3 жилд санхүүгийн тайлан гаргасан байдал, байршлаар, хувиар	36
График 33. Засгийн газрын харьяа байгууллагуудад Х тайлан илгээгээгүй шалтгаан, хувиар	37
График 34. Сүүлийн 3 жилд санхүүгийн тайлан гаргасан байдал, хувиар	37
График 35. Хамтын ажиллагаанд үүсдэг бэрхшээлүүд, хувиар	41
График 36. Хамтын ажиллагаанд учирдаг саад бэрхшээл, үйл ажиллагааны хэлбэрээр	41
График 37. Хамтын ажиллагаанд үүсдэг асуудлыг шийдвэрлэх арга зам	42
График 38. Арга хэмжээ авдаггүй шалтгаан, байгууллагын төрлөөр, хувиар	43
График 39. Арга хэмжээ авдаггүй шалтгаан, байршлаар, хувиар	43
График 40. Иргэний нийгмийн байгууллагуудын үйл ажиллагаа явуулдаг зорилтот бүлэг, хувиар	44
График 41. Орон нутаг болон үндэсний хэмжээний бодлогын баримт бичиг, эрх зүйн актад оруулж батлуулсан нэмэлт өөрчлөлтийн тоо, үйл ажиллагааны чиглэлээр	45
График 42. ТББ-ын үйл ажиллагаа, үйлчилгээнд хамрагдсан хүний тоо, үйл ажиллагааны чиглэлээр	46
График 43. Нийтийн эрх ашгийг төлөөлөн нэхэмжилсэн тохиолдол, үйл ажиллагааны чиглэлээр	46
График 44. Эрхлэн гүйцэтгэсэн судалгааны тоо, үйл ажиллагааны чиглэлээр	46
График 45. Хэвлэн нийтлүүлсэн ном, товхимол, гарын авлагын тоо, үйл ажиллагааны чиглэлээр	47
График 46. Байгаль орчны байгууллагын хувьд үйл ажиллагаанд хамрагдсан газар, нутаг, гол горхи, биологийн болон амьтны төрөл зүйл, үйл ажиллагааны чиглэлээр	47
График 47. Өөрчлөлт оруулсан бусад үйл ажиллагаа, үйл ажиллагааны чиглэлээр	47
График 48. Хууль тогтоомж, бодлого хөтөлбөрт өөрчлөлт оруулсан байдал, байршлаар, хувиар	48
График 49. Үйл ажиллагааны чиглэл, бусад	48
График 50. Хууль тогтоомж, бодлого хөтөлбөрт өөрчлөлт оруулсан байдал, хувиар	49
График 51. Төрийн болон нийтийн үйлчилгээг хэрэгжүүлэх механизмд өөрчлөлт оруулсан байдал, хувиар	49
График 52. Төрийн байгууллагын ил тод, хариуцлагатай байдал болон авлигатай тэмцэхэд өөрчлөлт оруулсан эсэх, хувиар	50
График 53. Иргэд, олон нийтийн оролцоонд өөрчлөлт гаргасан эсэх, хувиар	50
График 54. Хувь хүн, байгаль орчин, амьтан ургамлын зүй зохистой байдалд өөрчлөлт гаргасан эсэх, хувиар	50
График 55. Байгууллагын үр нөлөөтэй, бахархдаг сайн жишээ, хувиар	51
График 56. Эмзэг бүлгийн эрхийг хамгаалах, байршлаар, хувиар	53
График 57. Мэдээллийн ил тод байдал ба мэдээллийн эрхийн тухай хуулийг ашигладаг эсэх, байршлаар, хувиар	54
График 58. Мэдээлэл авч чаддаггүй шалтгаан, байршлаар, тоогоор	54
График 59. Мэдээлэл авч чаддаггүй шалтгаан, байгууллагын төрлөөр, хувиар	55
График 60. Төрийн байгууллагын шийдвэр, үйл ажиллагааг шүүмжлэхэд гардаг бэрхшээл, хувиар	55
График 61. Интернетээр үзэл бодлоо илэрхийлэхэд хориг хязгаарлалт байдаг эсэх, хувиар	55
График 62. Хэвлэл мэдээллээр үйл ажиллагаа явуулахад саад бэрхшээл гардаг байдал, үйл ажиллагааны хэлбэрээр, тоогоор	56
График 63. Хэвлэл мэдээллээр үйл ажиллагаа явуулахад саад бэрхшээл гардаг байдал, байршлаар	56
График 64. Хэвлэл мэдээллээр үйл ажиллагаа явуулахад саад бэрхшээл гардаг байдал, зорилтот бүлгээр, тоогоор	57
График 65. Эвлэлдэн нэгдэх, байгууллага байгуулахад бэрхшээл учирдаг эсэх, хувиар	57
График 66. Эвлэлдэн нэгдэх, байгууллага байгуулахад учрах саад бэрхшээлийн төрлүүд, байршлаар, хувиар	58
График 67. Олон нийтийг хамарсан үйл ажиллагаа зарласан эсэх, хувиар	59
График 68. Хууль дээдлэх, хүний эрх хамгаалсны төлөө саад бэрхшээлтэй учирсан эсэх, хувиар	59
График 69. Хууль дээдлэх ёс, хүний эрх хамгаалсны төлөө учрах саад бэрхшээл, хувиар	60
График 70. Төрийн зүгээс үзүүлэх дарамт шахалт, хувиар	60
График 71. Хууль шүүхийн байгууллагад хандсан эсэх, хувиар	60
График 72. Хууль шүүхийн байгууллагаар асуудлыг шийдвэрлүүлсэн эсэх, хувиар	61
График 73. Иргэдийн хувьд ТББ байгуулдаг шалтгаан	62
График 74. Иргэдийн хувьд ТББ байгуулдаг шалтгаан, хүйсээр	62
График 75. Иргэдийн хувьд ТББ байгуулдаг шалтгаан, насаар	62
График 76. ТББ-ын хийдэг ажил, иргэдийн хувьд	63
График 77. ТББ-ын санхүүжилт, оролцогчдын хувьд	63
График 78. ТББ нийгэмд тулгамдсан асуудлын талаар төрд нөлөөлж чаддаг эсэх, хувиар	63
График 79. ТББ нийгэмд тулгамдсан асуудлын талаар төрд нөлөөлж чаддаг эсэх, хувиар	64

“ИРГЭНИЙ ОРОН ЗАЙН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ, ТҮҮНИЙГ ДЭМЖИХ ЭРХ ЗҮЙН ТААТАЙ ОРЧНЫГ БИЙ БОЛГОХ ХЭРЭГЦЭЭ ШААРДЛАГЫГ ТОДОРХОЙЛОХ” СУДАЛГААНЫ БАГ

Хамтрагч байгууллагууд:

1. Үндэсний статистикийн хороо
2. “Эс Ай Си Эй” ХХК (SICA LLC)
3. Иргэний нийгмийн Консорциум (үсгийн дарааллаар):
  - Ардчиллын боловсрол төв (ДЕМО)
  - Ахиллис Монгол
  - “Бүх нийт боловсролын төлөө!” үндэсний эвсэл
  - МОНФЕМНЕТ Үндэсний сүлжээ
  - Монголын эмнести интернэшнл
  - Монголын эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөрийг дэмжих холбоо
  - Нээлттэй нийгэм форум
  - Транспаренси Интернэшнл Монгол
  - Хүний эрх, хөгжил төв
  - Ц.Батсугар, Иргэний нийгмийн судлаач
  - Б.Болорсайхан, Хүний эрхийн шинжээч
  - Д.Сүхжаргалмаа, Жендэр шинжээч

Судалгааны багийн зөвлөх

Г.Ундрал, Ардчиллын боловсрол төв (ДЕМО)-ийн захирал

Тайланг бичсэн

О.Саранчулуун

Судлаач, АШУУИС-ын НЭМС-ийн багш, Ахиллис Монгол ТББ-ын тэргүүн

Ц.Батсугар

Судлаач, багийн гишүүн

Тоон судалгааны зөвлөх

Г.Эрдэнэ

Эдийн засгийн магистр, “Эс Ай Си Эй” ХХК-ийн Дэд захирал

Тоон судалгааны баг

С.Дарханхишиг

Эдийн засгийн магистр, “Эс Ай Си Эй” ХХК-ийн Судалгааны газрын менежер

Т.Түмэнчимэг

Эдийн засгийн бакалавр, “Эс Ай Си Эй” ХХК-ийн Судалгааны газрын ахлах менежер

Э.Нямдаваа

Программ хангамжийн бакалавр, “Эс Ай Си Эй” ХХК-ийн Мэдээлэл цуглуулалт, боловсруулалтын хэлтсийн ахлах менежер

Б.Төрцэцэг

Герман хэл судлалын бакалавр, “Эс Ай Си Эй” ХХК-ийн Мэдээлэл цуглуулалт, боловсруулалтын хэлтсийн хянагч судлаач

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

ААНБ	Аж ахуйн нэгж байгууллага
ААНБОАТ	Аж ахуйн нэгж байгууллагын орлогын албан татвар
АТБХЭ	Ашгийн төлөө бус хуулийн этгээд
АТБХЭтХ	Ашгийн төлөө бус хуулийн этгээдийн тухай хууль
ГҮТББ	Гишүүдэд үйлчилдэг төрийн бус байгууллага
ЕБС	Ерөнхий боловсролын сургууль
ЗБН	Заавал байлгах нөөц
ИНБ	Иргэний нийгмийн байгууллага
МОНГОЛ УЛС	Монгол Улс
МОНГОЛ УЛСЗН	Монголын улаан загалмайн нийгэмлэг
МҮОХ	Монголын үндэсний Олимпийн Хороо
МХАҮТ	Монголын үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхим
НДЕГ	Нийгмийн даатгалын ерөнхий газар
НДШ	Нийгмийн даатгалын шимтгэл
НҮБ	Нэгдсэн үндэстний байгууллага
НҮТББ	Нийгэмд үйлчилдэг төрийн бус байгууллага
ОУ	Олон Улс
ОУБ	Олон улсын байгууллага
ТББ	Төрийн бус байгууллага
ТБМНС	Татварын бүртгэл мэдээллийн нэгдсэн сан
УБЕГ	Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар
УЗ	Удирдах зөвлөл
УИХ	Улсын их хурал
ҮСХ	Үндэсний статистикийн хороо
ҮЭБ	Үйлдвэрчний эвлэлийн байгууллага
ФБЯ	Фокус бүлгийн ярилцлага
ХХОАТ	Хувь хүний орлогын албан татвар
ХЭУБтХ	Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн тухай хууль
ЭЗҮАСА	Эдийн засгийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал
СОРНИ	Classification of the Purposes of Non-Profit Institutions

УДИРТГАЛ

Монгол Улсад Төрийн бус байгууллага (ТББ)-ын тухай хууль 1997 онд батлагдсанаас хойш иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх, төрийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих, хүний эрхийг хангахад ТББ-ууд үнэлж баршгүй үүрэг гүйцэтгэж ирсэн. Хууль батлагдсанаас хойш үйл ажиллагаа явуулах ТББ-уудын тоо өсөж, зохион байгуулалт, үйл ажиллагаа, салбар чиглэл, нийслэл, аймаг бүрд хүрч ажилладаг иргэний нийгэм төлөвшин хөгжиж байна.

ТББ-ын эрх зүйн зохицуулалтыг сайжруулах, иргэний нийгмийн хөгжлийн таатай орчныг бүрдүүлэхийн тулд иргэний нийгмийн төлөөлөл бүхий Консорциум 2019 оны 6-р сараас 2020 оны 6-р сарын хооронд “Ашгийн төлөө бус хуулийн этгээдийн тухай хууль” (АТБХЭТХ)-ийн төслийг иргэний нийгмийн байгууллага (ИНБ)-аар хэлэлцэх, “МОНГОЛ УЛС-ын төр, иргэний нийгмийн түншлэлийн үзэл баримтлал (бодлого)”-ыг төслийг шинэчлэх, АТБХЭТХ-ийн төслийг бовсруулж нөлөөлөл хийхээр ажиллаж байна.

Үүний тулд иргэний нийгмийн салбар, ТББ-ын олон янз байдал, төрөл, хэлбэр, тэдгээрийн онцлог болон тулгамдаж буй асуудлыг бодитоор тодорхойлох, салбарын суурь нөхцөл байдлыг тодруулах зайлшгүй шаардлага үүсэж байгаа тул иргэний нийгмийн төлөөлөл бүхий Иргэний нийгмийн Консорциумаас “Иргэний орон зайн төлөв байдал, түүнийг дэмжих эрх зүйн таатай орчныг бий болгох хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлох” судалгааг санаачилж, улмаар Нээлттэй нийгэм форум болон “Форум Ази” бүсийн байгууллагын дэмжлэгтэйгээр энэхүү судалгааг гүйцэтгэв.

Энэ судалгаа нь ТББ-ын эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох, сайжруулахтай холбоотой нөлөөллийн үйл ажиллагааг баримт, дүн шинжилгээ бүхий мэдээллээр хангах үндсэн зорилгоос гадна ИНБ-ын үйл ажиллагаа болон оролцогч талуудын зураглалыг тодорхойлох, ИНБ-ын үйл ажиллагааны үр нөлөө болон Монгол Улс дахь иргэний орон зайн өнөөгийн төлөв байдлыг судлах зорилтуудыг агуулсан болно.

Судалгаанд идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж буй ТББ-уудын төлөөлөл болох 683 байгууллагаас тоон мэдээлэл цуглуулж, ТББ, төр, гадаад болон олон улс (ОУ)-ын байгууллага, хэвлэл мэдээлэл зэрэг оролцогч талуудтай бүлгийн болон ганцаарчилсан ярилцлага хийж чанарын мэдээллээр баяжуулав. Мөн иргэний нийгмийн салбарт өмнө хийгдсэн судалгаа, хууль эрх зүй болон бодлогын баримт бичигт шинжилгээ хийж, олон талын байр суурь, мэдээллийг нэгтгэхийг зорив.

Иргэний нийгэм, ардчилал, ТББ-ын үйл ажиллагааны талаар сэдэвчилсэн судалгаа хийгдэж байсан хэдий ч иргэдийн эвлэлдэн нэгдэх, үзэл бодлоо илэрхийлэх, ИНБ-ын үйл ажиллагаа, хамтын ажиллагаа, үр нөлөө зэрэг төлөв байдлыг улсын хэмжээнд тусгайлан судалсан судалгаа одоогоор хийгдээгүй байна. Энэхүү судалгаа нь энэ орон зайг нөхөж, ТББ-ын хууль эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох, төрөөс иргэний нийгмийн талаар баримтлах бодлогыг тодорхойлоход баримт нотолгоо болж, мэдээллээр хангах суурь баримт бичиг болно гэдэгт итгэлтэй байна.

Иргэний нийгмийн Консорциум

БҮЛЭГ 1. ТӨРИЙН БУС БАЙГУУЛЛАГЫН ТӨРӨЛ, ЧИГЛЭЛ

1.1. ТББ-ын төрөл, хэлбэр

1.1.1. ТББ-ын төрөл, хэлбэрийн зохицуулалт

Иргэний нийгмийн салбар, тухайн салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллага, хуулийн этгээд, тэдгээрийн онцлог мөн чанартай холбоотой ялгаатай ойлголтуудыг практик болон эрх зүйн орчинд хэрэглэсээр иржээ. Тухайлбал, 1997 оны ТББ-ын тухай хуульд ТББ гэх ойлголтыг өргөн хүрээнд хэрэглэж ирсэн бол Иргэний хуульд *ашгийн төлөө бус* гэж хуулийн этгээдийн зорилгоор нь ангилан ирсэн. Түүнчлэн, Монгол Улсын Хүний Эрхийн Үндэсний Комиссийн тухай хууль, Хөгжлийн Бодлого, Төлөвлөлт, Түүний Удирдлагын тухай хууль зэрэг хуульд иргэний нийгэм гэх ойлголтыг хэрэглэсээр байна. Түүнчлэн, ОУБ-уудын практик хэрэглээг даган ИНБ гэх ойлголт ч мөн ашиглагдсаар байна. Тухайлбал, Залуучуудын хөгжлийг дэмжих тухай хуульд залуучуудын ИНБ гэх ойлголтыг ашигласан байдаг.

Төрийн бус байгууллага гэдэг үг хууль зүйн мэдээллийн нэгдсэн санд хүчинтэй байгаа 55 хууль, 27 тогтоол, тушаал, журмын баримт бичигт орсон байна (Эрхзүйн мэдээллийн нэгдсэн сан, 2020).

Хүснэгт 1. ТББ-ыг тодорхойлсон байдал

Хуулийн нэр	ТББ-ыг тодорхойлсон байдал	Ангилал
Төрийн тус байгууллагын тухай хууль (УИХ, 1997)	...нам, үйлдвэрчний эвлэл, сүм хийдээс бусад төрийн бус байгууллага хамаарна. ...иргэд, төрийн байгууллага (хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх байгууллага)-аас бусад хуулийн этгээдээс нийгмийн болон өөрсдийн ашиг сонирхол, үзэл бодлын үүднээс сайн дурын үндсэн дээр байгуулагдан үйл ажиллагаагаа төрөөс хараат бус, өөрийгөө удирдах зарчмаар явуулдаг ашгийн төлөө бус байгууллагыг хэлнэ.	Нийгэмд үйлчилдэг төрийн байгууллага бус Гишүүддээ үйлчилдэг төрийн байгууллага бус
Иргэний хууль	...Ашгийн төлөө бус хуулийн этгээдийг холбоо, сан, хоршооны хэлбэрээр байгуулна. ...Нэгдмэл, тодорхой зорилго тавьсан хэд хэдэн этгээд сайн дурын үндсэн дээр нэгдэж байгуулсан, гишүүнчлэл бүхий хуулийн этгээдийг холбоо гэнэ. ... ...Нэг буюу хэд хэдэн үүсгэн байгуулагч нийгэмд ашиг тустай, нэгдмэл зорилгод хүрэхийн тулд эд хөрөнгө төвлөрүүлэх замаар байгуулсан гишүүнчлэлгүй хуулийн этгээдийг сан гэнэ. ...Эдийн засгийн болон нийгэм, соёлын нийтлэг хэрэгцээгээ хангах зорилгоор хэд хэдэн этгээд сайн дураараа нэгдсэн, хамтын удирдлага, хяналт бүхий дундын эд хөрөнгө дээр үндэслэн үйл ажиллагаа явуулахаар байгуулсан хуулийн этгээдийг хоршоо гэнэ. ...Сүм хийд иргэний эрх зүйн харилцаанд оролцохдоо сангийн эрх зүйн байдлын талаарх хуулийн заалтыг мөрдөнө	Холбоо Сан Хоршоо
Сууц өмчлөгчдийн холбооны эрх зүйн байдал, нийтийн зориулалттай орон сууцны	“Сууц өмчлөгчдийн холбоо” гэж нийтийн зориулалттай орон сууцны байшин (цаашид “орон сууцны байшин” гэх)-гийн дундын өмчлөлийн эд хөрөнгийг дундаа хамтран өмчлөх эрхийг хэрэгжүүлэх, тухайн орон сууцны байшингийн ашиглалтын хэвийн байдлыг хангах, сууц өмчлөгчдийн эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах, орон сууцны байшингийн дундын өмчлөлийн эд хөрөнгийн	Холбоо

байшингийн дундын өмчлөлийн эд хөрөнгийн тухай	эзэмшил, ашиглалт, хамгаалалтыг эрхлэн хариуцах зорилго бүхий, хуулийн этгээдийн эрхгүй, заавал гишүүнчлэлтэй холбоо	
Үл хөдлөх хөрөнгийн албан татварын тухай	Үл хөдлөх хөрөнгийн албан татвар төлөгч	ТББ, сан, шашны байгууллага, хоршоо
Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль	Нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлнө	Төрийн бус байгууллага

Ийнхүү ялгаатай ойлголтуудыг хэрэглэснээр ТББ-ын төрөл хэлбэрийн зохицуулалт нь эрх зүйн зөрчилтэй байдлыг үүсгэж байна. Тухайлбал:

- 2002 онд шинэчлэн батлагдсан Иргэний хуулиар “ашгийн төлөө бус хуулийн этгээдийн хэлбэрүүдийг “холбоо, сан, хоршоо” гэж нэрлэсэн ч тус хуулийн 36.6-д “сүм хийд” нь иргэний эрх зүйн харилцаанд оролцохдоо сангийн эрх зүйн байдлын талаарх хуулийн заалтыг мөрдөнө гэж зохицуулсан. Улмаар Иргэний хуулийн 36.3 болон 36.5-д “Холбоо, сангийн эрх зүйн байдлыг хуулиар тогтооно”, “хоршоотой холбоотой бусад харилцааг хуулиар зохицуулна” гэж тус тус заасан. Гэвч холбоо, сангийн эрх зүйн байдлыг тогтоосон хууль одоогоор байхгүй бөгөөд ТББ-ын тухай хуулиар зохицуулагдаж байна.
- ТББ-ын талаарх ойлголтыг 1997 оны Төрийн бус байгууллагын тухай хуулиар зохицуулсан ба “холбоо” гэсэн нэр томъёо одоог хүртэл тус хуульд байхгүй, харин “сан” гэх нэр томъёо 2002 онд Иргэний хууль шинэчлэгдсэнтэй холбоотойгоор орсон.
- Иргэний хуулийг дагаж мөрдөхтэй холбоотойгоор Иргэний хуульд өмнө нь батлагдсан байсан “ТББ-ын тухай хууль”-ийг нийцүүлэхдээ: “Сантай холбоотой тусгай зохицуулалт” гэх 7-р бүлгийг “ТББ-ын тухай хууль”-д шинээр нэмснээр Иргэний хуулийн “сан” гэсэн бие даасан хэлбэр нь ТББ гэх Иргэний хуульд байхгүй хэлбэрийн дотор багтах гажуудлыг бий болгосон. Үүний үр дагаварт Хуульч эмэгтэйчүүдийн холбоо гэж бүртгэлтэй байгууллага нь Хуульч эмэгтэйчүүдийн холбоо ТББ, Залуу удирдагч Сан байсан нь Залуу удирдагч сан ТББ гэх болсон. (ТББ-ын тухай хуулийг шинэчлэн найруулах хэрэгцээ, шаардлагын тандан судалгаа, 2017)
- Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн тухай хууль (ХЭУБтХ, 2015)-ийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.1-д “хуулийн этгээд гэж Иргэний хуулийн 25 дугаар зүйлд заасан шинжийг агуулсан зохион байгуулалтын нэгдлийг ойлгоно” хэмээн заасан атал, 8 дугаар зүйлд 12 төрлийн хуулийн этгээдийн хэлбэрийг улсын бүртгэлд бүртгэхээр тогтоосон нь Иргэний хуулийн 33 дугаар зүйлд тодорхойлсон хуулийн этгээдийн 5 хэлбэрээс зөрүүтэй байгаа юм. (Ашгийн төлөө бус хуулийн этгээдийн эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох хэрэгцээ шаардлага, 2018)

Иргэний хууль ба Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн тухай хуулиар ашгийн бус хуулийн этгээдийн төрөл, хэлбэрийг тус бүр ялгаатай тодорхойлсноос гадна Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн газраас энэ төрөл, хэлбэрийн тоог практикт хоёр дахин нэмэгдүүлсэн байгааг судлаачид тогтоожээ. (Ашгийн төлөө бус хуулийн этгээдийн эрх зүйн

зохицуулалтыг боловсронгуй болгох хэрэгцээ шаардлага, 2018) Өөрөөр хэлбэл, дээрх эрх зүйн зохицуулалтад байхгүй төрлийн ТББ-ыг бүртгэх практик байсан гэсэн үг юм.

Эрхзүйн ангилал, хуулийн этгээдийн тодорхойгүй байдлын талаарх бүлгийн ярилцлагад оролцогчдын санал бодлыг тоймловол сайжруулах шаардлагатайг хэд хэдэн үндэслэлээр дурдаж байв. Үүнд:

- Өнөөгийн бүртгэлийн эмх цэгцгүй байдал нь ТББ нь зорилгоосоо хазайсан, хийсвэр олон тооны ТББ-ыг бий болгож байна.
- ТББ-ын өмчийн хэлбэрийн мэдээлэл бүрхэг байна. Бүртгэлийг хийж буй УБЕГ нь тэр өмчийн эх үүсвэрийн мэдээлэлгүй, банк дээр жинхэнэ эзэмшигч нь биш, Гүйцэтгэх захирал байдаг нь ил тод бус байдлыг үүсгэдэг. Хөрөнгийн эх үүсвэрийг бүртгэдэггүй учраас маргаан гардаг.

Харин ТББ-уудын төлөөлөл нь 1997 оны ТББ-ын тухай хуулиар төрөл, хэлбэрийг өргөн агуулгаар тодорхойлж өгсөн нь ТББ-ууд өөрт тохирсон хэлбэр, бүтэц зохион байгуулалт, засаглалын тогтолцоог хэрэгжүүлэн, бие даан хөгжих боломжийг олгосон гэж үзэж байна. Мөн тэд ТББ-ын эрх зүйн зохицуулалтыг сайжруулахдаа ашгийн бус хуулийн этгээдийн төрлийг хэт явцууруулан тодорхойлж, түүний зохион байгуулалт, удирдлагын тогтолцоо зэргийг хатуу хуульчлах нь иргэний нийгэм, ашгийн бус салбар цаашид хөгжихөд хязгаарлалт болно гэсэн байр суурийг илэрхийлж байна. Ийм төрлийн хязгаарлалт, бэрхшээл одоо ч зарим онцлог зохион байгуулалт бүхий ТББ-уудад тулгарч байгааг тэд хэлж байв. Харин 1997 оны ТББ-ын тухай хууль нь ТББ-ын эрх үүрэг, харилцаа, төрөл зэргийг хэт нарийвчлан тусгаагүй нь ТББ-ууд нийгмийн хөгжлийн чиг хандлага, хэрэгцээ шаардлага, ОУ-ын туршлагад суурилан чөлөөтэй хөгжих хөрсийг бий болгосон давуу талтай гэж дүгнэж байна.

Шигтгээ 1

...Байгууллагыг хуульд зааснаар сан, төв, холбоо гэх мэт хэлбэрээр хэрхэвч зааварчилж болохгүй. Манай байгууллага хяналтын үүрэг гүйцэтгэж эхэлсэн, цаашид судалгаа, шүүхийн бус гомдлын механизмд оролцоод явж байна. Тэгэхээр байгууллагын хөгжил чөлөөтэй байх ёстой болохоор манай байгууллагыг ямар ч тохиолдолд төв, сан, холбоо гэж нэрлэх боломж байхгүй. - ТББ-ын төлөөлөлтэй хийсэн ФБЯ-ын оролцогч Б.

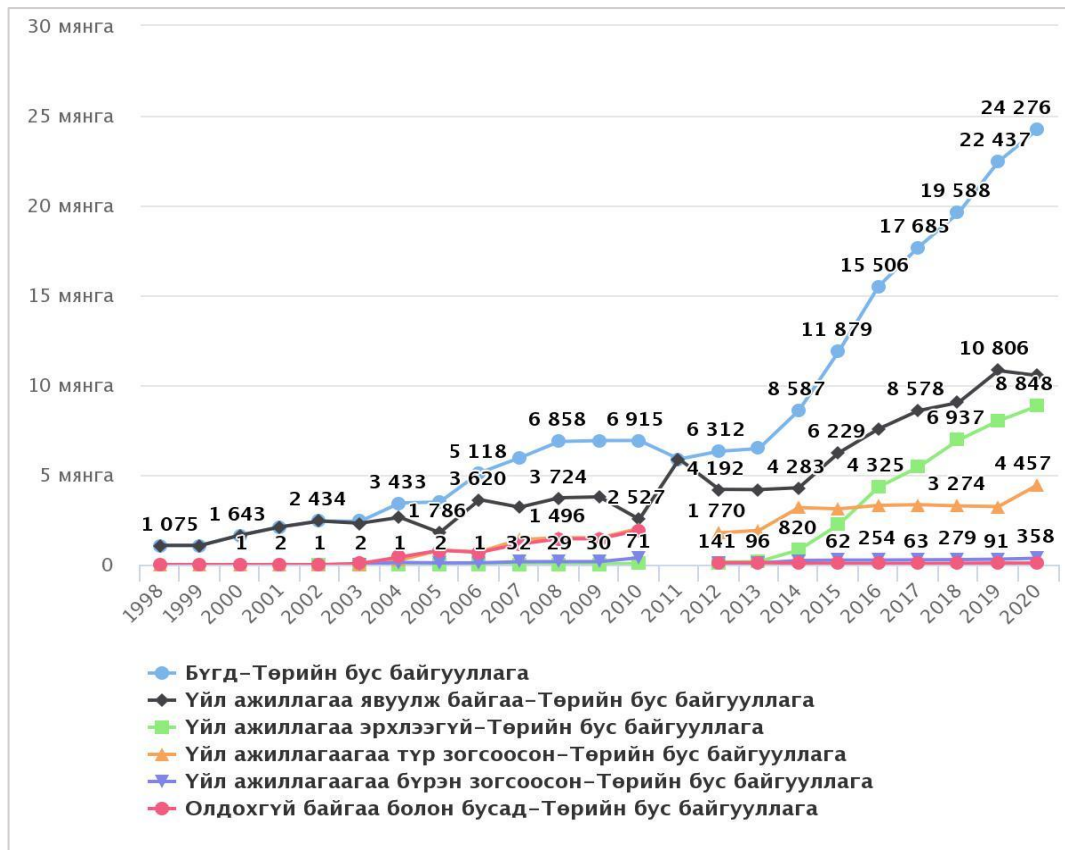
ТББ-ууд зохион байгуулалтын хэлбэр, түүнтэй уялдсан дотоод засаглалын тогтолцоо, үйл ажиллагааны салбар, чиглэл харилцан адилгүй, олон янз хэлбэртэй байдгийг судалгаанд оролцсон байгууллагууд болон бусад практик туршлага, судалгаа, тоон мэдээллээс төвөггүй харж болно.

ТББ-ын тухай хуулийг шинэчлэн найруулах өмнөх хэд хэдэн оролдлогуудад хуулийн этгээдийн хэлбэртэй холбоотой дээрх зөрчлийг арилгаж, “холбоо”, “сан” гэсэн хэлбэрүүдийг хуульчлахаар зорьсон ч эдгээр нь иргэний нийгмийн өнөөгийн олон янз байдлыг бүрэн илэрхийлж чадахгүй байгааг ТББ-уудын төлөөлөл анхааруулсаар байна. (АТБХЭТХ-ийн төсөлд хийсэн дүн шинжилгээний тайлан, 2019)

1.1.2. ТББ-ын хэлбэр, тэдгээрийн тоо хэмжээ

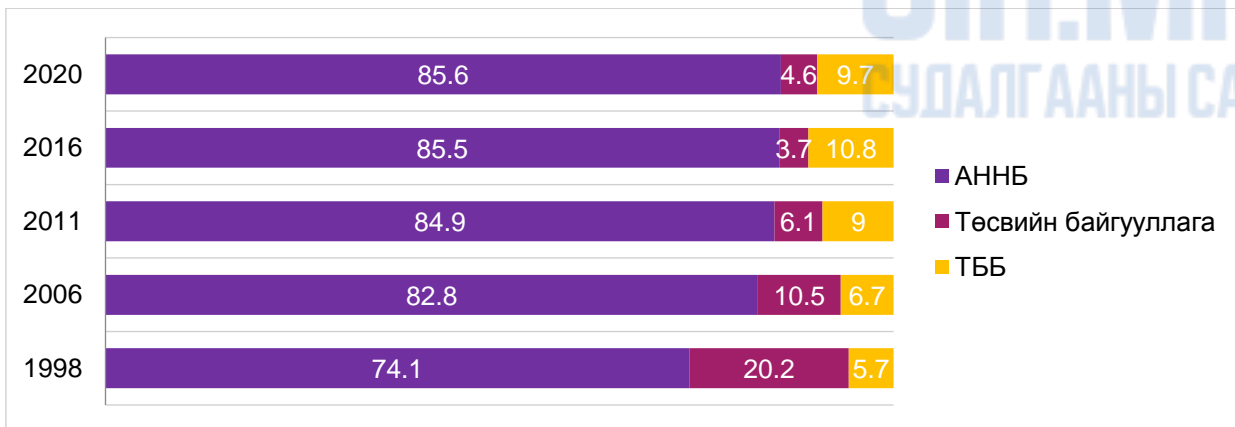
Монгол Улсын хэмжээнд 2020 оны байдлаар 24,276 бүртгэлтэй ТББ байгаагаас үйл ажиллагаа явуулж байгаа нь 10,806 байна. (Үндэсний статистикийн хороо, Бизнес регистрийн сан, 2020)

График 1. Бүртгэлтэй ТББ-ын тоо

2013 оноос бүртгэлтэй ТББ болон үйл ажиллагаа эрхлээгүй ТББ-ын тоо хурдтай нэмэгдэх болсон байна. Нийт бүртгэлтэй ААНБ-ын дунд эзэлж буй ТББ-ын хувь хэмжээ 1998 онд 5.7% байснаас 2020 онд 9.7% болж 2 дахин нэмэгдсэн байна (Үндэсний статистикийн хороо, 2020).

График 2. ТББ, ААН, Төсвийн байгууллагын эзлэх хувь

2020 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар үйл ажиллагаа явуулж буй ТББ-уудын 59.9% нь нийслэлд үйл ажиллагаа явуулж байна. (Үндэсний статистикийн хороо, Бизнес регистрийн сан, 2020)

сан, 2020) Улаанбаатарын дараагаар Дархан-Уул, Орхон, Дорнод, Ховд аймгуудад хамгийн олон ТББ бүртгэлтэй байна.

Харин УБЕГ-ын мэдээлэлд 2019 оны байдлаар 22,074 ТББ, 1,598 сан, 1,453 үйлдвэрчний эвлэл, 543 шашны байгууллага, 585 боловсрол, сургалтын байгууллага, 1,062 хэвлэл мэдээллийн байгууллага бүртгэлтэй байна. (УБЕГ, 2020)

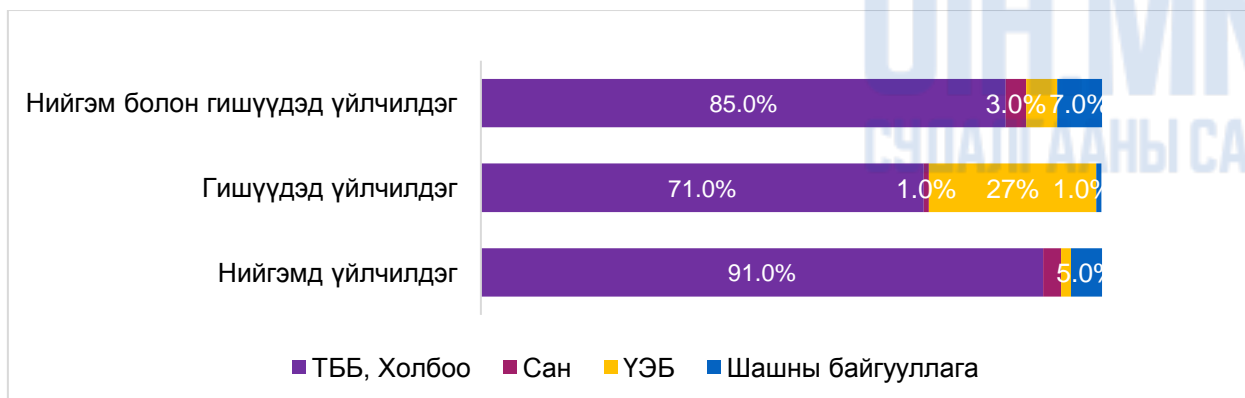
- Нэгд, УБЕГ болон ҮСХ-ны ТББ-ын тоон мэдээ зөрүүтэй байна. УБЕГ нь ТББ болон холбоог нэг ангиллаар бүртгэж байна.
- Түүнчлэн, боловсрол, сургалтын байгууллага, хэвлэл мэдээллийн байгууллага зэрэг Иргэний хуульд байхгүй төрөл, хэлбэрээр бүртгэл хийгдсээр байна. Мөн эдгээр төрлийн байгууллагууд нь дотроо ашгийн төлөө болон ашгийн төлөө бус байж болох ч, хэлбэрийн хувьд компаний ч, ТББ-ын ч төрөлд багтахгүй байгаа юм.

УБЕГ-т хуулийн этгээдийн бүртгэлийг хийхдээ 2018 оны УБЕГ-ын даргын А/420 тушаалын дагуу холбоо (үүнд: НҮТББ, ГҮТББ, үйлдвэрчний эвлэлийн холбоо), нийтийн эрхзүйн хуулийн этгээд, үндэсний хүмүүнлэгийн байгууллага, холбоо (боловсрол сургалтын байгууллага), сан, улс төрийн нам, холбоо (хэвлэл мэдээллийн байгууллага: сонин, сэтгүүл, радио, телевиз) зэрэг нийт 10 төрлөөр бүртгэж индексжүүлж байна (УБЕГ, 2020). Үүнээс үзвэл, одоогоор бүртгэлтэй бүх ТББ, боловсрол, сургалтын байгууллага, хэвлэл мэдээллийн байгууллага, үйлдвэрчний эвлэлийн байгууллагууд нь холбоо гэсэн хэлбэрээр бүртгэгдэж байна.

УБЕГ-ын дээрх бүртгэлийн индексийг харвал 22,074 ТББ нь НҮТББ болон ГҮТББ аль алиныг нь багтаасан тоо байна. Хэдий тийм ч УБЕГ-ын статистик нь энэхүү хоёр төрлөөр ялгаатай гардаггүй учир хамгийн сүүлийн статистик мэдээлэл байхгүй байна. Ямартай ч 2018 оны 6 дугаар сарын байдлаар нийт 17,634 ИНБ Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар албан ёсоор бүртгэлтэй байгаагаас “нийгэмд үйлчилдэг” 15,241, “гишүүддээ үйлчилдэг” 2,393 ТББ байна. Өөрөөр хэлбэл, бүртгэлтэй ТББ-уудын 86.4% нь НҮТББ байжээ.(УБЕГ-ийн албан мэдээллээс, 2020)

Судалгаанд оролцогч байгууллагуудын 17.9% нь гишүүдэд үйлчилдэг, 55.6% нь зөвхөн нийгэмд үйлчилдэг, харин 26.5% нь гишүүдэд болон нийгэмд үйлчилдэг гэж өөрсдийн зорилгыг тодорхойлж байна. Энэ нь УБЕГ-ын статистик мэдээлэлтэй ижил үр дүн юм.

График 3. Байгууллагын үйлчилгээний төрөл, бүртгэлийн төрлөөр, хувиар

Гишүүдэд үйлчлэх зорилго бүхий сан, зөвхөн нийгэмд үйлчилдэг холбоо байгаа нь нэг талаас бүртгэлийн тогтолцоог сайжруулах шаардлага байгааг, нөгөө талаас ТББ-ын төрөл, хэлбэрийн хууль, журмын ангилал нь тухайн байгууллагын үүсгэн байгуулагдсан зорилгыг бүрэн дүүрэн илэрхийлэхгүй байгааг харуулж байна. Тухайлбал, Хуулийн

этгээдийн улсын бүртгэлийн тухай хууль 2018 онд хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж эхлэснээр түүнээс өмнө бүртгэгдсэн ТББ-уудыг холбооны ангилалд бүртгэсэн нь гишүүнчлэлгүй ТББ-уудыг холбооны ангиллаар бүртгэсэн байна. Судалгааны дүнгээр ТББ, Холбооны хэлбэрээр бүртгэгдсэн байгууллагуудын 36.0% нь хувь хүмүүсийн гишүүнчлэлтэй, харин 16.8% нь ААНБ-ын гишүүнчлэлтэй бол үлдсэн 47.2% нь ямар нэг гишүүнчлэлгүй байна. Харин эсрэгээрээ судалгаанд оролцсон 18 сангийн 9 нь хувь хүн эсвэл ААНБ-ын гишүүнчлэлтэй байна.

Бүртгэлийн байгууллага, тэдгээрийн албан хаагчдын хууль эрх зүйн ойлголт, мэдлэг дутмаг, хууль эрх зүйн зохицуулалтыг нарийн үндэслэхээс илүүтэй хэрэглэгдэж ирсэн практик туршлагад үндэслэн бүртгэлийг гүйцэтгэдэг талаар ФБЯ-ын үеэр ТББ-ын төлөөлөл хөндөж байв.

Хэдий тийм ч судалгааны дүнгээс ч, УБЕГ-ын статистик мэдээллээс ч ТББ-ууд нь нийгэмд үйлчлэх зорилгоор буюу нийгмийн сайн сайхан байдлыг дээшлүүлэхэд хувь нэмэр оруулахаар зохион байгуулагдаж байгаа **нийгмийн капитал мөн** гэдэг нь тодорхой харагдаж байна.

1.2. ТББ-ын үйл ажиллагааны салбар, чиглэл

Иргэний нийгмийн салбарын дүр төрхийг бүрэн тодорхойлохын тулд ТББ-ын үйл ажиллагааны салбар, чиглэлийн зураглалыг оновчтой тодорхойлох ёстой. Энэ нь дараах ач холбогдолтой:

- ТББ-ын хэлбэрээр ашгийн төлөө аж ахуйн үйл ажиллагаа явуулж татвараас зайлсхийх хандлага байгаа талаар шүүмж гардаг. Тухайлбал, боловсрол сургалтын байгууллага, эмнэлэг, хэвлэл мэдээллийн байгууллага нь татвараас зайлсхийх зорилгоор ТББ-ын хэлбэрээр бүртгүүлж, үйл ажиллагаа явуулж байна гэх шүүмж ихээхэн байдаг.
- Нийгэмд тустай үйл ажиллагааны салбар, чиглэл, төрөл хэлбэрийг тогтооход ТББ-ын өнөөгийн үйл ажиллагааны зураглал ихээхэн ач холбогдолтой юм. Нийтэд тустай үйл ажиллагааг зүй зохистой тодорхойлсноор түүнтэй уялдан зохицуулагдах татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт болон бусад зохицуулалтын арга хэмжээ илүү үр дүнтэй, бодит байдалд нийцсэн болох юм.
- Эцэст нь, ТББ-ын үйл ажиллагааны хүрээнд хөндөгддөг нэг асуудал нь аж ахуйн үйл ажиллагаа юм. Өнөөгийн түвшинд ТББ нь аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхэлж буй түвшин, цаашид эрхлэх чадавх, нөөц зэргийг бүрэн тодорхойлсноор аж ахуйн үйл ажиллагааны зохицуулалт нь ТББ-ын тогтвортой хөгжилд ямар үр нөлөө үзүүлэхийг зөв тооцох ёстой юм.

Харамсалтай нь, ТББ-ын үйл ажиллагааны зураглалыг дээрх зорилгоор бүрэн дүүрэн гаргах мэдээллийн эх сурвалж, өгөгдөл өнөөг хүртэл хязгаарлагдмал байсаар байна.

ҮСХ-ны Бизнес регистрийн сангаас Эдийн Засгийн Үйл Ажиллагааны Салбарын Ангиллын (ЭЗҮАСА) дагуу ТББ-ын үйл ажиллагааг ангилан бүртгэдэг.

Хүснэгт 2. ТББ-ын тоо, эдийн засгийн үйл ажиллагааны салбарын ангиллаар

№	Салбар	2020-IV
1	Хөдөө аж ахуй, ойн аж ахуй, загас барилт, ан агнуур	125
2	Уул уурхай, олборлолт	0
3	Боловсруулах үйлдвэрлэл	8
4	Цахилгаан, хий, уур, агааржуулалтын хангамж	0
5	Усан хангамж; бохир ус, хог, хаягдлын менежмент болон цэвэрлэх үйл	0

	ажиллагаа	
6	Барилга	0
7	Бөөний болон жижиглэн худалдаа; машин, мотоциклийн засвар үйлчилгээ	0
8	Тээвэр ба агуулахын үйл ажиллагаа	0
9	Байр, сууц болон хоол хүнсээр үйлчлэх үйл ажиллагаа	0
10	Мэдээлэл, холбоо	114
11	Санхүүгийн болон даатгалын үйл ажиллагаа	1
12	Үл хөдлөх хөрөнгийн үйл ажиллагаа	4
13	Мэргэжлийн, шинжлэх ухаан болон техникийн үйл ажиллагаа	202
14	Захиргааны болон дэмжлэг үзүүлэх үйл ажиллагаа	71
15	Төрийн удирдлага ба батлан хамгаалах үйл ажиллагаа, албан журмын нийгмийн хамгаалал	0
16	Боловсрол	1,089
17	Хүний эрүүл мэнд ба нийгмийн үйл ажиллагаа	202
18	Урлаг, үзвэр, тоглоом наадам	463
19	Үйлчилгээний бусад үйл ажиллагаа	8,249

Дээрх ангиллаар авч үзэхэд ТББ-ын 80 гаруй хувь нь *Үйлчилгээний бусад үйл ажиллагаа* гэсэн ангилалд хамаарч байна.

Энэ ангилалд:

- Гишүүнчлэл бүхий байгууллагын үйл ажиллагаа,
- Компьютер, ахуйн бараа, хувийн хэрэглээний зориулалттай бараа эд зүйлсийн засвар, үйлчилгээ,
- Хувийн үйлчилгээний бусад үйл ажиллагаа гэсэн дэд ангиллууд багтаж байна.

Үүнээс ТББ-ууд нь эхний ангиллын хүрээнд бүртгэгдсэн байна. Хэдий тийм ч 80 гаруй хувь нь гишүүнчлэл бүхий байгууллагын үйл ажиллагаанд хамрагдаж байгаа нь бодит байдалтай бүрэн дүүрэн нийцэхгүй юм. Учир нь судалгааны дүнгээр нийт ТББ-ын 56.1% нь л гишүүнчлэлтэй юм.

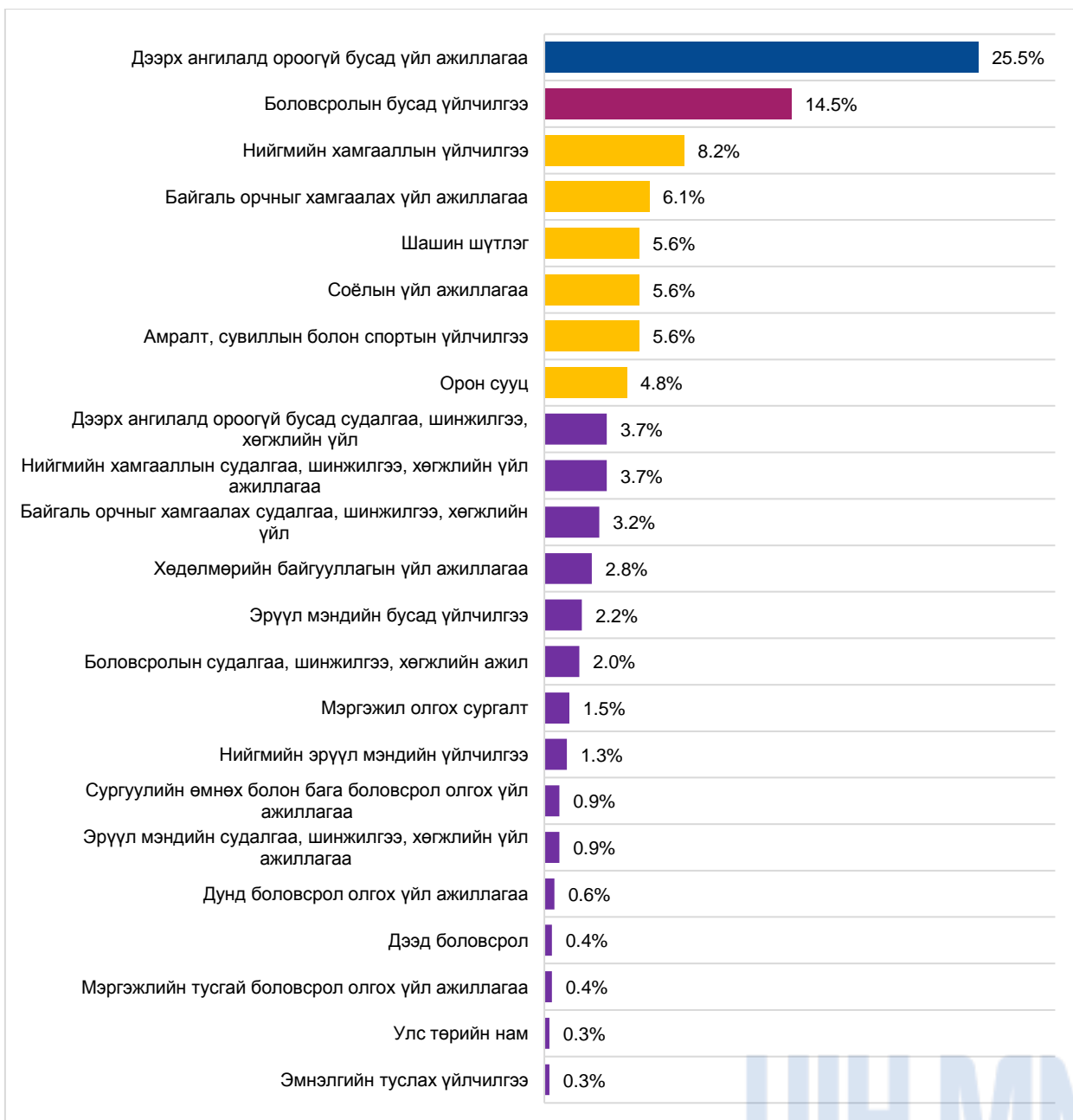
Дараагийн хамгийн түгээмэл ЭЗҮАСА нь Боловсрол байна. Боловсролын салбарт нийт ТББ-ын 10.3% нь үйл ажиллагаа явуулж байна. (ҮСХ, Бизнес регистрийн сан, 2020) Тоогоор нь авч үзвэл хамгийн түгээмэл үйл ажиллагааны салбар нь:

- Гишүүнчлэл бүхий бусад байгууллагын үйл ажиллагаа – 6,590 ТББ
- Үйлдвэрчний эвлэлийн үйл ажиллагаа – 1,089 ТББ
- Бага, бүрэн дунд, дээд боловсролоос бусад боловсрол олгох үйл ажиллагаа – 874 ТББ
- Бизнес, ажил олгогч болон мэргэжлийн гишүүнчлэл бүхий үйл ажиллагаа – 550 ТББ
- Спортын үйл ажиллагаа – 362 ТББ тус тус байна.

ТББ-ын үйл ажиллагааны өөр нэг ангиллын хэлбэр нь НҮБ-ын Өрхөд Үйлчлэх Ашгийн бус Байгууллагын Зорилгын Ангилал (COPNI) юм. Манай судалгааны хүрээнд уг ангиллыг ашиглан ТББ-ын үйл ажиллагааг зураглахыг оролдов.

График 4. ТББ-ын үйл ажиллагааны чиглэл /COPNI 2019 ангиллаар/

Энэхүү ангиллаар мөн л “Дээрх ангилалд ороогүй бусад үйл ажиллагаа” эрхлэгч ТББ 25.5% байгаа нь дээрх хоёр ангилал нь ТББ-ын үйл ажиллагааны олон янз байдлыг бүрэн дүүрэн илэрхийлж чадахгүй байгааг харуулж байна.

Гэвч ЭЗҮАСА-аас ялгаатай нь уг ангиллаар бид ТББ-ын үйл ажиллагаа эрхэлж буй салбарыг харьцангуй байдлаар тодорхойлох боломжтой байна. Судалгааны дүнгээр хамгийн түгээмэл үйл ажиллагааны салбар нь “Боловсролын бусад үйлчилгээ” байгаа нь Бизнес регистрийн сангийн статистиктай тохирч байна. Үүнээс гадна нийгмийн хамгааллын үйлчилгээ, байгаль орчныг хамгаалах үйл ажиллагаа, шашин, соёлын үйл ажиллагаа зэрэг чиглэлд ТББ-ууд түгээмэл үйл ажиллагаа явуулж байгаа нь Бизнес регистрийн сангаас ялгаатай дүн юм.

Гэсэн хэдий ч судалгааны дүн, Бизнес регистрийн сангийн дүнгээр бүх шатны сургууль, эмнэлэг, хэвлэл мэдээллийн үйл ажиллагаа эрхэлж буй байгууллага нь маш цөөн байгаа нь энэ чиглэлийн байгууллагууд татвараас зайлсхийх зорилгоор ТББ-ын хэлбэрээр үйл

ажиллагаа эрхэлдэг гэсэн түгээмэл шүүмжлэлтэй нийцэхгүй байна. Хэдий ийм тохиолдлууд байж болох ч энэ нь ТББ-ын нийтлэг дүр төрх биш юм.

Дээрх салбар чиглэлд үйл ажиллагаа явуулахдаа ТББ дараах үйл ажиллагааны хэлбэрүүдийг ашигладаг байна.

Хүснэгт 3. Байгууллагын үйл ажиллагааны хэлбэр, засаг захиргааны түвшнээр

№	Үйл ажиллагааны хэлбэр	Олон улсын	Үндэсний	Аймаг, нийслэлийн	Сум, дүүргийн	Хороо, багийн	Бусад
1	Сургалт	81.1%	73.4%	75.6%	55.8%	26.5%	50.0%
2	Судалгаа	45.3%	53.6%	47.0%	20.4%	8.8%	37.5%
3	Зөвлөгөө	47.2%	60.9%	57.2%	41.6%	20.6%	50.0%
4	Нөлөөлөл	28.3%	41.7%	41.7%	38.1%	23.5%	50.0%
5	Өмгөөлөл	3.8%	7.8%	13.1%	8.0%	2.9%	25.0%
6	Тусламж үйлчилгээ	28.3%	26.0%	47.7%	40.7%	73.5%	75.0%
7	Мэдээллийн үйлчилгээ	58.5%	55.7%	38.5%	30.1%	35.3%	62.5%
8	Сурталчилгаа	18.9%	29.7%	24.4%	18.6%	2.9%	50.0%
9	Төрийн үйл ажиллагаа, үйлчилгээний мониторинг	9.4%	12.5%	7.8%	7.1%	-	12.5%
10	Улсын болон орон нутгийн төсвийн хяналт	1.9%	4.7%	4.6%	1.8%	-	-
11	Бусад	1.9%	-	1.8%	0.9%	-	-

Үндэсний болон аймаг нийслэлийн түвшинд үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллагууд нь сургалт, судалгаа, зөвлөгөө, нөлөөлөл, мэдээллийн үйл ажиллагаа түлхүү хэрэгжүүлж байна. Баг, хороо, сум дүүргийн түвшинд үйл ажиллагаа явуулдаг ТББ-ууд нь ихэвчлэн тусламж үйлчилгээ, сургалт, зөвлөгөө, мэдээллийн үйлчилгээ явуулж байна. Харин төрийн үйлчилгээний мониторинг, төсвийн хяналт, өмгөөлөл, сурталчилгаа зэрэг чиглэлийн үйл ажиллагаа эрхэлдэг ТББ аль ч түвшинд маш цөөн байна. Түүнчлэн аж ахуйн үйл ажиллагааны хувьд судалгаанд оролцсон ТББ-уудын 30.7% нь л аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхэлсэн байна. Үүнд:

- ОУ-ын, үндэсний, болон аймаг, нийслэлийн түвшинд үйл ажиллагаа явуулдаг ТББ-ууд аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэх нь сум, дүүрэг, баг, хорооны түвшинд үйл ажиллагаа явуулж буй ТББ-аас 2 дахин их байна. Үндсэндээ, ТББ-ын үйл ажиллагааны явуулж буй түвшин ахих тусам аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэх нь нэмэгдэж байна. Энэ нь орон нутгийн (grassroot) ТББ-ууд нь чадавх, нөөцийн хувьд сул байдагтай холбоотой байж болох юм.
- Нийгэмд үйлчилдэг ТББ-ууд аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэх нь илүү байна. Тухайлбал, НҮТББ-ын 38.2%, Нийгэмд болон гишүүдэд үйлчилдэг ТББ-ын 25.4%, ГҮТББ-ын 15.6% нь аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэж, орлого олсон байна.
- Үйл ажиллагааны салбараар нь авч үзвэл соёлын үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн 52.6%, боловсролын бусад үйлчилгээ эрхлэгчдийн 43.4% нь аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхэлсэн байдлаар тэргүүлж байна.

Харамсалтай нь эдгээр аж ахуйн үйл ажиллагаа нь чухам ямар төрлийн үйл ажиллагаа болох, орлогын хэдий хувийг аж ахуйн үйл ажиллагааны орлого эзэлж буйг тодорхойлох мэдээлэл хангалтгүй байна.

ФБЯ-д оролцсон зарим байгууллага нь мерчандайз хийх байдлаар аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхэлж буй жишээ гарч байв.

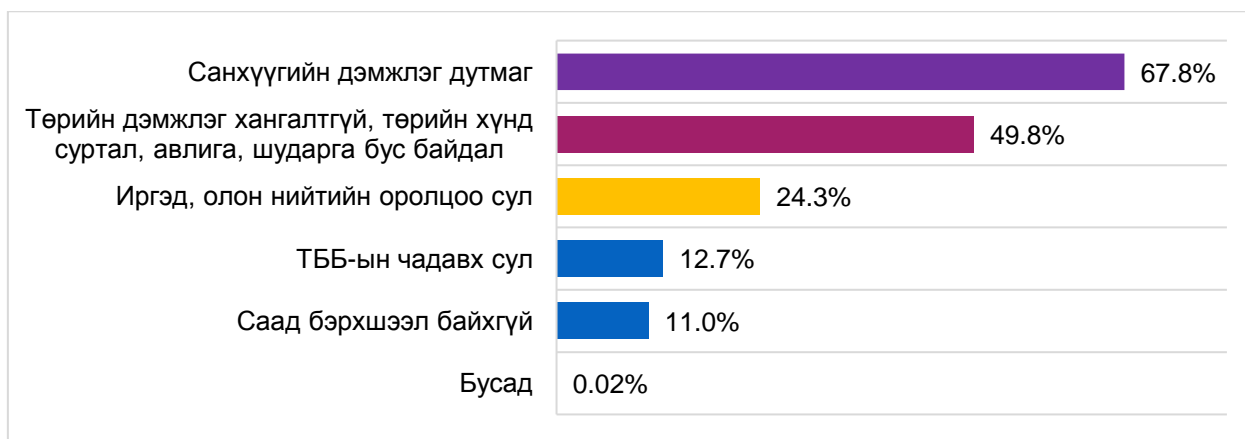
1.2.1. Үйл ажиллагаанд тулгамддаг саад бэрхшээл

Судалгаанд оролцсон ТББ-уудын 93.6% нь анх бүртгүүлсэн төрлөөрөө буюу үйл ажиллагааны чиглэлээ өөрчлөөгүй байна.

Харин судалгаанд оролцсон ТББ-уудын 18.0%-ийнх нь үйл ажиллагаа нь тасалдаж байжээ. Тэдний 77.2% нь 1-2 удаа үйл ажиллагаа нь тасалдсан бол үлдсэн 22.8% нь 3 ба түүнээс олон удаа тасалдаж байжээ. ТББ-ын үйл ажиллагаа нь тасалдахдаа ихэвчлэн буюу 91.9%-д нь 3 сараас дээш хугацаагаар тасалдаж, 67.5%-д нь санхүүжилтийн асуудлаас, 35.0%-д нь бусад асуудлаас болж тасалдсан байна.

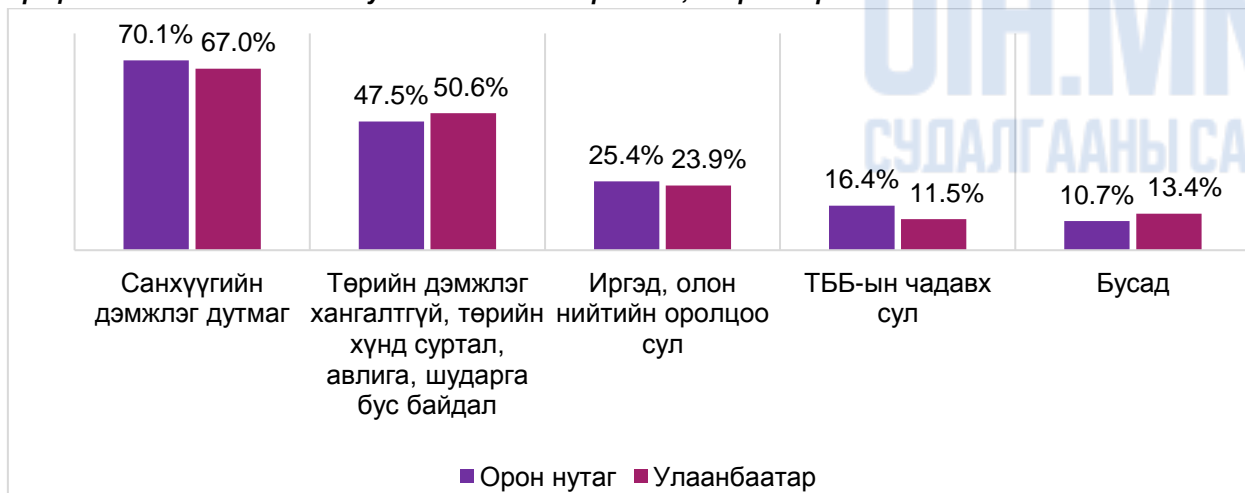
Үүнээс үзэхэд ТББ-ын үйл ажиллагаанд санхүүгийн асуудал, ажиллах хүчний хомсдол болон бусад асуудлаас болж хүндрэл бэрхшээл тулгарч байна. Энэ нь ТББ-ын үйл ажиллагаанд хамгийн их тулгардаг саад бэрхшээл нь санхүүгийн дэмжлэг дутмаг байдал бол удаах нь төрийн дэмжлэг хангалтгүй, төрийн хүнд суртал мөн шударга бус байдал гэснээс харагдаж байна.

График 5. Тулгардаг саад бэрхшээл, хувиар

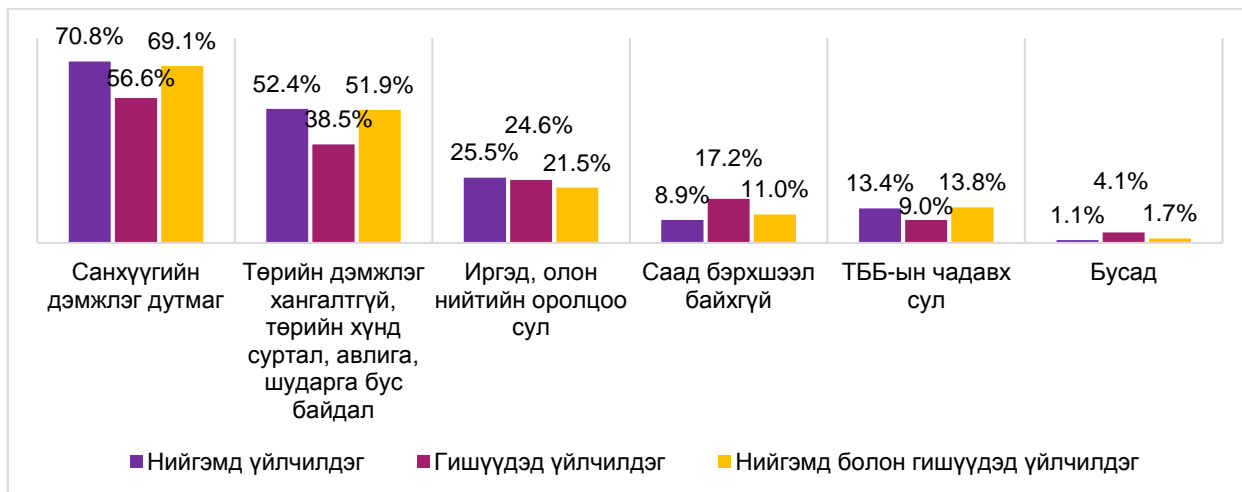
Орон нутагт үйл ажиллагаа явуулдаг байгууллагуудын хувьд санхүүгийн дэмжлэг дутмаг, ТББ-ын чадавх, иргэдийн оролцоо сул зэрэг саад бэрхшээл байна. Харин төрийн дэмжлэг хангалтгүй, төрийн хүнд суртал, авлига, шударга бус байдлын талаарх бэрхшээл нь Улаанбаатар хотод түлхүү тулгардаг гэсэн үзүүлэлттэй байна.

График 6. Үйл ажиллагаанд тулгамддаг саад бэрхшээл, байршлаар

Түүнчлэн санхүүгийн дэмжлэг дутмаг, төрийн дэмжлэг хангалтгүй зэрэг бэрхшээл нь голдуу нийгэм, нийгэм болон гишүүддээ үйлчилдэг байгууллагууд илүү тулгамддаг байна.

График 7. Үйл ажиллагаанд тулгамддаг саад бэрхшээл, байгууллагын төрлөөр

Өмнө хийгдсэн ижил төстэй судалгаануудад ТББ-ын үйл ажиллагаа тасалдах хэд хэдэн шалтгааныг тайлбарлаж байжээ. Үүнд:

- Тэдний нөөц их боловч, чадваржуулах, мэдлэгжүүлэх арга зүйн туслалцаа байхгүй, Завхан аймаг, ТББ, Фокус группийн ярилцлага) (Зохистой Хөгжлийн Жендэр Төв, 2005)
- Том жижиг янз бүрийн татварын асуудлууд ("Баасанжав консалтинг" ХХК, 2017)
- Олон давхар хязгаарлалт үе шат бүхий шалгуур бүхий дэмжлэг зэргийг нэрлэжээ ("Баасанжав консалтинг" ХХК, 2017)
- Түүнчлэн ТББ-уудад хандивлагч иргэн, ААН, байгууллагад үзүүлэх урамшуулал буюу татвар, хураамжийн хөнгөлөлтийн бодлого байхгүй нь дотоодын дэмжигчдийн хүрээг буруулж, улмаар нийгмийн хариуцлагыг нэмэгдүүлэх, нийгмийн төлөөх үйл ажиллагааны дэмжлэг тасралтгүй байх нөхцөлийг алдагдуулж байна. ("Баасанжав консалтинг" ХХК, 2017)

Эдгээрээс гадна ТББ-ын чадавх, хүний нөөцийн асуудал чухал нөлөөтэй байна. Тухайлбал, 2016 онд хийгдсэн Нийгмийн Эгэх Хариуцлагыг Бэхжүүлэх төслийн суурь судалгаагаар ТББ-уудын дийлэнхи нь чадавхийн хувьд бэхжээгүй, сул байна. ТББ-ын 35.0% нь зөвхөн 1, 31.0% нь 2-3, харин 7.0% нь л 10 болон түүнээс дээш тооны орон тооны буюу бүтэн цагийн ажилтантай. (Baseline survey of Mainstreaming Social Accountability in Mongolia project, IRIM, 2016) Түүнчлэн, ҮСХ-ны Бизнес регистрийн сангийн дүнгээр үйл ажиллагаа явуулж буй 10,806 ТББ-ын 90.4% нь 1-9 ажилтантай байна.

Үйл ажиллагаа тасалдахад нөлөөлөхөөс гадна үйл ажиллагаа эрхлэхэд тодорхой бэрхшээл, хүндрэл гарч байгааг фокус бүлгийн ярилцлагад оролцогчид илэрхийлж байв. Үүнд:

- ТББ-д үйл ажиллагаа явуулахад зарим салбар чиглэлд тусгай зөвшөөрөл шаардлагатай болдог байна. ТББ-ын зохицуулалтын ойлгомжгүй байдлаас тусгай зөвшөөрөл авахын тулд бүртгэлээ шинэчлүүлэх, тусдаа бие даасан ТББ дахин шинээр байгуулах зэрэг төвөг чирэгдэл гарч байна. Тухайлбал, боловсрол, сургалт, цэцэрлэг, хүүхэд хамгаалал зэрэг тодорхой чиглэлийн үйл ажиллагаа явуулахад ТББ-д тусгай зөвшөөрөл шаардлагатай байна.

Шигтгээ 2

...“Судалгаа, үнэлгээ, бодлогын нөлөөллийн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг. Мөн сургалтын чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг. Үүнтэй холбоотой бэрхшээл гарч байсан. Эрүүл мэндийн хөгжлийн төвөөс мэргэжлийн нийгэмлэг сургалт явуулах зөвшөөрлийг 18 байнга авдаг. 2 жилийн өмнө энэ зөвшөөрлийг авахад сургалтын кодтой байх ёстой гэсэн шалгуур тавьсан. Гэхдээ бүртгэлийн гэрчилгээ дээр Эрүүл мэндийн салбарын мэргэжилтний мэдлэг чадварыг дээшлүүлэх, нотолгоонд суурилсан бодлого хөтөлбөр боловсруулах чиглэлээр бүртгэгдсэн байхад заавал тусдаа сургалт гэсэн өөр код авах ёстой гэсэн бэрхшээлтэй тулгарч байсан” – ТББ-ын төлөөлөлтэй хийсэн ФБЯ оролцоогч

- Мөн төрийн байгууллагаас үйл ажиллагааг хязгаарлах, дарамт шахалт үзүүлэх тохиолдол гарч байна. Тухайлбал, төрийн үйл ажиллагаа, төсвийн хяналт шалгалт үнэлгээ хийдэг ТББ-д дарамт үзүүлэх, төсвөөс санхүүжилт авч буй байгууллагад шахалт үзүүлэх, зарим чиглэлийн үйл ажиллагаанд ТЕГ хяналт шалгалт хийх, зөвшөөрөл олгохгүй байх гэх мэтийг дурдаж байсан.

Шигтгээ 3

-...“Үйл ажиллагааны төрөл хэлбэрийг ТББ-ууд нөлөөллийн үйл ажиллагаа явуулдаг, төрд хяналт тавьдаг, төрийн үйл ажиллагааг үнэлдэг болон төрийн үзүүлж чадахгүй байгаа үйлчилгээг үзүүлдэг гэж ангилж ирсэн. Одоо энэ асуудал дээр анхаарах, илүү нарийвчлах ёстой ... ТББ-ын үйл ажиллагаанд хяналт тавих, хязгаарлахаар хуулийн заалтууд орсон байгаа. Гэхдээ аль хэдийн Захиргааны хэргийн хуулиар бидний үйл ажиллагааг хянаад, зохицуулж ирсэн. Жишээлбэл, нийтийн эрх ашгийг төлөөлөөд нэхэмжлэл гаргахад биднээс сүүлийн 3 жилийн үйл ажиллагааны тайлан, УБЕГ, үйл ажиллагааны чиглэлтэй нийцэж байгаа эсэх гэх мэт нэлээдгүй материалыг хянаж шалгаж байгаа. ... ТББ-ууд 1990-ээд оноос байгуулагдаад ТББ-ын тухайн хуулиар зохицуулагдаж байх үед улс орны нийгэм, эдийн засгийн байдлаас болоод үйлчилгээ үзүүлэх, шинэ санаа, шинэ загвар оруулах, шинэ хууль, үзэл санаа оруулах чиглэлээр үйл ажиллагаагаа түлхүү явуулж байсан бол одоо улс орны хөгжлийн шаардлагаас болоод илүү төрд хяналт тавих, төрийн эрх мэдлийг хязгаарлах, төрийн хэрэгжүүлж буй үйл ажиллагаанд үнэлгээ дүгнэлт өгөх, тендер худалдан авалтад мөрдлөг мөшгөлт хийх, авлига хээл хахуулийн түвшнийг хөндлөнгөөс тодорхойлох, үнэлэх, бодлого хэрэгжилтийн үнэлгээг хийж байх чиг үүрэг рүү хөгжиж байх шиг байна. Энэ чиглэл хэлбэрийг хуульд оруулбал зүйтэй. – ТББ-ын төлөөлөлтэй хийсэн ФБЯ, оролцоогч Б9

- Мөн хуулийн зохицуулалтаар нь тухайлсан нэг үйл ажиллагаа эрхлэх ТББ-д тавих шалгуурыг нэмэгдүүлэх хандлага байна. Иймд зарим нэг онцгой ач холбогдол бүхий үйл ажиллагааг эрхлэх эрх, эрх чөлөөг нарийвчлан хуульчилж, хамгаалах шаардлагатай байгаа тухай мөн зарим ТББ-ын төлөөлөл хэлж байлаа.

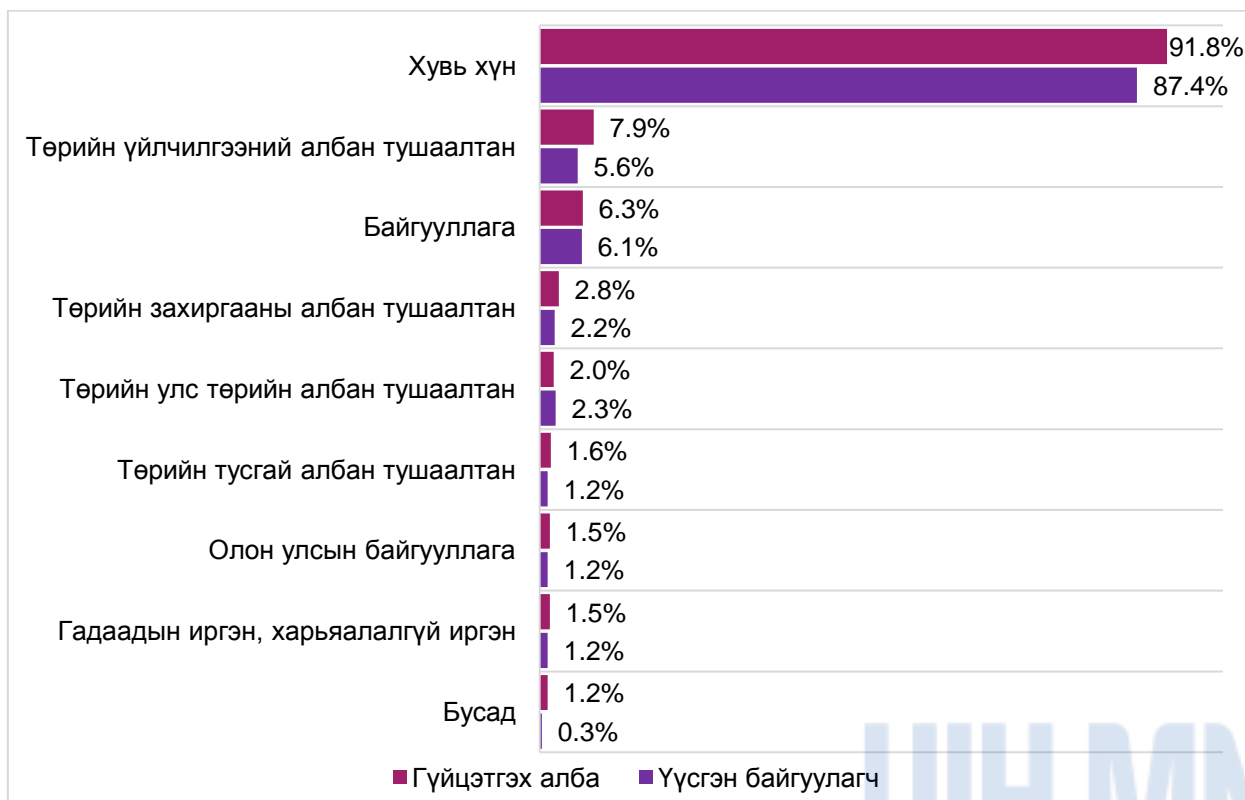
БҮЛЭГ 2. ТӨРИЙН БУС БАЙГУУЛЛАГЫН ЧАДАВХИ

2.1. Үүсгэн байгуулагчид ба удирдах зөвлөл

Төрийн бус байгууллагын удирдлага нь үүсгэн байгуулагчаас бүрдсэн 5 ба түүнээс дээш хүнтэй удирдах зөвлөлтэй, гишүүдтэй болон гишүүдгүй байж болно. Хэрвээ сан бол хяналтын зөвлөлтэй байхыг шаарддаг. Ихэнх тохиолдолд ТББ нь хувь хүмүүсийн сайн дурын нэгдэл дээр байгуулагддаг. Энэ нь хууль, албан болон албан бус дүрмээр зохицуулагддаг нийгэм, улс төр болон эдийн засгийн хүрээнд хоорондоо харьцаж буй зохион байгуулалттай буюу, зохион байгуулалтгүй иргэд, иргэдийн бүлэг юм. (Зохистой Хөгжлийн Жендэр Төв, 2005)

Судалгаанд оролцогч байгууллагын 90 орчим хувь нь үүсгэн байгуулагч болон гүйцэтгэх албанд нь хувь хүн, үлдсэн хэсэг нь тодорхой нэг байгууллагад ажилладаг хүмүүс байна.

График 8. Үүсгэн байгуулагч болон гүйцэтгэх алба, хувиар

Үүсгэн байгуулагдаад удаагүй, үйл ажиллагаа нь бүрэн тогтворжоогүй, жижиг ТББ-уудад үүсгэн байгуулагч, удирдах зөвлөлийн бие бүрэлдэхүүн нь гүйцэтгэх удирдлагаа хэрэгжүүлдэг практик түгээмэл байгаа нь чанарын судалгаанаас харагдаж байв.

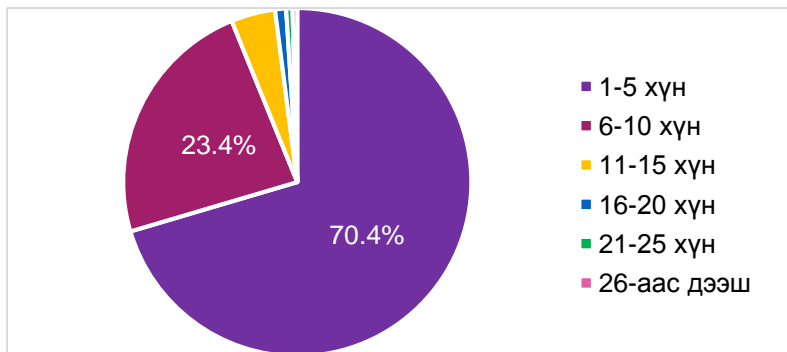
Үүний гол шалтгаан нь эдгээр ТББ-уудад санхүүгийн эх үүсвэр хязгаарлагдмал тул удирдлагын болон бусад урсгал зардлаа бууруулах шаардлагатай бөгөөд удирдах зөвлөл, гүйцэтгэх удирдлагын энэхүү нийлмэл практик нь удирдлагын зардлаа бууруулах үндсэн арга, хэлбэр нь болж байна.

2005 онд Ардчиллын боловсрол төвөөс ТББ-ын удирдах зөвлөлийн гишүүдийн бүтцэд төр засгийн 22.0%, бизнесийн салбарын 16.0%, ЕБС болон их дээд сургуулийн багш нар 7.0%, олон улсын байгууллагын 7.0%, улс төрийн намын гишүүд 5.0%, УИХ-ын гишүүд 3.0% гэсэн төлөөлөлтэй байна гэж дүгнэжээ (Ардчиллын боловсрол төв, 2005).

Харин энэхүү судалгааны үр дүнг харвал дээрх төлөөлөл дангаар 15 хүрэхгүй хувийг эзэлж байгаа нь харагдаж байна. Мөн судалгаанд хамрагдсан байгууллагуудын удирдах зөвлөлийн гишүүд хүйсийн хувьд тэнцүү харьцаатай байна.

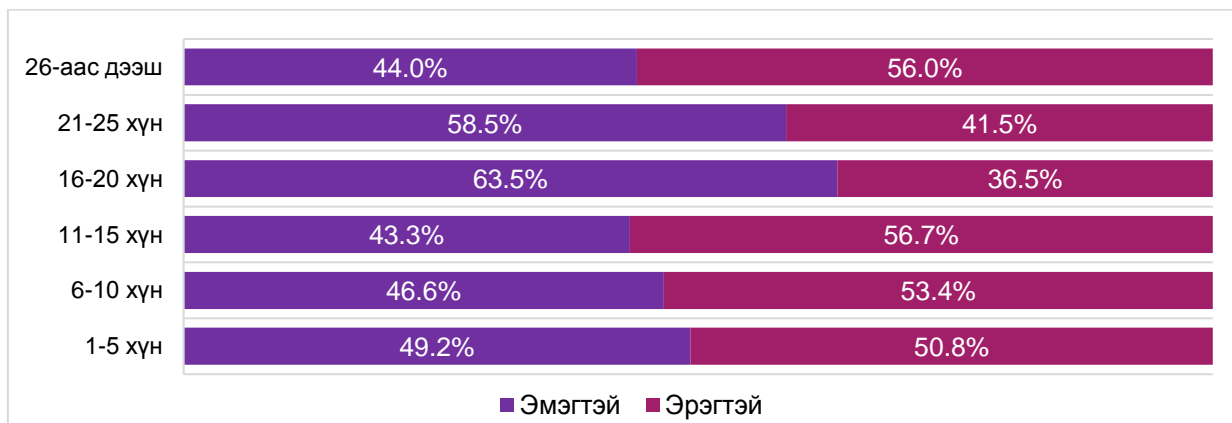
График 9. Удирдах зөвлөлийн гишүүдийн тоо

Судалгаанд хамрагдсан байгууллагуудын 70.4% буюу 481 байгууллага нь 1-5, 23.4% буюу 160 байгууллага нь 6-10, 4.1% буюу 2 байгууллага нь 11-15 удирдах зөвлөлийн гишүүнтэй бол үлдсэн хувь нь 16-аас дээш удирдах зөвлөлийн гишүүнтэй байна.

Удирдах зөвлөлийн гишүүдийг хүйсээр нь ангилбал, 1-5 удирдах зөвлөлийн гишүүдтэй байгууллагуудын 49.2%, 6-10 удирдах зөвлөлийн гишүүдтэй байгууллагуудын 46.6%, 11-15 удирдах зөвлөлийн гишүүдтэй байгууллагуудын 43.3%, 16-20 гишүүдтэй байгууллагуудын 63.5%, 21-25 удирдах зөвлөлийн гишүүдтэй байгууллагуудын 58.5%, 26-аас дээш удирдах зөвлөлийн гишүүдтэй байгууллагуудын 44.0% нь эмэгтэй гишүүдтэй байна.

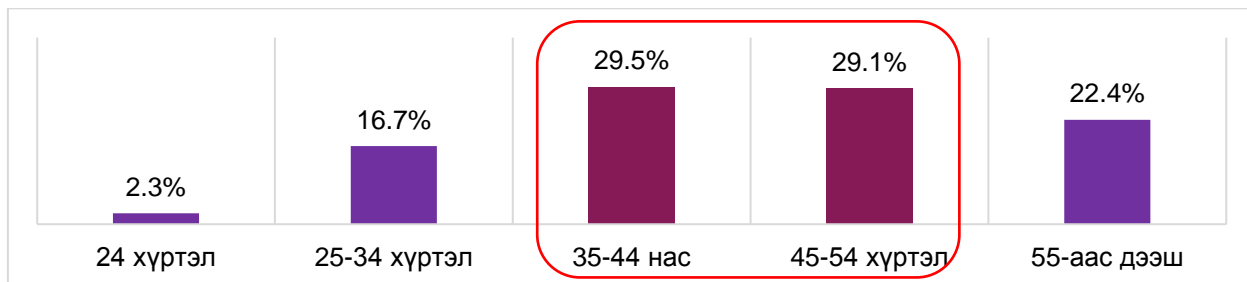
График 10. Удирдах зөвлөлийн гишүүд, хүйсээр

2005 онд ТББ-ын удирдах зөвлөлийн гишүүний тоог Ардчиллын боловсролын төвөөс гаргасан байдаг. Уг тайланд ТББ-уудын 47.0 хувь нь 5, 22.0 хувь нь 9, 17.0 хувь нь 7 гишүүнтэй байжээ. Үлдсэн нь 10 хувь 11-с олон гишүүнтэй байжээ (Ардчиллын боловсрол төв, 2005). Үүнээс харахад 2005 оныг бодвол 2020 оны байдлаар удирдах зөвлөлийн гишүүний дундаж тоо цөөрсөн гэж хэлж болохоор байна.

Удирдах зөвлөлийн насны бүлгийг харахад 59.0% нь 35-54 насныхан байна.

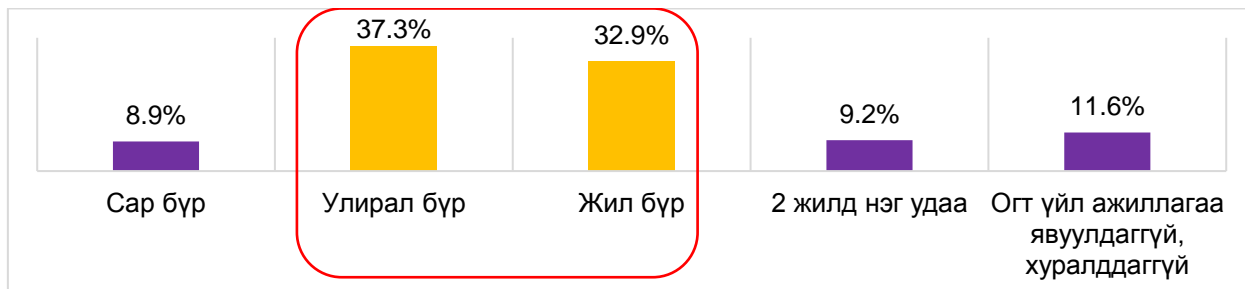
График 11. Удирдах зөвлөлийн гишүүдийн насны бүтэц, хувиар

Ихэнх байгууллагын удирдах зөвлөл нь тогтмолжсон бөгөөд 37.3% нь улирал бүр, 32.9% нь жил бүр удирдах зөвлөлийн хурлаа тогтмол хуралдуулдаг байна. Эдгээр байгууллагуудаас 87.9% нь бүх гишүүдийн хурал дээр удирдах зөвлөл нь үйл

ажиллагааны төлөвлөгөө биелэлт, санхүүгийн тайлангаа танилцуулдаг байна. Харин 11.6% нь удирдах зөвлөл огт үйл ажиллагаа явуулдаггүй гэжээ.

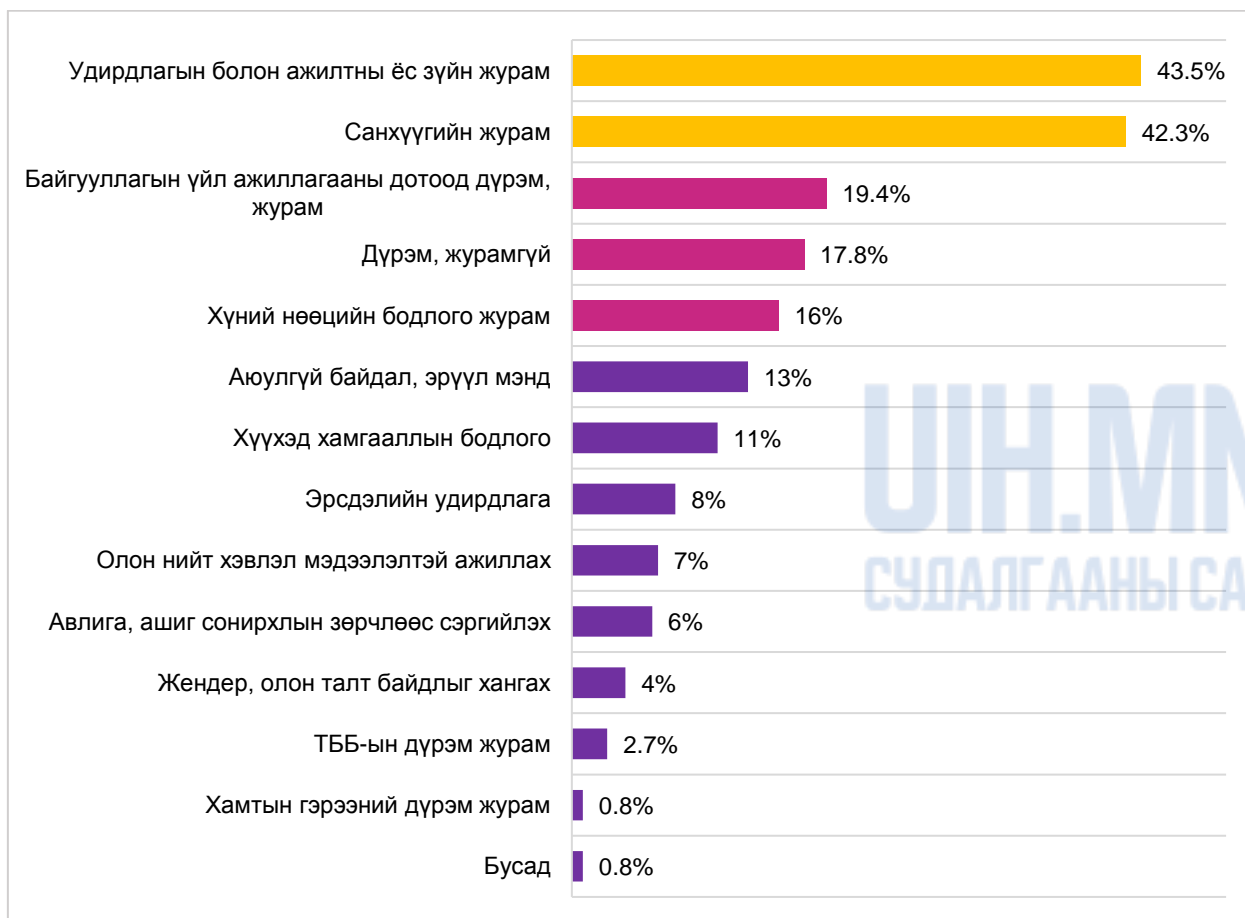
График 12. Удирдах зөвлөлийн хуралдах давтамж, хувиар

Мөн цөөн тооны ажилтантай (1-5 ажилтантай), орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж буй жижиг ТББ-уудын хувьд УЗ нь жилд нэг эсвэл түүнээс цөөн удаа хуралдах, эсвэл огт үйл ажиллагаа явуулахгүй байх тохиолдол илүү байгаа бол 9 болон түүнээс дээш тооны ажилтантай ТББ-ын удирдах зөвлөл нь жилд 2 болон түүнээс олон удаа хуралдах нь түгээмэл байна.

Үр дүнгээс харахад ТББ-ын төлөөллийн ихэнх нь удирдлагын болон ажилтны ёс зүйн журам, санхүүгийн журам, үйл ажиллагааны дотоод журамтай бол 17.8% нь батлагдсан дүрэм журамгүй байна.

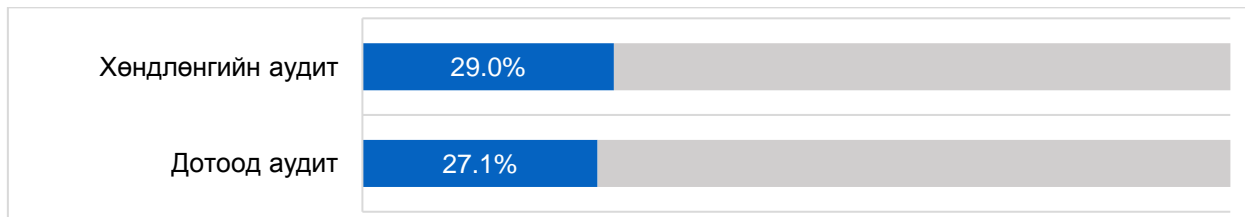
График 13. Батлагдсан дүрэм, журам, хувиар

ТББ-ын үйл ажиллагаа улс төр, шашин, эдийн засгийн бүлэглэлээс ангид байж чаддаг гэж 78.8 % нь хариулсан байна.

Мөн байгууллагын 27.1% дотоод (өөрсдөө хийж байгаа аудит), 29.0% нь хөндлөнгийн (аудитын эрхтэй, санхүүгийн байгууллагаар) хийлгэсэн байна.

График 14. Аудит хийлгэсэн байдал, төрлөөр

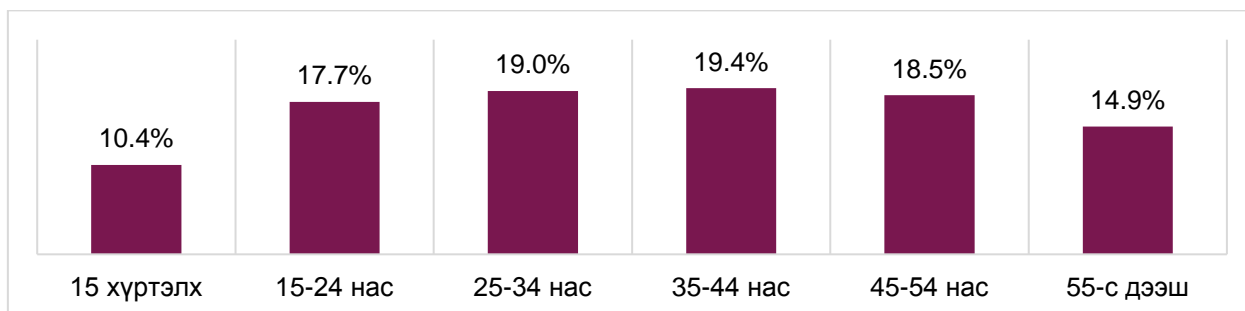

2.1.1. Гишүүнчлэл

ТББ-ын гишүүнчлэлийн тоо өмнөх судалгааны дүнгээс өссөн байна. Хамрагдсан байгууллагуудын 47.6% нь хувь хүмүүс, хуулийн этгээдийн гишүүнчлэлтэй бөгөөд нийтдээ 27.0 мянга гаруй хуулийн этгээд, 84.0 мянга гаруй хувь хүний гишүүнчлэлтэй байна. Үүнтэй төстэй 2005 онд 555 байгууллагыг судлахад тэн хагас нь 50-иас илүүгүй гишүүдтэй, 25.0% нь 50-100 гишүүдтэй байхад 2 орчим хувь нь 100-аас дээш гишүүдтэй байгууллагууд байна гэжээ (Ардчиллын боловсрол төв, 2005).

Хувь хүний гишүүнчлэлтэй ТББ-уудын гишүүдийнх нь насны бүлгийг харахад аль ч насны иргэдэд ижил тэгш үйлчилдэг байгаа нь доорх графикаар харагдаж байна.

График 15. Гишүүдийн насны бүтэц, хувиар

Чанарын судалгаанд ГҮТББ хамрагдаагүй. Энэ нь ч утгаараа ФБЯ-д хамрагдсан ТББ-ууд бүгд нийгэмд үйлчилдэг буюу нийтэд тустай үйл ажиллагааг голчлон хэрэгжүүлдэг гэж үзэж болно.

Шигтгээ 4

...Манай байгууллагын төрөл, хэлбэр маш замбараагүй байна. Гишүүдтэй болохоор гишүүддээ үйлчилдэг ч юм шиг, эрхэлж буй үйл ажиллагаагаа харах нийтэд үйлчилж, ... эрхийн төлөө яваад байгаа ч юм шиг, холбоо, эвсэл гээд аль хэлбэр ангилал, төрөлд хамаараад байгаа нь тодорхойгүй. Иргэний нийгмийн байгууллага гэж залуучуудын хөгжлийн хуульд орсон, Төр, хувийн хэвшлийн талаар төрөөс баримтлах бодлогод ТББ-ыг хувийн хэвшлийн байгууллага гэх, холбоо, сан зэрэг ангилал, нэр маш замбараагүй байгаа... - ТББ-ын төлөөлөлтэй хийсэн ФБЯ, оролцогч Б9

Зарим нэг байгууллагад гишүүдэд чиглэсэн үйл ажиллагаа давхар явуулж байна. Гэвч эдгээр ТББ-ын зарим нь гишүүнчлэлтэй боловч өмнө хэлж байсанчлан гишүүнчлэл тухай байгууллагын шийдвэр гаргалт, удирдлага, зохион байгуулалтад хамааралгүй, тодорхой үйл ажиллагаанд хамрагдах, үйлчилгээ авахаар хязгаарлагдаж байна.

Шигтгээ 5

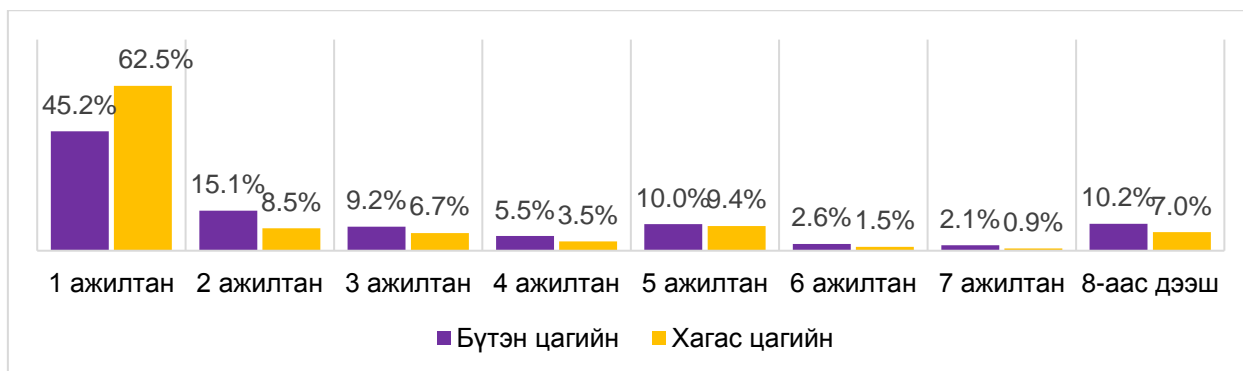
...Гишүүд нь нь манай хөгжлийн хөтөлбөрийн нэг хэсэг, тухайн жилд төлбөр төлөөд гишүүнээр элсэж, манай байгууллагын зүгээс зохион байгуулж буй үйл ажиллагаанд урилгаар оролцох эрх авдаг. Жилд 17 орчим гишүүнийг үйл ажиллагаагаа тэлэх, ... үйл23 ажиллагаанд оролцуулах зорилгоор элсүүлдэг... - ТББ-ын төлөөлөлтэй хийсэн ФБЯ, оролцогч Б1

2.1.2. Гүйцэтгэх удирдлага ба сайн дурын ажилтан

Өмнө дурдсанчлан, судалгаанд хамрагдсан ТББ-уудад удирдах зөвлөл нь гүйцэтгэх удирдлагаа давхар хэрэгжүүлэх практик түгээмэл байна. Гүйцэтгэх удирдлагаас гадна ТББ-д дунджаар 5,7 ажилтан ажиллаж байна (хамгийн багадаа 1, хамгийн ихдээ 35 ажилтантай байна). Нийт ТББ-ын 70.4% нь 5 болон түүнээс бага буюу дунджаас цөөн тооны ажилтантай байна. Харин 92.8% нь 1-9 ажилтантай байгаа нь Бизнес регистрийн сангийн статистиктай (90.4%) дүйж байна.

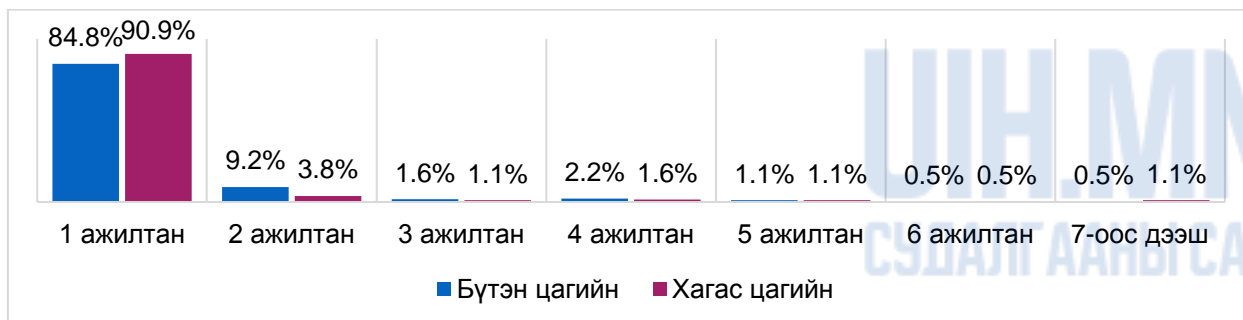
Судалгаанд хамрагдсан ТББ-уудын гүйцэтгэх албаны ажилтны тоог бүтэн болон хагас цагийн ажилтнаар ангилан дараах графикт харууллаа. Үүнд 1-4 гүйцэтгэх албаны ажилтантай байгууллагуудын 51.5% нь бүтэн, 40.6% нь хагас цагийн ажилтантай, 5-7 гүйцэтгэх ажилтантай байгууллагуудын 14.7% нь бүтэн, 11.8% нь хагас цагийн ажилтан байна. Харин 8-аас дээш гүйцэтгэх ажилтантай байгууллагуудын 10.2% нь бүтэн, 7.0% нь хагас цагийн гүйцэтгэх албаны ажилтан байна.

График 16. Гүйцэтгэх албаны ажилтан, төрлөөр

Дараах графикт 1-4 санхүүгийн ажилтантай ТББ-уудын 75.0% нь бүтэн, 81.2% нь хагас цагийн, 6-аас дээш санхүүгийн ажилтантай байгууллагуудын 14.9% нь бүтэн, 9.4% нь хагас цагийн ажилтантай байна.

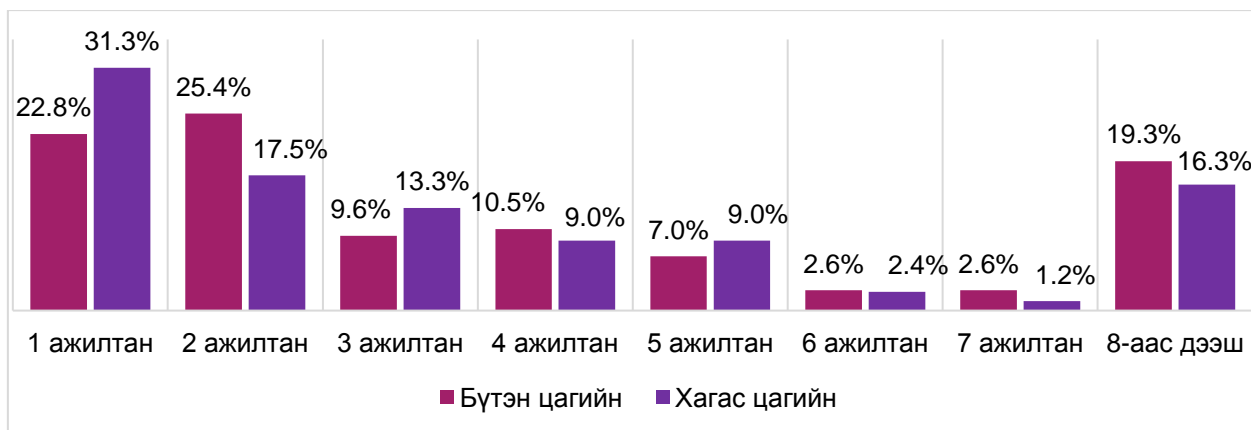
График 17. Санхүүгийн ажилтан, төрөл

1-5 түр болон гэрээт ажилтантай байгууллагуудын 68.3% нь бүтэн, 71.1% нь хагас цагийн, 5-7 түр болон гэрээт ажилтантай байгууллагуудын 12.2% нь бүтэн, 12.6% нь хагас цагийн ажилтантай байна.

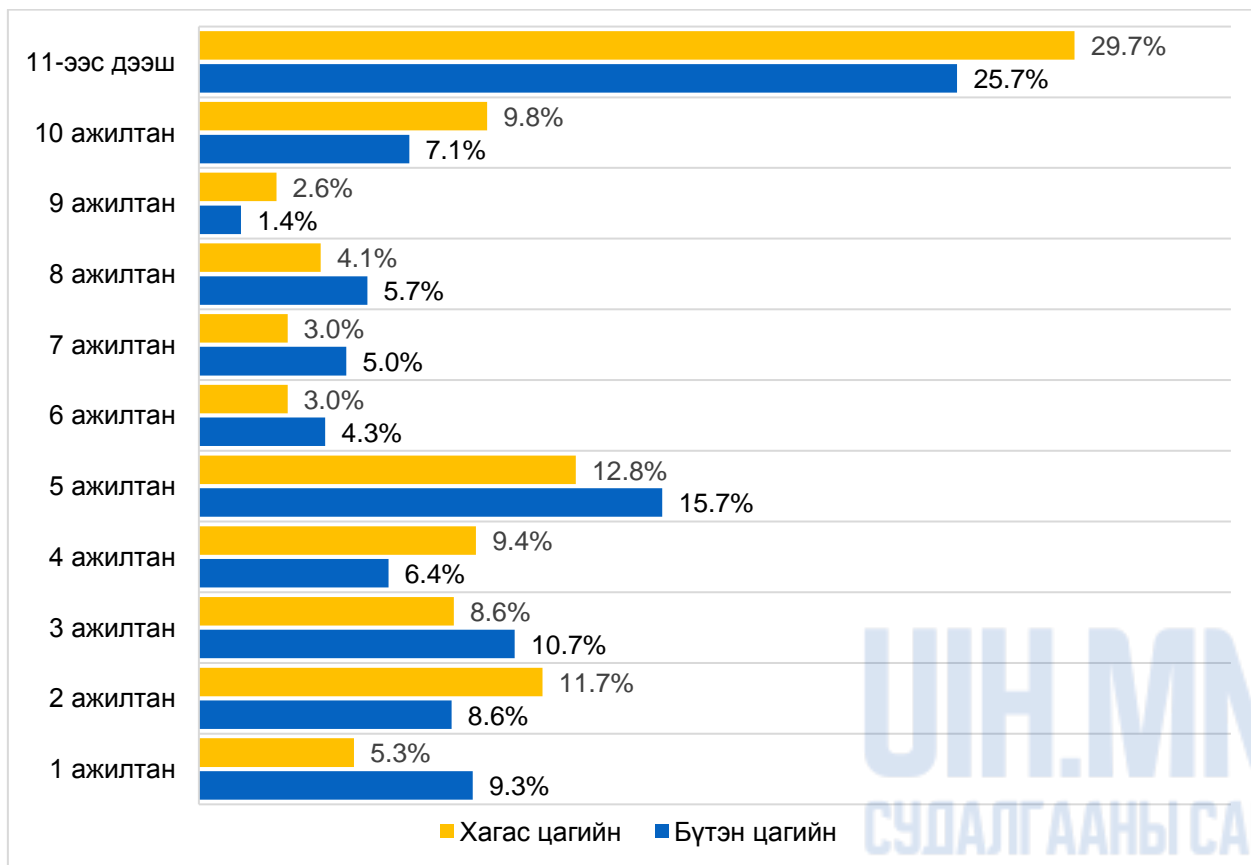
Түүнчлэн 8-аас дээш түр болон гэрээт ажилтантай байгууллагуудын 19.3% нь бүтэн, 16.3% нь хагас цагийн ажилтантай байлаа.

График 18. Түр болон гэрээт ажилтан, төрөл

Доорх графикт ТББ-уудын сайн дурын ажилтнуудыг бүтэн болон хагас цагаар ангилан харуулав.

График 19. Сайн дурын ажилтан, төрлөөр

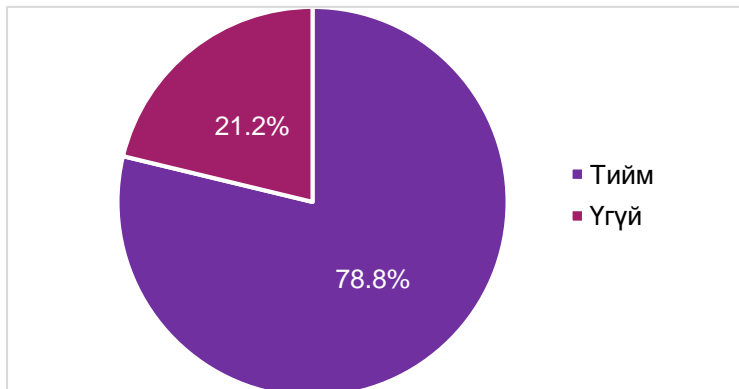

Нийт ТББ-уудын 75% нь 10 хүртэлх сайн дурын ажилтантай, харин 25% нь 10-аас дээш сайн дурынхантай ажиллаж байгаа нь ТББ-ууд сайн дурынхан болон сайн дурын үйл ажиллагааг өргөнөөр дэмжиж байгааг харуулж байна.

Шигтгээ 6

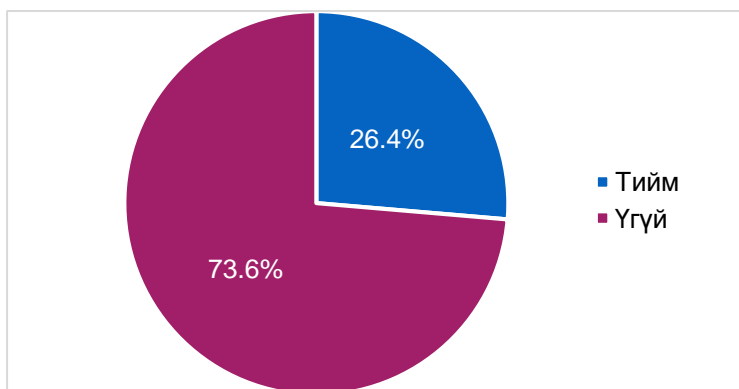
...2020 онд Сайн дурынхны байгууллагуудын сүлжээний 19.694 сайн дурынхан 1,418,582 цаг сайн дураар ажиллаж, Монгол Улсын эдийн засагт 3,4 тэрбум төгрөгтэй дүйцэхүйц хувь нэмрийг оруулжээ. Харамсалтай нь, 2020 онд сайн дурын үйл ажиллагаа нь цар тахлаас болж 2019 оныхоос 30 орчим хувиар буурсан үзүүлэлттэй. – Тоон судалгааны мэдээ

График 20. Байгууллагын үйл ажиллагаа улс төр, шашин, эдийн засгийн бүлэглэлээс ангид байж чаддаг эсэх

Судалгаанд хамрагдсан байгууллагуудын 21.2% буюу 1/5 нь төрийн бус байгууллагын үйл ажиллагаа улс төр, шашин, эдийн засгийн бүлэглэлээс ангид байж чаддаггүй гэжээ. Үүний 90.0% нь Улаанбаатарт, 10.0% нь орон нутагт үйл ажиллагаа явуулдаг бөгөөд боловсролын бусад үйлчилгээ болон аль ч ангилалд ороогүй чиглэлүүд эзэлж байна.

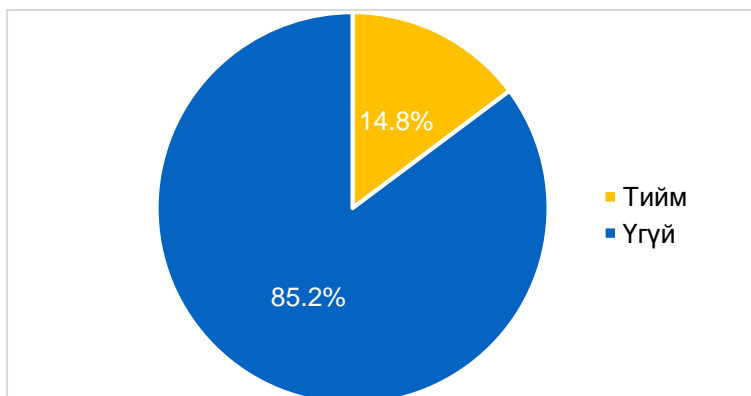
График 21. Улс төрийн эрх мэдэлтнийг удирдах зөвлөлд оруулах нь зөв эсэх, хувиар

Нийт байгууллагуудын 26.4% буюу 1/4 нь төрийн эрх мэдэл бүхий албан тушаалтныг удирдах зөвлөлд урьж оролцуулах нь зөв гэж үзэж байна. Эдгээр байгууллагын 68.3% нь Улаанбаатарт, 31.7% нь хөдөө, орон нутагт үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

Улс төрийн эрх мэдэлтнийг удирдах зөвлөлдөө оруулах нь зөв гэж үзэж байгаа байгууллагуудын ихэнх нь сургалт, зөвлөгөө, мэдээллийн болон тусламж үйлчилгээний хэлбэрээр үйл ажиллагаа явуулж байна.

График 22. Төсөл, тендерт оролцохын тулд албан бус зардал гаргадаг эсэх, хувиар

Түүнчлэн төсөл, тендерт оролцохын тулд албан бус зардал буюу хууль, дүрэм журамд заагаагүй, байгууллага, албан тушаалтны тухайн үеийн хүсэлт, шаардлагын дагуу төлөх төлбөрийг 14.8% буюу 1/7 нь гаргадаг гэж хариуллаа. Эдгээрийн 67.3% нь Улаанбаатарт, үлдсэн 32.7% нь хөдөө, орон нутагт үйл ажиллагаа явуулдаг байгууллагууд

байлаа.

Үйл ажиллагааны чиглэлийн хувьд дээрх ангилалд ороогүй үйл ажиллагаа, боловсролын бусад үйлчилгээ болон байгаль орчныг хамгаалах үйл ажиллагаа чиглэлийн байгууллагууд нь албан бус зардал илүү гаргадаг гэсэн үр дүн харагдаж байна. Эдгээрээс

зарахад ТББ-ын засаглалд шударга байдлыг бэхжүүлэх, дэмжлэг үзүүлэх шаардлагатай байгаа нь харагдаж байна.

Засаглалын асуудлыг бид нэг л удаагийн ФБЯ-ын хүрээнд хэлэлцүүлэх боломжтой байв. Гэсэн хэдий ч засаглал, удирдлага зохион байгуулалтын бүтцийн хувьд өөрсдийн онцлог, нөөц бололцоотой уялдсан харилцан адилгүй туршлагауд байгааг харж болно. ФБЯ-аас дараах үндсэн асуудлууд ажиглагдав. Үүнд:

- Томоохон холбоод, ОУ-ын байгууллагын гишүүнчлэлтэй үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллагаас бусад нь Удирдах зөвлөл нь эрх барих дээд байгууллага гэж явж байна. Зарим байгууллага нь гишүүнчлэлтэй боловч гишүүд нь зөвхөн сургалт, үйлчилгээ авах зэрэг үйлчилгээний гишүүнчлэлийн хэлбэртэй байх ба байгууллагын дотоод удирдлагад оролцдоггүй байгууллага байна.
- Гадаадаас санхүүжилттэй жижиг ТББ-уудын хувьд удирдлагын бүтэц тодорхойгүй байна. Ихэвчлэн үүсгэн байгуулагч, түүний хяналт доор гүйцэтгэх удирдлага гэсэн хэлбэртэй, эсвэл үүсгэн байгуулагч нь өөрөө гүйцэтгэх удирдлагаа хэрэгжүүлдэг тохиолдлууд байна. Мэдээж энэ нь үүсгэн байгуулагч нь хувь хүн үү эсвэл хуулийн этгээд үү гэдгээс хамаарна.
- Мөн жижиг ТББ болон үйл ажиллагаа явуулаад удаагүй ТББ-уудад удирдах зөвлөл болон гүйцэтгэх удирдлагын эрх, үүргийн зааг ялгаа бүдэг, удирдах зөвлөл нь өөрсдөө гүйцэтгэх удирдлагаа хэрэгжүүлэгч байх тохиолдол байна.
- Үйл ажиллагаа нь тогтворжсон, үндэсний хэмжээний томоохон ТББ-ууд л хяналтын зөвлөлийн бүтэц байна. Мөн хөндлөнгийн аудит хийлгэдэг туршлага цөөнгүй байгаа ч байгууллага тус бүрийн аудит хийлгэж буй шаардлага нь харилцан адилгүй. Зарим нь ОУ-ын дүрмийн шаардлагаар, зарим нь өөрсдийн засаглалын шалгуураар, зарим нь олон нийтийн өмнөх хариуцлагын хүрээнд, зарим нь тусгайлсан хууль эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд хийгддэг байна.

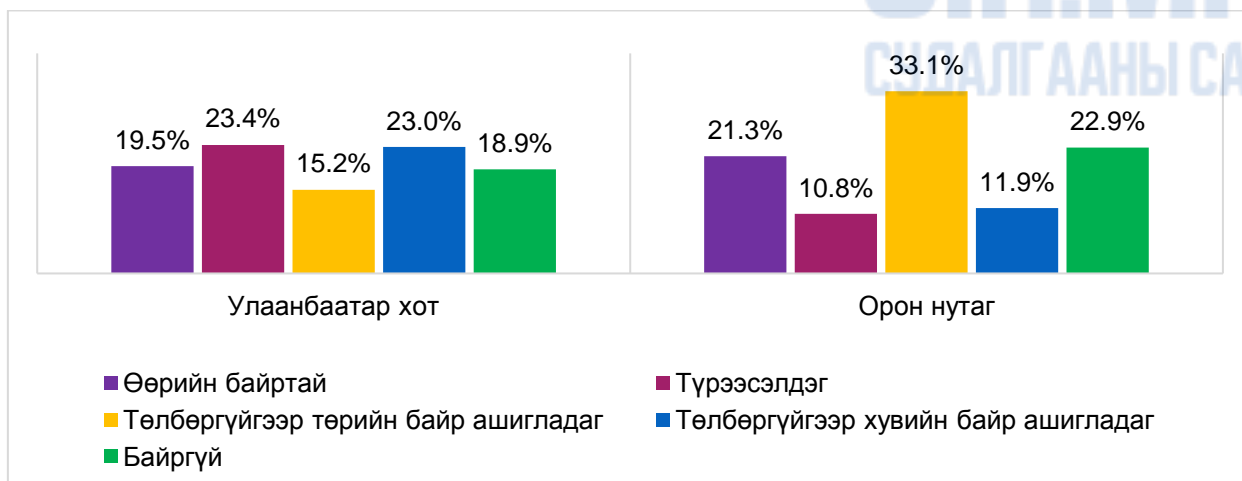
2.2. ТББ-ын санхүүжилт ба татвар

2.2.1. ТББ-ын зардал ба хөрөнгө

Судалгаанд хамрагдсан нийт байгууллагын 88.4% нь өөрийн байргүй, түрээсийн болон төлбөргүйгээр хувийн, эсвэл төрийн байр ашиглаж үйл ажиллагааг явуулж байна.

Доорх графикт төрийн бус байгууллагуудын байрны төрлийг орон нутгаар ялгаж нь харууллаа. УБ хотын 80.5% нь, орон нутагт 78.7% нь өөрийн байргүй байна.

График 23. Байрны төрөл, байршлаар, хувиар

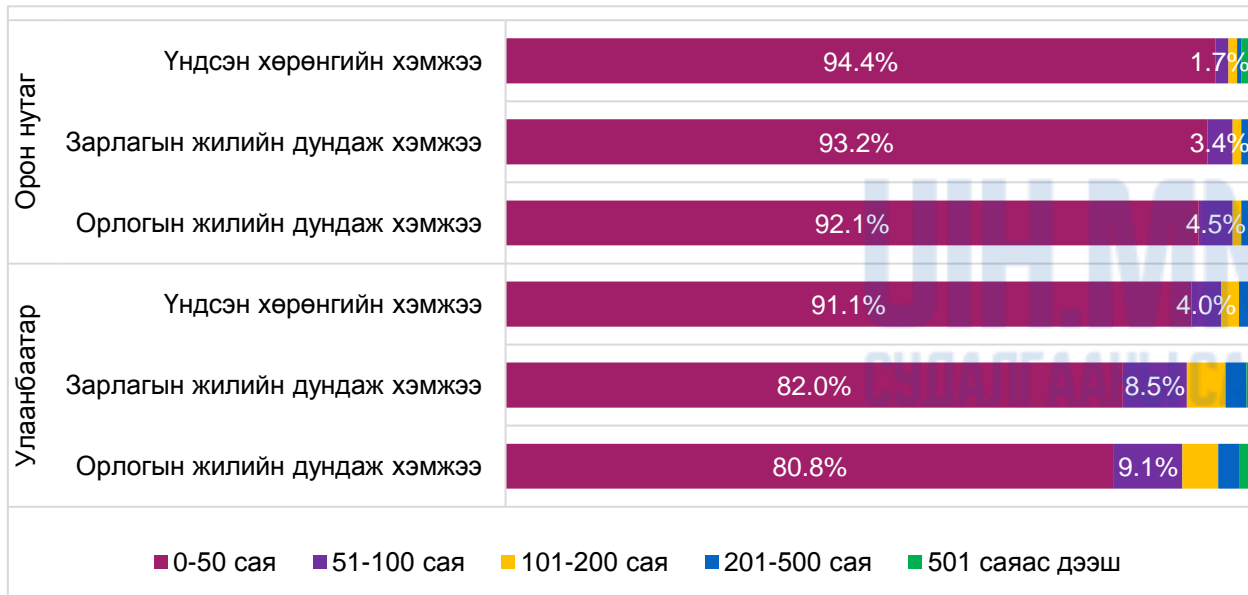
Шигтгээ 7

-... 2019 оноос УБЕГ болон банк санхүүгийн байгууллагад эцсийн өмчлөгчийг бүртгэхэд анхаарч байна. ТББ-ын бүртгэл хийхдээ хөрөнгийн эх үүсвэргүй бүртгэх буюу хөрөнгийн хэмжээг 0₮ гэж бүртгэдэг. Учир нь хуульд тусгайлан заадаггүй. Үүнээс болж хөрөнгийн маргаанууд гарч шүүхээр орж байгаа жишээнүүд бий. - ФБЯ, оролцогч талууд, 2020.

Өөрийн хөрөнгөтэй ТББ-ууд 1996 онд 29.0% байсан бол 2000 онд 52.0% болж өссөн байна. Тухайлбал, Монголын улаан загалмайн нийгэмлэг, Монголын худалдаа, аж үйлдвэрийн үндэсний танхим, “Зориг” сан, Монголын үндэсний олимпийн хороо, Монголын хэвлэлийн хүрээлэн зэрэг байгууллага 60.0 саяас дээш төгрөгийн үндсэн хөрөнгөтэй байхад олонх буюу 55.8% нь 5.0 сая хүртэл төгрөгийн үндсэн хөрөнгөтэй байна. Хөрөнгийн бүтцийг авч үзвэл 40.0-өөс дээш сая төгрөгийн үндсэн хөрөнгөтэй байгууллагууд өөрийн гэсэн байр, бусад үндсэн хөрөнгөтэй байхад үлдэх хэсэг нь үйл ажиллагаа явуулах оффисын тавилга, техник хэрэгслийн төдий хөрөнгөтэй ажээ. Ер нь бүртгэлтэй ТББ-уудын дөнгөж 10 орчим хувь нь өөрийн байртай гэсэн мэдээлэл байна. (УДИРДЛАГЫН АКАДЕМИЙН ЗӨВЛӨЛГӨӨ, БИЗНЕСИЙН ТӨВ, 2000)

Дийлэнх байгууллагуудын сүүлийн 3 жилийн орлого, зарлага болон үндсэн хөрөнгийн дундаж хэмжээ нь 0-50 сая төгрөг буюу орлого зарлага нь тэнцсэн үзүүлэлттэй харагдаж байна. Доорх графикаас Улаанбаатарт үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллагуудын орлого болон зарлагын хэмжээ хөдөө, орон нутгийн байгууллагуудаас илүү өндөр харагдаж байна.

График 24. Сүүлийн 3 жилийн орлого, зарлага, үндсэн хөрөнгийн дундаж хэмжээ, байршлаар, хувиар

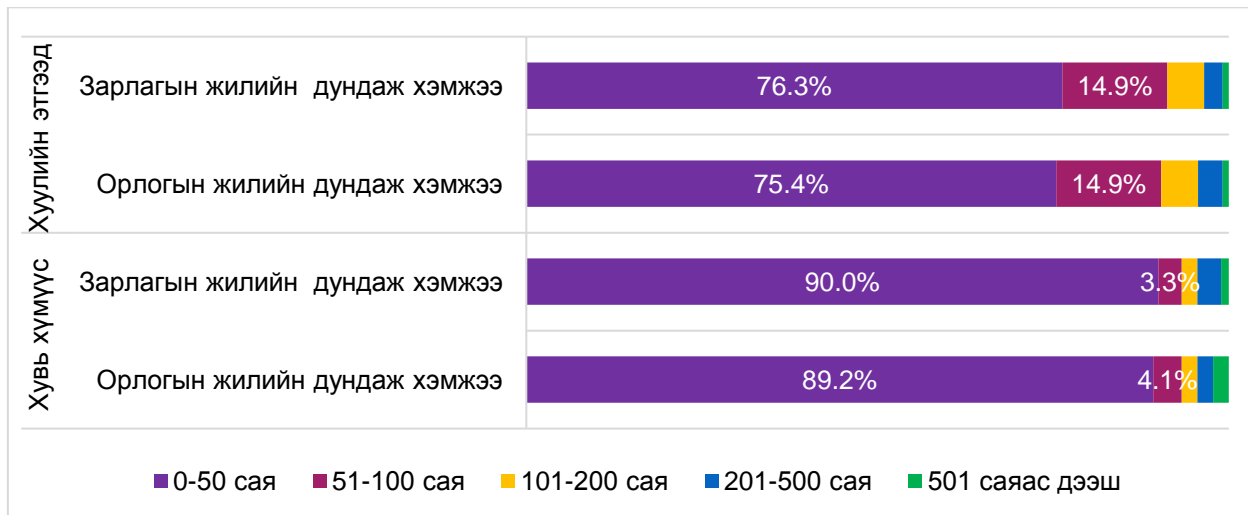

Сүүлийн 3 жилийн орлого, зарлагын дундаж хэмжээг гишүүнчлэлтэй байгууллагуудаар үзүүлэв. Зарлагын жилийн дундаж хэмжээний хувьд, хувь хүмүүст гишүүнчлэл олгодог байгууллагуудын 90.0% нь 0-50 сая төгрөг, 3.3% нь 51-100 сая төгрөг, үлдсэн хувь нь 101-ээс дээш сая төгрөг байдаг бол хуулийн этгээдэд гишүүнчлэл олгодог байгууллагуудын

76.3% нь 0-50 сая төгрөг, 14.9% нь 51-100 сая төгрөг, үлдсэн хувь нь 101-ээс дээш сая төгрөгийн жилийн дундаж зарлагатай байна.

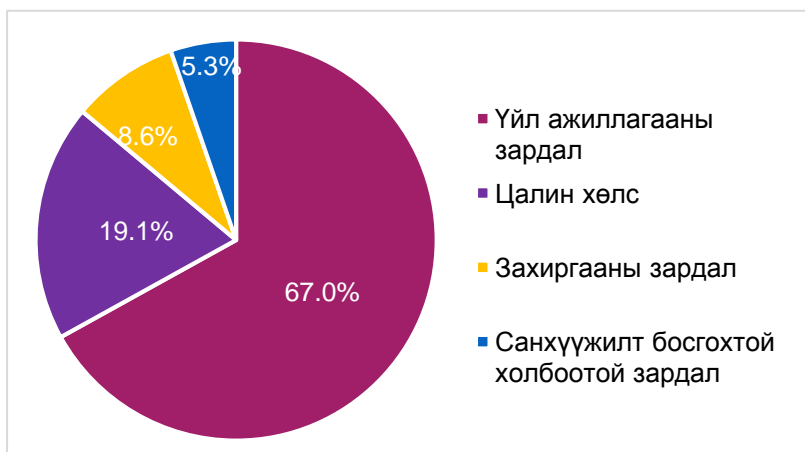
Харин хувь хүмүүст гишүүнчлэл олгодог байгууллагуудын 89.2% нь 0-50 сая, 4.1% нь 51-100 сая, үлдсэн хувь нь 101-ээс дээш сая төгрөгийн орлогын жилийн дундаж хэмжээтэй бол хуулийн этгээдэд гишүүнчлэл олгодог байгууллагуудын 75.4% нь 0-50 сая, 14.9% нь 51-100 сая төгрөг, үлдсэн хувь нь 101-ээс дээш сая төгрөгийн орлогын жилийн дундаж хэмжээтэй байна.

График 25. Сүүлийн 3 жилийн орлого зарлагын хэмжээ, гишүүнчлэлээр, хувиар

ТББ-уудын зардлын задаргааг үйл ажиллагаа явуулж буй байршлаар ангилж харууллаа. Үр дүнгээс харахад үйл ажиллагааны зардал дийлэнх хувийг эзэлж байгаа ба тэр дундаа орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллагуудын хувьд нийт зардлын 70.6%-ийг энэхүү зардалд зарцуулж байна.

График 26. Байгууллагын үйл ажиллагааны зардлын төрөл хувиар

Судалгаанд оролцсон байгууллагуудын цалин, захиргааны зардал, санхүүжилт босгохтой холбоотой зардал нь бусад төрлийн байгууллагаас илүү байна. Нийтдээ 36.1 хувийг эдгээр зардлууд эзэлж байна. Мөн захиргааны зардлын дундаж хувь хэмжээ 8.6% нь ОУ-ын дунджаас (10-15%) бага байна.

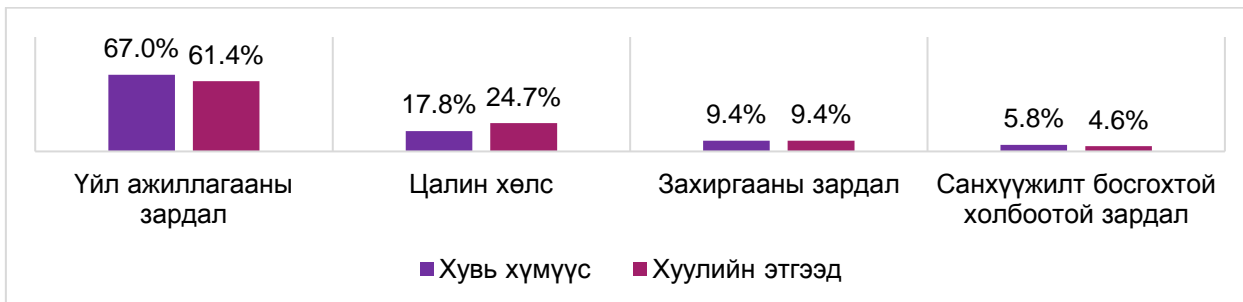
Шигтгээ 8

...Шинээр өргөн барьж буй АТБХЭтХ-ийн санхүүжилтийг хэд хэдэн байдлаар томьёолж байна. Үүнд хандив тусламж, гишүүний татвар, аж ахуйн үйл ажиллагааны орлого, иргэний нийгмийг дэмжих сангаас олгох санхүүжилт, төлбөртэйгөөр нийтэд тустай үйл ажиллагаа, төрийн чиг үүргийг хэрэгжүүлсний төлбөр, 7-д бусад гэж оруулсан (ФБЯ - Оролцогч талууд, 2020).

ТББ-уудын хэрэгжүүлж буй төсөл хөтөлбөрүүдэд захиргааны болон цалингийн зардлыг дэмждэггүй. Төрөөс үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхийн тулд шалгуур тавьж магадлан, аудит байдаг хэр нь, чадавхийг дэмжсэн зардал огт багтдаггүй нь олон ТББ-ын үйл ажиллагааг 29 тасалдахад хүргэдэг. (ФБЯ - Оролцогч талууд, 2020)

Гишүүнчлэлтэй байгууллагуудын хувьд сүүлийн 3 жилийн байдлаарх зардлын хэмжээг задалж харууллаа.

График 27. Сүүлийн 3 жилийн зардлын төрөл, гишүүнчлэлээр, хувиар

Хуулийн этгээдэд гишүүнчлэл олгодог байгууллагын хувьд цалингийн зардал нь хувь хүмүүс гишүүн нь болдог байгууллагаас өндөр хувьтай харагдаж байна. Харин үйл ажиллагааны зардал болон санхүүжилт босгохтой холбоотой гарах зардал нь хувь хүмүүст гишүүнчлэл олгодог байгууллагад илүү байна.

2.2.2. Төрийн бус байгууллагын орлого ба санхүүжилт

ТББ-ууд гишүүний татвар, хандив, иргэд, ААНБ-ын хандив, аж ахуйн үйл ажиллагаанаас олсон орлого, төслийн гадаад санхүүжилт зэргээс дийлэнх орлогоо бүрдүүлдэг байна.

График 28. Орлогын эх үүсвэр, хувиар

Улаанбаатар хотын ТББ-уудын дүрмийн зорилгоо хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон аж ахуйн үйл ажиллагаанаас олсон орлого нь орон нутгийн ТББ-уудаас илүү байна. Харин гадаад төслийн санхүүжилтээс орлогын эх үүсвэрээ бүрдүүлж байгаа байгууллагууд нь илүүтэй орон нутгийн ТББ-ууд байна.

Хүснэгт 4. Орлогын эх үүсвэр, байршлаар, хувиар

№	Орлогын эх үүсвэр	Улаанбаатар	Орон нутаг
1	Гишүүний татвар, хандив	39.3%	39.5%
2	Иргэд, ААНБ-ын хандив	32.8%	34.5%
3	Дүрмийн зорилгоо хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон аж ахуйн үйл ажиллагаанаас олсон орлого	36.0%	15.8%
4	Зээлийн хөрөнгө	1.4%	1.1%
5	Өвийн хөрөнгө	1.8%	0.6%
6	Улсын төсвөөс олгосон хөрөнгө	6.1%	6.8%
7	Төслийн санхүүжилт (гадаад)	18.6%	22.6%
8	Төрийн болон орон нутгийн хөрөнгөөр бараа ажил үйлчилгээ худалдан авах (тендер)	5.1%	3.4%
9	Бусад	11.7%	5.6%

ГҮТББ-ын хувьд гишүүний татвар, хандиваас орлого бүрдүүлэх байдал давамгайл байна. Харин нийгэмд, нийгэмд болон гишүүдэд үйлчилдэг байгууллагууд нь иргэд, ААНБ-ын хандив, аж ахуйн үйл ажиллагаанаас олох орлого нь ГҮТББ-аас илүү байна.

Хүснэгт 5. Орлогын эх үүсвэр, байгууллагын төрлөөр, хувиар

№	Орлогын эх үүсвэр	Нийгэмд үйлчилдэг	Гишүүдэд үйлчилдэг	Нийгэмд болон гишүүдэд
1	Гишүүний татвар, хандив	20.0%	84.4%	49.7%
2	Иргэд, ААНБ-ын хандив	36.6%	22.1%	33.7%
3	Дүрмийн зорилгоо хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон аж ахуйн үйл ажиллагаанаас олсон орлого	38.2%	15.6%	25.4%
4	Зээлийн хөрөнгө	1.6%	0.8%	1.1%
5	Өвийн хөрөнгө	2.1%	0.0%	1.1%
6	Улсын төсвөөс олгосон хөрөнгө	7.4%	1.6%	7.2%
7	Төслийн санхүүжилт (гадаад)	25.0%	6.6%	17.1%
8	Төрийн болон орон нутгийн хөрөнгөөр бараа ажил үйлчилгээ худалдан авах (тендер)	4.7%	2.5%	6.1%
9	Бусад (Бичих)	11.6%	9.0%	7.7%

Хэдийгээр тоон судалгаагаар гишүүдийн хандив, татвар, иргэн, ААНБ-ын хандив орлогын тэргүүлэх эх сурвалжуудаар дурдагдсан байгаа хэдий ч ФБЯ-аар ТББ-уудын хамгийн түгээмэл санхүүжилтийн эх үүсвэр нь ОУБ-ын санхүүжилт, тэтгэлэг, гадаадын төслийн санхүүжилт байна.

Байгууллагын онцлогоос хамаарч зарим ТББ-ууд төрийн чиг үүргийг гүйцэтгэсэн, эсвэл тендерийн үйл ажиллагаа хэрэгжүүлэх зэрэг хэлбэрээр төрөөс санхүүжилт авах явдал мөн түгээмэл байна.

Үүнээс гадна зарим ТББ-ууд нь crowdfunding, аж ахуйн зарим үйл ажиллагаа, хандивын дуудлага худалдаа зэрэг түгээмэл биш орлогын эх үүсвэрийг мөн үр дүнтэй ашиглаж байна.

Хувийн хэвшил, ААНБ, иргэдийн хандив нь илүү урлаг соёлын, хүмүүнлэгийн болон нийгмийн үйлчилгээний шинжтэй үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллагуудад ажиглагдаж байна. Харин төрд хяналт тавьдаг, иргэний дуу хоолойг хүргэдэг, иргэдийн эрх ашгийг төлөөлдөг, хамгаалдаг чиглэлийн байгууллагуудад иргэд, ААНБ-ын хандивын орлого төдийлөн байхгүй байна.

2000 оны судалгаагаар ТББ-ын дотоод гадаад нөөцийн харьцаа 6.7:93.3 буюу ихэнх нь гадаад эх үүсвэрийн хүчинд ажиллаж байна. Энэ нь нэг талаас ТББ-ууд нь санхүүгийн бэрхшээлтэй ч нийгмийн салбарт донор байгууллагуудаас амласан зээл, тусламжийг цаг алдалгүй авч бүрэн ашиглаж чадахгүй байна гэж дүгнэжээ (УДИРДЛАГЫН АКАДЕМИЙН ЗӨВЛӨЛГӨӨ, БИЗНЕСИЙН ТӨВ, 2000). Харин 2005 онд ТББ-ын санхүүжилтийн 59.5% нь гадаадын донор байгууллага, 27.9% нь өөрсдийн үйл ажиллагааны орлого, 12.6% нь хандив, дэмжлэг гэсэн эх үүсвэрээс бүрдэж байсан байна. (Ардчиллын боловсрол төв, 2005)

Шигтгээ 9

-... нь ТББ-ын санхүүжилтийн хязгаарлагдмал бололцоо нь эргээд үйлчилгээний чанар, үнэлгээнд нөлөөлж болох юм. Тийм учраас батлахаар яригдаж буй хуулийн 3 төсөлд ТББ-ын санхүүгийн асуудлыг сайн шийдэж өгөх хэрэгтэй гэж харж байна. Тэр тусмаа үйл ажиллагааг магадлан итгэмжилнэ гэж заасан байдаг, үйлчилгээний зардлыг олгох тал дээр бодолцох хэрэгтэй (ФБЯ - Оролцогч талууд, 2020).

Судалгааны хүрээнд сонгогдсон нийгэмд үйлчилдэг 10 ТББ-ын төлөөлөлтэй уулзахад тэдний үйл ажиллагааны санхүүжилтийн дөнгөж 5.0-10.0% нь төрөөс (төрийн чиг үүргийг гэрээлэх тохиолдолд), 90.0-100.0% гадаадын төслийн санхүүжилт байдаг байна.

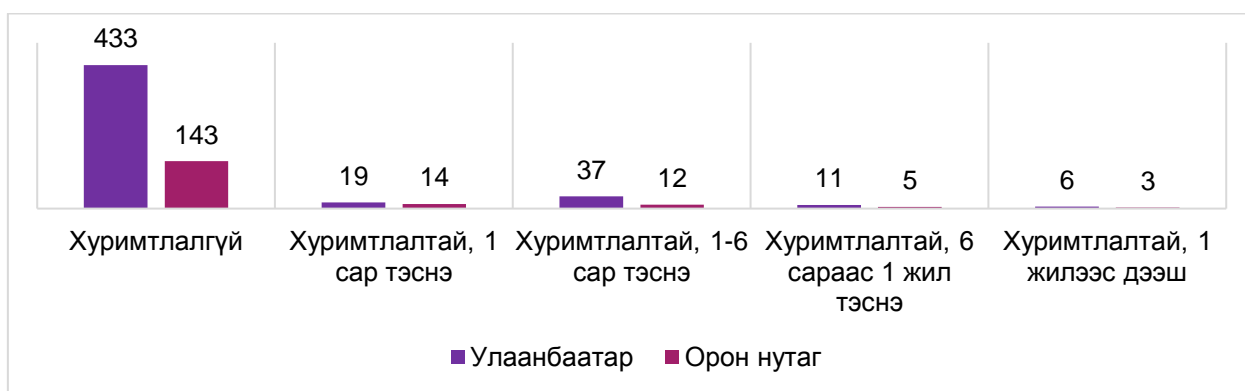

(“Баасанжав консалтинг” ХХК, 2017) ТББ-ын нэг гол санхүүгийн эх үүсвэр бол хандив юм. Хандивлагч иргэн, аж ахуйн нэгжийг холбогдох татвараас чөлөөлөх, хөнгөлөх зохицуулалтгүйгээс хандив өгөх сонирхол дэмжигдэхгүй байна. ТББ нь үл хөдлөх хөрөнгөтэй тохиолдолд хөрөнгийн татвар ногдуулах нь ТББ-ыг өөрийн байртай болох сонирхолд сөрөг нөлөө үзүүлж байна. (“Баасанжав консалтинг” ХХК, 2017)

2.2.3. ТББ-ын хуримтлал

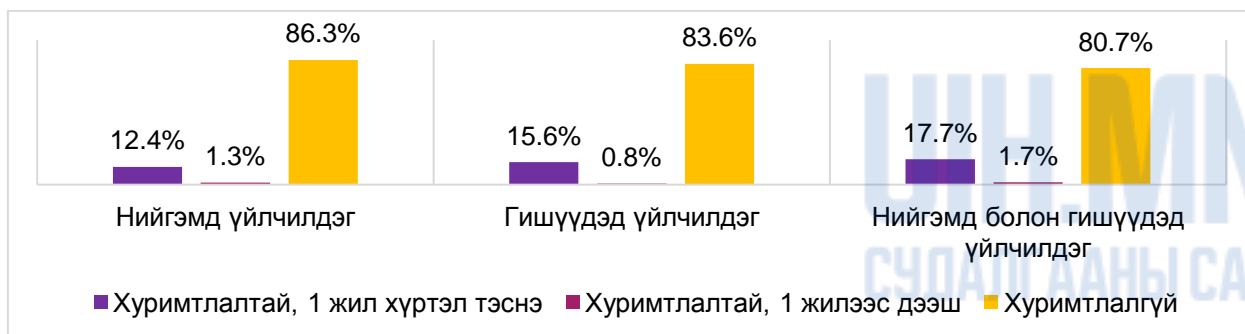
Судалгаанаас үзэхэд байгууллагуудын 4/5 нь ямар нэгэн төсөлгүй бол санхүүгийн эрсдлээс хамгаалсан хуримтлалгүй гэжээ. Оролцогчдын 20.4% нь хуримтлалын бодлоготой бөгөөд ямар ч төсөлгүй байхад санхүүгийн эрсдлээс хамгаалах хуримтлалтай буюу 4.8% нь 1 сар хүртэл, 7.2% нь 1-6 сар хүртэл, 2.3% нь 6 сараас 1 жил хүртэл, 1.3% нь 1 жилээс дээш хугацаанд тэснэ гэсэн тооцоололтой байна. Харин огт төсөлгүй байхад санхүүгийн эрсдлээс хамгаалсан хуримтлалгүй байгууллагууд 84.3% нь байна.

График 29. Санхүүгийн эрсдлээс хамгаалсан хуримтлалтай эсэх, байршлаар, тоогоор

Нийгэмд үйлчилдэг байгууллагуудын хувьд санхүүгийн эрсдлээс хамгаалсан бодлого дутмаг байгааг дараах үр дүнгээс харж болно. Гишүүнчлэлтэй байгууллагыг бодвол хуримтлалын хувь нь харьцангуй бага байна.

График 30. Санхүүгийн эрсдлээс хамгаалсан хуримтлалтай эсэх, байгууллагын төрлөөр, хувиар

Өмгөөлөл, мэдээллийн үйлчилгээний үйл ажиллагаа явуулдаг байгууллагууд нь төсөл, хөтөлбөргүй байхад 1 сар хүртэл хугацаанд үйл ажиллагаагаа тасралтгүй явуулж чадна гэсэн бол сурталчилгаа, тусламжийн үйлчилгээ үзүүлдэг байгууллагуудын хувьд 1 жилээс дээш хугацаанд үйл ажиллагаагаа тасралтгүй явуулах хуримтлалтай гэжээ.

Хүснэгт 6. Санхүүгийн эрсдэлээс хамгаалсан хуримтлалтай эсэх, үйл ажиллагааны хэлбэрээр, хувиар

№	Үйл ажиллагааны хэлбэр	Хуримтлалтай 1 сар тэснэ	Хуримтлалтай 1-6 сар тэснэ	Хуримтлалтай 6 сараас 1 жил тэснэ	Хуримтлалтай 1 жилээс дээш	Хуримтлалгүй
1	Сургалт	69.7%	81.6%	75.0%	44.4%	68.6%

2	Судалгаа	27.3%	49.0%	56.3%	11.1%	42.7%
3	Зөвлөгөө	48.5%	51.0%	62.5%	33.3%	53.5%
4	Нөлөөлөл	36.4%	44.9%	50.0%	22.2%	38.9%
5	Өмгөөлөл	18.2%	12.2%	6.3%	0.0%	9.2%
6	Тусламж үйлчилгээ	54.5%	40.8%	43.8%	66.7%	39.2%
7	Мэдээллийн үйлчилгээ	51.5%	28.6%	31.3%	11.1%	45.3%
8	Сурталчилгаа	27.3%	14.3%	31.3%	33.3%	24.0%
9	Төрийн үйл ажиллагаа, үйлчилгээний мониторинг	12.1%	12.2%	37.5%		7.6%
10	Улсын болон орон нутгийн төсвийн хяналт	6.1%	6.1%	25.0%		2.8%
11	Бусад					1.2%

Оролцогчид ТББ-ын санхүүгийн тогтвортой байдалд дараах асуудлууд тулгамддаг гэж илэрхийлж байв. Үүнд:

- Хамгийн том бөгөөд түгээмэл дарамт нь НДШ, түнтэй холбоотой торгуулийн асуудал байна. ТББ-ын хүний нөөц нь тогтмол ажилладаг цөөн тооны үндсэн ажилтнаас гадна хагас цагийн, түр зуурын, сайн дурын эсвэл богино хугацааны гэрээт ажилтнуудаас бүрддэг. Жил ирэх тутам нэмэгдэж буй НДШ-ийн хувь хэмжээ болон ажил олгогчийн НДШ төлөх нь ТББ-ын хувьд хамгийн хүндрэлтэй асуудал болдог.
- Хамгаалах байр зэрэг нийтэд тустай үйл ажиллагаа явуулах зорилгоор барьсан үл хөдлөх хөрөнгийн татвар бас төлөх болдог.
- Мөн гаалийн албан татварын асуудал нь зарим байгууллагад хүндрэлтэй байдаг байна. Гадны тусламжаар орж ирж байгаа тусламжийн бараа бүтээгдэхүүнд гаалийн татвар ноогдуулдаг болж ТББ нь эргээд санхүүгийн дарамтад ордог.
- Үүнээс гадна олон нийт, иргэд, ААНБ-аас хандив цуглуулдаг ТББ-ууд нь хандивлагчдыг татвараас чөлөөлөх тогтолцоо байдаггүйг хүчтэй шүүмжилж байв.

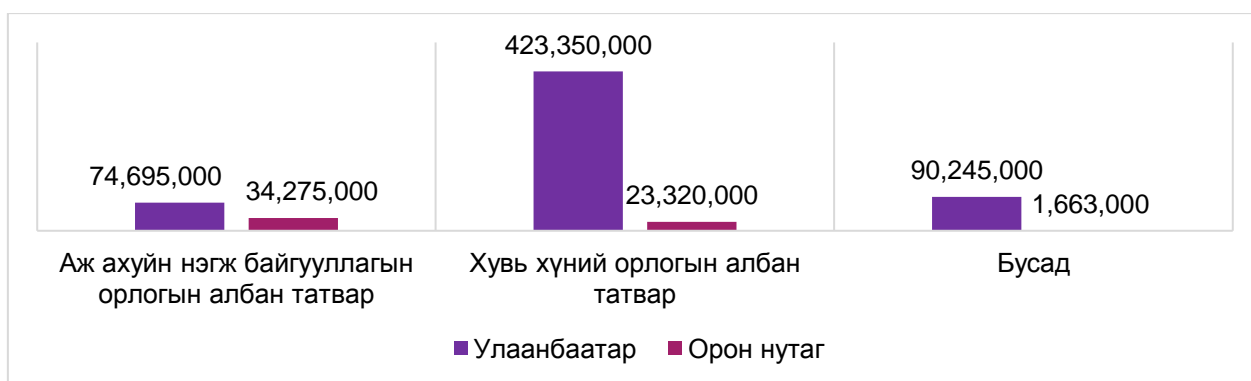
2.2.4. ТББ-ын татвар ба хөнгөлөлт чөлөөлөлт

ТББ-ууд 2002-2004 онуудад улсын төсөвт 2,851.5 төгрөгийн татвар төлсөн бол (Ардчиллын боловсрол төв, 2005), 2017-2019 онуудад 13,718,791 төгрөг болж өссөн байна. 2019 оны байдлаар бүртгэлтэй нийт ТББ улсад 13,718,791 төгрөгийн татвар, 52,801,059 төгрөгийн нийгмийн даатгалын шимтгэл төлжээ¹.

Судалгаанд хамрагдсан ТББ-уудын 10.2% нь 108,970 мянган төгрөгийн ААНБ-ын орлогын албан татвар, 23.6% нь 446,670,000 төгрөгийн ХХОАТ-ыг 2019 онд төлжээ. Мөн 2.5% нь үл хөдлөх хөрөнгийн татвар, газар ашигласны татварын 91,908,000 төгрөгийг төлсөн байна.

График 31. 2019 онд төлсөн нийт татварын хэмжээ, байршлаар, төгрөгөөр

¹ Сангийн яамны албан мэдээнээс

Судалгаанд хамрагдсан ТББ-уудын 2019 онд төлсөн татварын дундаж хэмжээ нь ААНБОАТ-т 160,000 төгрөг, ХХОАТ-т 654,000 төгрөг, бусад татваруудад 5,406,000 төгрөг төлжээ. Нийгэмд болон гишүүдэд үйлчилдэг байгууллагуудын төлсөн татварын дундаж хэмжээ нь өндөр байна.

Хүснэгт 7. 2019 онд төлсөн татварын дундаж хэмжээ, байгууллагын төрлөөр, төгрөгөөр

№	Татварын төрөл	Нийгэмд үйлчилдэг	Гишүүдэд үйлчилдэг	Нийгэмд болон гишүүдэд үйлчилдэг
1	Аж ахуйн нэгж байгууллагын орлогын албан татвар	154,000	93,000	215,000
2	Хувь хүний орлогын албан татвар	666,000	449,000	766,000
3	Бусад	846,000	9,475,000	11,174,000

Улаанбаатар хотын болон орон нутгийн ТББ-уудын төлсөн татварын дундаж хэмжээг үзүүлэв. Орон нутгийн ТББ-ууд болон Улаанбаатар хотын ТББ-уудын төлсөн татварын дундаж хэмжээ нь 4:3 харьцаатай байна.

Хүснэгт 8. 2019 онд төлсөн татварын дундаж хэмжээ, байршлаар, төгрөгөөр

№	Татварын төрөл	Орон нутаг	Улаанбаатар
1	Аж ахуйн нэгж байгууллагын орлогын албан татвар	194,000	148,000
2	Хувь хүний орлогын албан татвар	132,000	837,000
3	Бусад	238,000	9,025,000

2019 онд судалгаанд хамрагдсан ТББ-уудын 23.0% нь НДШ төлжээ. Дунджаар 986,000 төгрөгийн НДШ төлж, үүнээс ажил олгогч 455,000 төгрөгийн НДШ төлжээ. Доорх график төлсөн НДШ-ийн хэмжээг байгууллагын төрлөөр харууллаа.

Хүснэгт 9. 2019 онд төлсөн НДШ-ийн дундаж хэмжээ, байгууллагын төрлөөр, төгрөгөөр

№	НДШ	Нийгэмд үйлчилдэг	Гишүүдэд үйлчилдэг	Нийгэмд болон гишүүдэд үйлчилдэг
1	НДШ-ийн нийт дүн	785,000	804,000	1,530,000
2	Ажил олгогчийн төлсөн дүн	401,000	343,000	643,000

Судалгаанд оролцсон ТББ-ын дөнгөж 3.4 хувь нь 2015-2019 онд татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт, урамшуулал эдэлжээ. ХХОАТ-т дунджаар 1,426,000 төгрөг, ААНБ албан татварт дунджаар 1,000,000 төгрөг, үйл ажиллагааны төрлөөс хамаарсан татварт дунджаар 667,000 төгрөгийн хөнгөлөлт чөлөөлөлт, урамшууллыг эдэлжээ.

Хүснэгт 10. Хөнгөлөлт, чөлөөлөлт эдэлсэн татварын төрөл, байршлаар, төгрөгөөр

№	Хөнгөлөлт, чөлөөлөлт эдэлсэн татварын төрөл	Улаанбаатар	Орон нутаг
1	Хувь хүний орлогын албан татвар	339,000	1,921,000
2	Үйл ажиллагааны төрлөөс хамаарч /шашин, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд/	-	667,000

3	ААНБ албан татвар	500,000	1,167,000
---	-------------------	---------	-----------

Нийгэмд болон гишүүдэд үйлчилдэг байгууллагууд ХХОАТ болон ААНБ албан татвараас илүүтэй хөнгөлөгджээ.

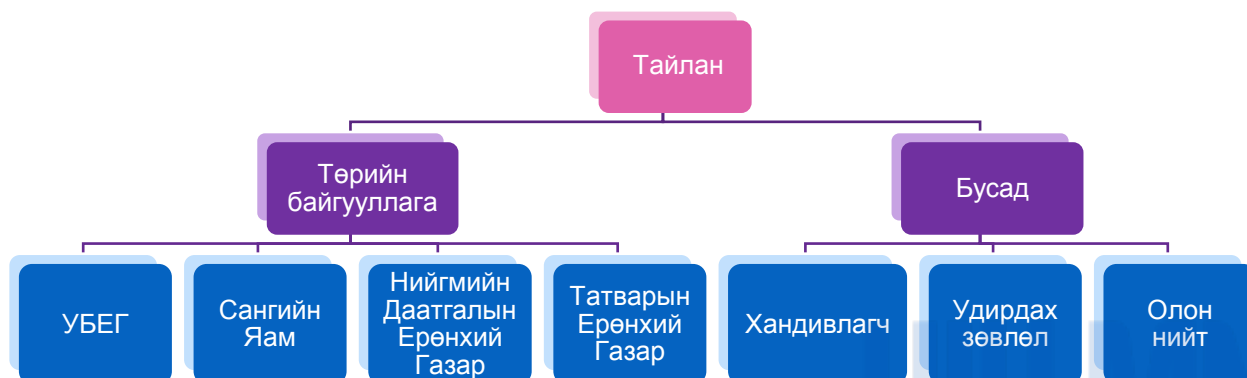
Хүснэгт 11. Хөнгөлөлт чөлөөлт эдэлсэн татварын төрөл, дундаж хэмжээ, байгууллагын төрөл, төгрөгөөр

№	Татварын төрөл	Нийгэмд үйлчилдэг	Гишүүдэд үйлчилдэг	Нийгэмд болон гишүүдэд үйлчилдэг
1	Хувь хүний орлогын албан татвар	1,229,000	1,213,000	1,880,000
2	Үйл ажиллагааны төрлөөс хамаарч /шашин, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд/	600,000	800,000	-
3	ААНБ албан татвар	500,000	-	2,500,000

2.3. ТББ-ЫН ТАЙЛАГНАЛТ

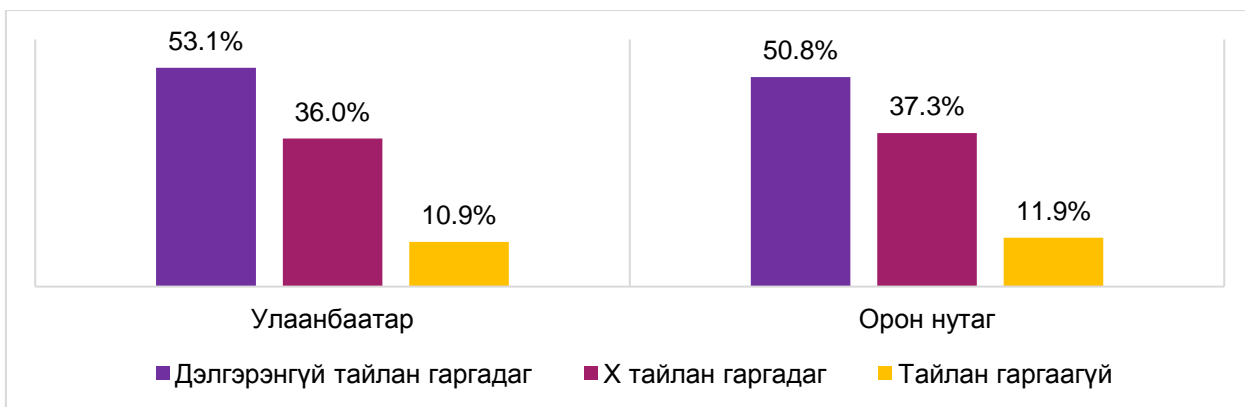
Төрийн бус байгууллагууд төрийн байгууллага, олон нийт, хандивлагч нарт зориулсан үйл ажиллагаа болон санхүүгийн хэд хэдэн төрлийн тайлан гаргадаг. Хандивлагч, олон нийт, удирдах зөвлөлд үйл ажиллагаа болон санхүүгийн тайлангаа танилцуулдаг. Мөн ивээн тэтгэгч байгууллагын төслийн санхүүжилт, мөн төрийн үйлчилгээ, тендерийн ажил гүйцэтгэсэн бол холбогдох тайлангууд тус тус нэмэгдэнэ. ТББ-ууд УБЕГ-т үйл ажиллагааны жилийн тайлангаа тушаадаг, гэвч УБЕГ нь тайлангийн мөрөөр ямар нэгэн дүн шинжилгээ хийдэггүй, арга хэмжээ авдаггүйгээс болж ТББ-ууд жилийн тайлангаа тушаах нь багассан.

Зураг 1. ТББ-ын тайлан хүлээн авагчийн төрөл

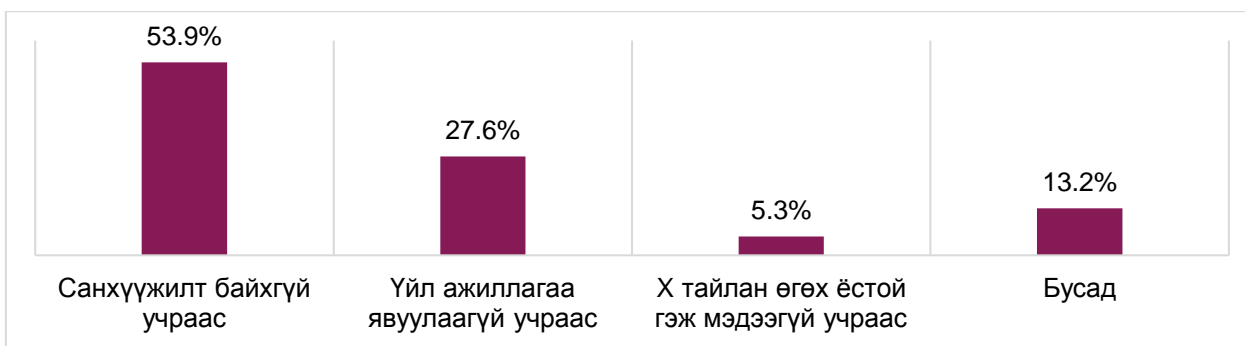
Сүүлийн 3 жилийн хугацаанд оролцогч байгууллагуудын 88.9% нь тайлан гаргаж, 11.1% нь тайлан гаргаагүй гэж хариулжээ. Нийт тайлан гаргаж буй байгууллагуудын 52.6% нь дэлгэрэнгүй тайлан, 36.3% нь Х тайлан гаргасан байна.

График 32. Сүүлийн 3 жилд санхүүгийн тайлан гаргасан байдал, байршлаар, хувиар

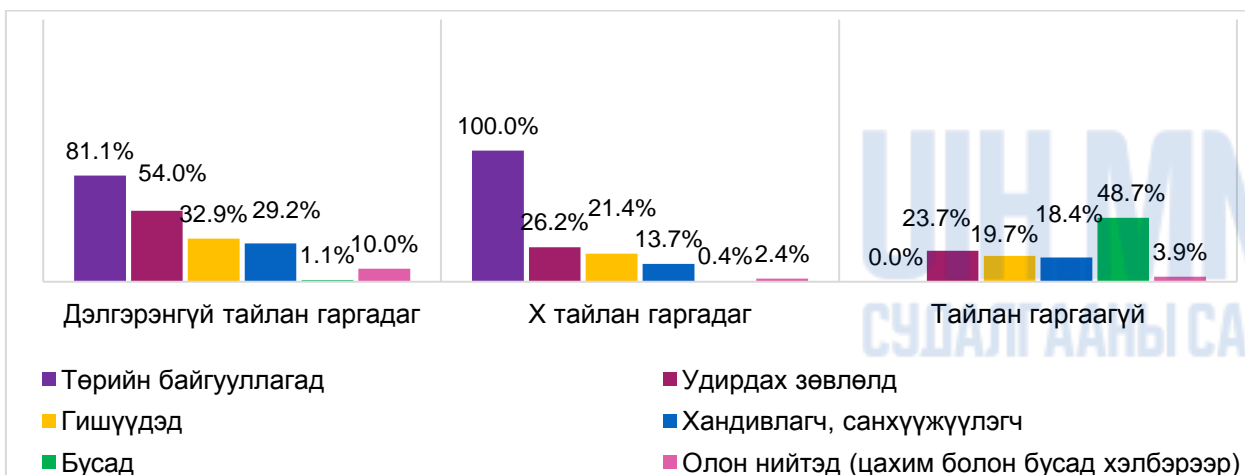
Тайлан гаргаагүй буюу санхүүгийн тайланг илгээгээгүй байгууллагуудын хувьд санхүүжилт байхгүй, үйл ажиллагаа явуулаагүй, X тайлан өгөх ёстой гэж мэдээгүй улмаас санхүүгийн тайлан гаргаагүй байна.

График 33. Засгийн газрын харьяа байгууллагуудад X тайлан илгээгээгүй шалтгаан, хувиар

ТББ-ууд санхүүгийн тайлангаа төрийн байгууллага, удирдах зөвлөл, гишүүд, хандивлагч нартаа тайлагнадаг байна.

График 34. Сүүлийн 3 жилд санхүүгийн тайлан гаргасан байдал, хувиар

Оролцогч талуудын ярилцлагаас харахад тэдний тогтвортой үйл ажиллагаа явуулж байгаа эсэхийг нь татвар, санхүүгийн тайлангаар нь хардаг гэсэн байна. Одоогийн хууль эрхзүйн бичиг баримтад тусгагдсан ТББ-ын тайлангийн төрөл, түүний шалгуур, шаардлага харилцан адилгүй. Дэлгэрэнгүйг Хавсралт 4-өөс үзнэ үү.

Шигтгээ 10

...Төрийн байгууллага тайланг хүлээн аваад дүн шинжилгээ хийдэггүй, нэгдсэн тайлагналт байхгүй, тайлангийн ач холбогдлыг харуулсан системгүй байна. ТББ нь нийгмийн даатгалын ерөнхий газарт, улсын бүртгэлийн ерөнхий газарт, татварын албанд, сангийн яаманд гээд албан ёсны 4 төрлийн тайлан өгөх шаардлагатай байна.³⁷ Хэрвээ гэрээгээр гүйцэтгэсэн бол гэрээт үйл ажиллагааны тайлан энд бас нэмэгдэнэ (ФБЯ - Оролцогч талууд, 2020).

Энэ асуудлыг өмнө нь ч судлаачид хөндөж байжээ. Тухайлбал, ТББ нь олон нийтийн эрх ашгийн төлөө эсхүл гишүүдэд үйлчилдэг аль ч утгаар үйл ажиллагааны тайланг заавал гаргаж байх шаардлагатай. Нэгэнт гаргасан тайланг төрийн эрх бүхий байгууллагад өгөх нь асуудал бус, харин бүх ТББ нь цахим хуудаастай байж, түүнийгээ байнга ажиллуулах нь төвөгтэй тул ил тод болгоход хүндрэл үүсдэг. Мөн тайланг хүлээн авсан төрийн байгууллага нь нийтэд ил тод болгох асуудлыг шийдвэрлэвэл энэ нь төрөөс дэмжиж буй нэг хэлбэр гэж үзэж болно (“Баасанжав консалтинг” ХХК, 2017).

2.4. ТББ-ЫН ХАМТЫН АЖИЛЛАГАА

Хүснэгт 12. Иргэний нийгмийн байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, хувиар

№	Байгууллагуудын төрөл	Нөлөөллийн үйл ажиллагаа	Үйлчилгээ үзүүлэх	Хамтын үйл ажиллагаа хэрэгжүүлэх	Тухайн байгууллагад тайлагнах
1	Төрийн	20.9%	13.5%	57.7%	15.4%
2	Олон улсын	7.0%	6.3%	32.5%	5.6%
3	Хөрөнгө оруулалт, санхүүжүүлэгч	5.6%	8.9%	24.0%	7.9%
4	Хувийн хэвшил	9.8%	13.6%	47.6%	4.8%
5	ТББ, сайн дурынхан	13.5%	9.7%	58.1%	4.5%
6	Хэвлэл мэдээлэл	11.9%	4.4%	41.9%	3.5%
7	Их, дээд сургууль, эрдэм шинжилгээ	6.7%	5.4%	36.0%	2.6%

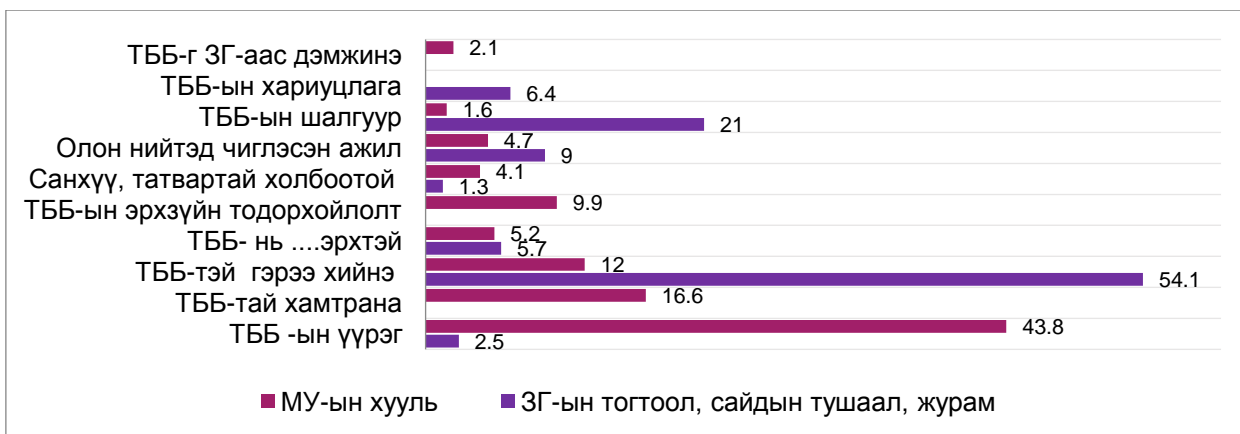
Шигтгээ 11

...Төрийн байгууллагатай ТББ хэрхэн ажиллаж байгаа талаар бүлгийн ярилцлага хийхэд дараах төрлөөр тодорхойлсон. Нэгт, төрийн бодлого боловсруулахад оролцуулах. Хоёрт, төрийн зарим чиг үүргийг гүйцэтгүүлэх. Гуравт, аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэхэд төр болон иргэд аж ахуйн нэгжүүдтэй хамтран ажиллах. Дөрөвт, Төрийн худалдан авалт хийхэд ТББ-ыг оролцуулах. (ФБЯ - Оролцогч талууд, 2020).

Энэ талаар эрхзүйн мэдээллийн нэгдсэн системд “төрийн бус байгууллага” гэх үг орсон хууль 55, ЗГ-ын тушаал, хөтөлбөр, журам 27 байна. Чанарын судалгааны программын дагуу “хамтын ажиллагаа”-ны заалтыг хэр тусгасан байдалд дүн шинжилгээ хийхэд дээрх эрх бүхий байгууллагын чиг үүргийг гэрээгээр гүйцэтгэх хамтын ажиллагааг 12 хуулийн заалт, 54 бичиг баримтад тусгасан байна. Харин хамтран ажиллахын тулд ямар нэгэн шалгуур тавьсан хуулийн заалт 1, тогтоол тушаал журмын заалт 21 байв. Мөн ямар нэгэн үйл ажиллагааг ТББ-ын үүрэгтэй холбож тусгасан хуулийн заалт 43, тогтоол, шийдвэрийн бичиг баримт 2 байна. Үүнээс дүгнэж үзэхэд төр, төрийн бус байгууллагатай хамтран ажиллах хэв маяг нь төрийн чиг үүргийг гэрээгээр гүйцэтгүүлэх хэлбэр зонхилж байна. Ингэхдээ ихэнхи заалт нь олон нийтэд хандсан үйл ажиллагаа, нийтийг соён эгээрүүлэх, таниулан сурталчлах хэлбэрийн үйл ажиллагааг ТББ-гаар гүйцэтгүүлэхээр заасан байна (Эрхзүйн мэдээллийн нэгдсэн систем).

Зураг 2. Эрхзүйн мэдээллийн нэгдсэн системд “төрийн бус байгууллага” үг орсон бичиг баримтуудын агуулга, хувиар

Шигтгээ 12

... Хамтын ажиллагааны төрөл хэлбэрийн талаар ярилцлагад оролцсон талуудаас дараах зүйлсийг онцолж байв. ТББ нь ямар салбарт, ямар чиглэлээр үйл ажиллагааг явуулах чадавхтай гэх мэдээлэл байхгүй, тиймээс хамтран ажиллахын тулд ОУ-ын болон төрийн байгууллагууд нь өөрсдийнхөө боловсруулсан шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд л мэдээллийг цуглуулж, тэгэхдээ удирдлага, гүйцэтгэлийн баг болон үйл ажиллагаа явуулж байсан хугацааг нь харгалзан сонгодог гэсэн. (ФБЯ - Оролцогч талууд, 2020).

Харин ТББ-ын төлөөлөлтэй энэ талаарх ярилцлахад төр-иргэний нийгэм, иргэний нийгэм-хувийн хэвшил, болон иргэний нийгэм-ОУ байгууллагын хамтын ажиллагаа нь салбар бүрд л харилцан адилгүй түвшинд байгааг илэрхийлж байв.

МУЗН, зарим үндэсний холбоод нь холбогдох төрийн байгууллагатай бүх түвшинд нягт хамтран ажиллаж байгаа бол бусад ИНБ-ууд нь салбарын хөгжлийн бодлого, хууль эрх зүйн зохицуулалт, хөтөлбөрийн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ, үйл ажиллагааны түвшинд гээд өргөн хүрээнд хамтарч байгаа ч харилцан хамаарал бүхий байдал харьцангуй сул байна. Харин зарим жижиг, хүмүүнлэгийн болон сайн дурын үйл ажиллагаанд түлхүү чиглэсэн байгууллага нь төрийн байгууллагуудаас харьцангуй хол хөндий үйл ажиллагаа явуулж байгаа нь ажиглагдлаа.

ТББ-ууд олон төрлийн байгууллагуудтай хамтран ажиллахад тулгардаг нийтлэг бэрхшээл нь хандлага, харилцааны асуудал гэж онцолж байв.

Шигтгээ 13

...Төрийн байгууллагуудтай хамтарч ажиллахад эрх мэдлийн хувьд ялгаатай. Өөрөөр хэлбэл, төрийн бус гэж шууд утгаар нь хүлээж авдаг. Төрийн байгууллага, яамд маш хаалттай, хүнд сурталттай. Жишээ нь, нэг яамны төрийн нарийн бичгийн дарга “ТББ-ууд та нар ямар ч зардалгүйгээр үйл ажиллагаа явуулах ёстой, сайн дурын хүмүүс учраас та нарт ямар ч үйл ажиллагааны зардал байх ёсгүй” гэж хэлж байсан. (ФБЯ-Оролцогч талууд, 2020)

Хэдийгээр төр-иргэний нийгмийн хамтын ажиллагаа өргөжиж байгаа ч харилцан бие биедээ үл итгэсэн, хүнийрхсэн уур амьсгал хэвээр байна.

Шигтгээ 14

...Төрийн байгууллагуудын зүгээс төрийн бус байгууллагуудыг бодитой зүйл хийдэггүй гэж ялгаж харьцах явдал маш их байдаг. Төрийн бус байгууллага яагаад хий хоосон цаас явуулаад, хий хоосон зүйл үнэлж хянадаг вэ, бодитой зүйл хиймээр байна, бодитой бус зүйл хийдэг ийм төрийн бус байгууллагуудтай хамтран ажилламааргүй байна гэсэн хандлага төрийн байгууллагаас их гардаг... (ФБЯ-Оролцогч талууд, 2020)

Хамтын ажиллагааны хүрээнд тодорхой асуудал, бэрхшээл байгаа ч хамтын ажиллагааны үр дүнтэй, сайн туршлагууд улам бүр нэмэгдэж байгааг мөн ТББ-ууд хэлж байна. Энэ нь гэхдээ урт хугацааны тогтвортой хамтын ажиллагааны үнэ цэний үндсэн дээр бий болж байна.

Шигтгээ 15

“...Хүний эрхийн форум, хүний эрхийн байгууллагын форум гэсэн нээлттэй платформ байгаа. Үүнийг манай улсын хуулиар хуулийн этгээд гэж хүлээн зөвшөөрөхгүй гэдэгт итгэж байгаа. Энэ платформуудыг яагаад хүлээн зөвшөөрдөг болсон бэ гэхээр манай платформиос НҮБ руу МУ-д хүний эрхийн асуудал хэрхэн хэрэгжиж байгаа талаар тайлангууд явуулдаг. НҮБ, Женев-аас шалгаад Монгол улсын зөвлөмж ирж байгаа. Үүн дээр эхлээд ерөөсөө тоогоогүй, дараа нь шахалтад ороод хэлбэр төдий ажилласан. Өнөөдрийн байдлаар зөвлөмжийг хүлээж авдаг болсон байгаа. Төрийн хийж чадахгүй байгаа зүйл дээр зөвлөгөө өгөөд хүлээн зөвшөөрөгдөөд хамтран ажиллаад явж байна. Ерөнхийдөө дуртай биш. Зайлшгүй шаардлагатай тохиолдолд хүлээн авч, хүлээн зөвшөөрдөг.”... (ФБЯ-Оролцогч талууд, 2020)

Мөн боловсролын салбарт ч үр нөлөөтэй хамтын ажиллагааны сайн жишээний талаар ТББ-ын төлөөлөл ярьсан. Ийм сайн туршлагыг бий болгоход ТББ-ын өөрсдийн чадавхи, нээлттэй байдал зэрэг нь нэн чухал байгаа нь ажиглагдсан.

Үүнээс гадна соёл урлаг, хүүхэд хамгааллын чиглэлээр хувийн хэвшил, ОУБ болон олон нийттэй үр дүнтэй хамтын ажиллагааг хөгжүүлж байгаа туршлага ч мөн байна.

Төрөөс иргэний нийгмийн байгууллагад үзүүлдэг тусламж дэмжлэгийг судалгаанд оролцогч ТББ-ууд дараах байдлаар үнэлжээ. Аль ч тусламж дэмжлэгийн хувьд оролцогчид Муу болон Дунд зэрэг гэсэн үнэлгээг түлхүү сонгосон байна. Эдгээр үнэлгээний дунжийг нийт оролцогчдын тоонд харьцуулахад Дунд зэрэг буюу 3.00 гэсэн үнэлгээнээс бүгд доогуур түвшинд тодорхойлогдсон байна.

Улаанбаатар хотын болон орон нутгийн ТББ-ууд ялгаатай байдлаар үнэлсэн байна.

Хүснэгт 13. Төрөөс үзүүлдэг тусламж дэмжлэгт өгч буй дундаж үнэлгээ, / 1-5 онооны шкалаар /

Төрөөс үзүүлж байгаа тусламж дэмжлэг	Нийт түүвэрт эзлэх хувь					Нийт оролцогчдын дундаж үнэлгээ
	Маш муу	Муу	Дунд зэрэг	Сайн	Маш сайн	
1 Хууль эрх зүйн орчин	17.3%	29.4%	40.3%	10.5%	2.5%	2.52
2 Санхүүжилт	32.9%	40.3%	18.9%	7.3%	.6%	2.02
3 Татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт үзүүлэх	23.3%	38.1%	23.4%	12.2%	3.1%	2.34
4 Харилцаа хандлага	14.9%	29.0%	35.1%	18.4%	2.5%	2.65
5 Төрийн бодлого шийдвэрт татан оролцуулах	20.1%	35.9%	31.6%	10.7%	1.8%	2.38
6 Үйл ажиллагаа тайлагнах, мэдээлэл солилцох	17.1%	32.1%	31.5%	17.3%	2.0%	2.38

ТББ-ын хувьд судалгаа, төрийн үйл ажиллагаа, үйлчилгээний мониторинг, улсын болон орон нутгийн төсвийн хяналтыг хийхэд төрөөс үзүүлж буй аливаа дэмжлэгийг “Муу” гэж үнэлжээ.

ФБЯ-ын оролцогчидтой төрийн дэмжлэг, оролцооны талаар ярилцсан. Төр зарим тодорхой үйлчилгээнүүдээсээ татгалзаж, чиглэл бүрээр гүйцэтгүүлэх байгууллагаа зарлах, сонгох шалгуураа тодорхой болгох, системчлэх хэрэгтэй. Энэ нь эргээд ТББ-ын

тайлан болон татварын үүрэгтэй холбогдсон байх талаар ОУ-ын зарим жишээг дурьдаж байв. (ФБЯ - Оролцогч талууд, 2020)

Мөн төрийн зүгээс ТББ-ыг бусад гаднын байгууллагатай хамтран ажиллахад нь дэмжлэг үзүүлэх эрхзүйн харилцааг бий болгох ёстой гэж үзсэн бөгөөд яам болгон дээр байсан Иргэний зөвлөл гэдэг шиг тогтолцоо үүнд их хувь нэмэртэй гэж байв. (ФБЯ - Оролцогч талууд, 2020)

Шигтгээ 16

-... Мөн төр засаг солигдоход үйл ажиллагаа нь тогтвортой үргэлжлэх асуудлыг шийдэж өгөөгүй, төрийн талаас хариуцсан хүн нь солигддог (ФБЯ - Оролцогч талууд, 2020).

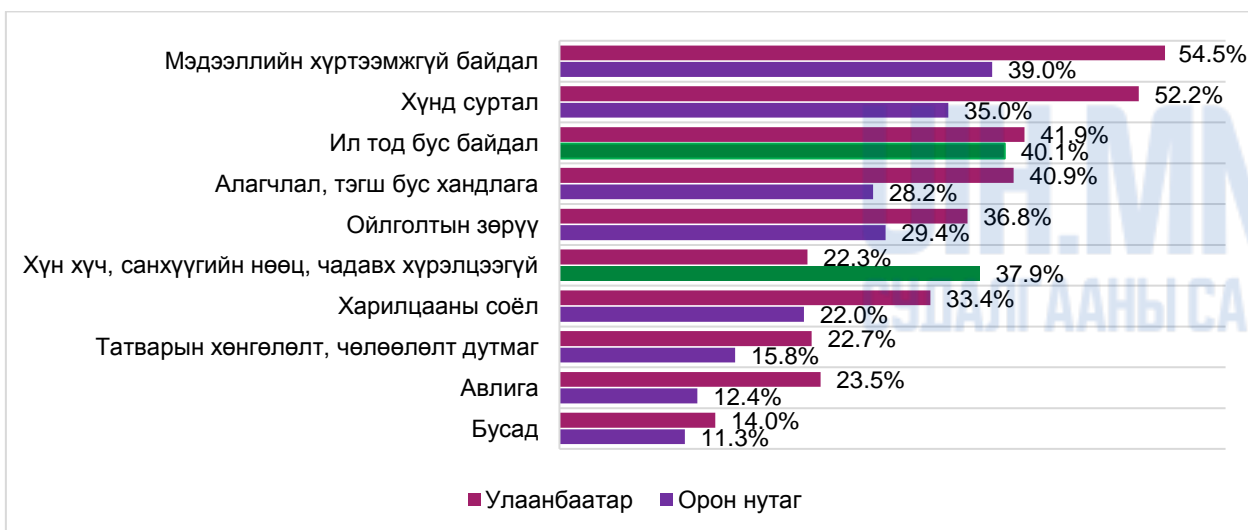
- ... Төртэй хамтран ажиллах хүсэл ТББ-д байдаг, нөөц боломжтой хэдий ч, өөрсдийнхөө давуу талыг харуулах, мэдээллээ системтэйгээр хуваалцах боломж тогтолцоо байхгүй, тухайлбал 4 өөр газарт 4 өөр тайлан илгээдэг боловч ач холбогдол нь гардаггүй (ФБЯ - Оролцогч талууд, 2020).

Шигтгээ 17

-... Үүнтэй холбоотой нэг судалгаанд "ТББ-ын 63.0 хувь нь төр, төрийн бус байгууллагын хамтын ажиллагааг өнөөгийн нөхцөл байдал нь Дунд, 34.0 хувь нь Хангалтгүй, 3.0 хувь буюу 1 байгууллага Сайн гэж дүгнэсэн (Төрийн байгуулалтын экспертийн зөвлөл-2020,

Энэхүү судалгаанд оролцсон байгууллагуудын хамтын ажиллагаанд учирдаг саад бэрхшээлийг дараах байдлаар харууллаа. Үүнд бусад хуулийн этгээдүүдтэй хамтран ажиллахад мэдээллийн хүртээмжгүй байдал, хүнд суртал болон хаалттай байдлын асуудал хамгийн ихээр тулгардаг гэжээ. Харин судалгаанд оролцогчдын 10 орчим хувьд нь бусад байгууллагуудтай ажиллахад асуудал үүсдэггүй гэж үзсэн. Орон нутгийн байгууллагуудын хувьд ил тод бус байдал болон хүн хүч, санхүүгийн нөөц, чадавхи хүрэлцээгүй байдаг нь хамтын ажиллагаанд хүндрэл учруулдаг хэмээн онцолжээ.

График 35. Хамтын ажиллагаанд үүсдэг бэрхшээл, хувиар

ТББ-ын төрлөөр нь авч үзвэл, нийгэмд үйлчилдэг байгууллагад тулгамддаг хамтын ажиллагааны бэрхшээл ихэнх үзүүлэлтээрээ гишүүддээ үйлчилдэг байгууллагаас их байна.

График 36. Хамтын ажиллагаанд учирдаг саад бэрхшээл, үйл ажиллагааны хэлбэрээр

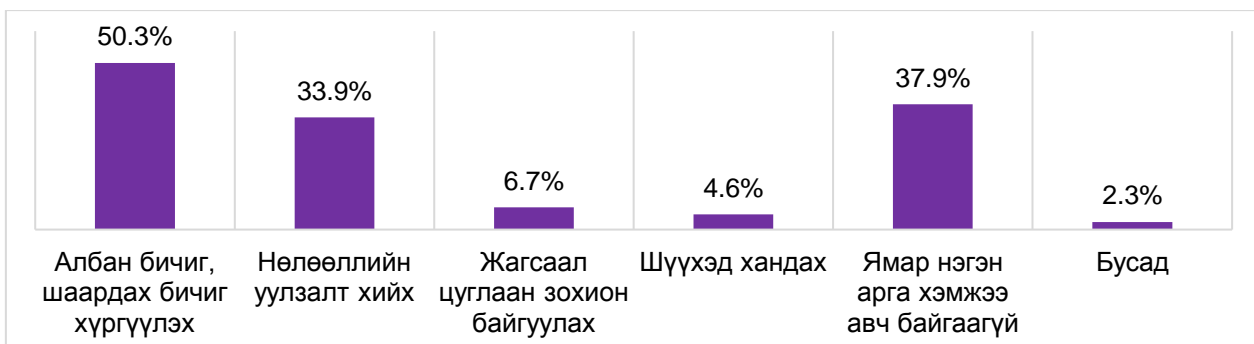

Хамтын ажиллагааны бэрхшээлийн талаарх дээрхтэй ижил асуудлуудыг өөр нэг судалгааны тайланд бас жагсаасан байдаг (Монгол дахь ардчилал, иргэний нийгмийн өнөөгийн байдлын нийгэм-улс төрийн судалгаа, 2020). Тухайлбал:

- Салбар дундын хамтын ажиллагаа дутмаг;
- Төрийн байгууллагын тогтворгүй байдал;
- Тухайн ажил үйлчилгээ тогтвортой үргэлжлэхгүй буюу нэг удаагийн болон албан тушаалтны хандлагаар хэрэгжих гэх мэт асуудлыг хөндсөн;
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн байгууллагын үйл ажиллагаа, чадавхийг үнэлдэггүй бөгөөд бага зардлаар их зүйл хийлгэх гэсэн нь нэг хэлбэрийн ялгаварлан гадуурхалтыг үүсгэдэг;
- Төрийн байгууллагаас багахан төсвийн хүрээнд амьдралд нийцэхгүй шаардлага тавьж, өндөр үр дүн нэхэх нь байгууллага, иргэдийг шантраах, дахин санал хүсэлт тавих сонирхол хүслийг хаасан явдал их болохыг;
- Төрийн байгууллагаас гаргах тайлан дүгнэлтэд тоог чухалчилсан, бодит амьдралд нийцэхгүй статистик гаргах явдал их байх;
- Төрийн байгууллага хүний нөөцийн хязгаарлагдмал нөхцөл байдлаа хүлээн зөвшөөрч, ТББ-аар гэрээлэн гүйцэтгүүлэх тогтолцоог боловсронгуй болгож, асуудлыг шийдвэрлэх шаардлагатай гэжээ.

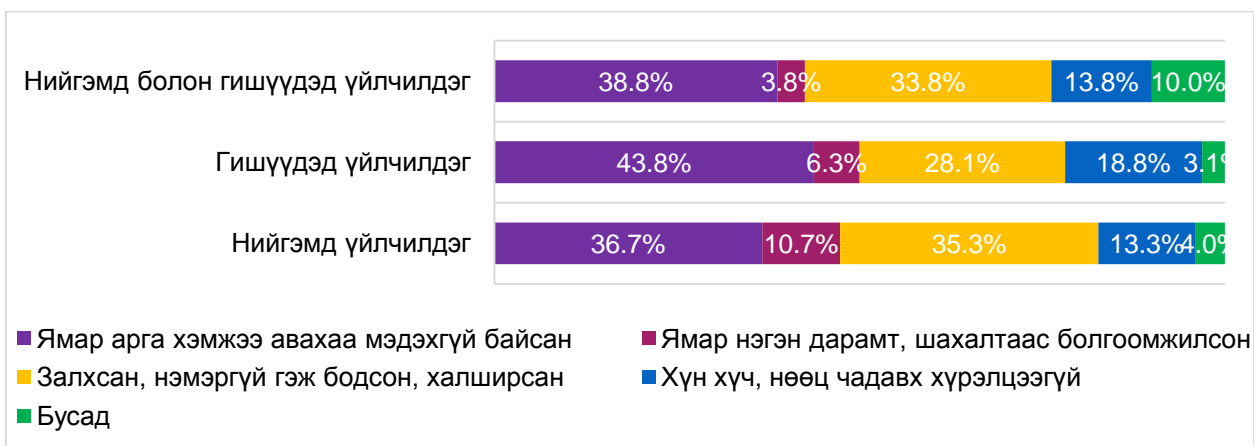
Энэхүү судалгаанд оролцсон 10 байгууллага тутмын 9-д нь бусад байгууллагуудтай хамтран ажиллахад ямар нэгэн саад бэрхшээл тулгардаг гэсэн ба эдгээр асуудлуудыг дараах арга замаар шийдвэрлэдэг байна. Харин асуудал үүссэн ч ямар нэгэн арга хэмжээ авдаггүй ТББ-ууд 40 орчим хувийг эзэлж байна.

График 37. Хамтын ажиллагаанд үүсдэг асуудлыг шийдвэрлэх арга зам

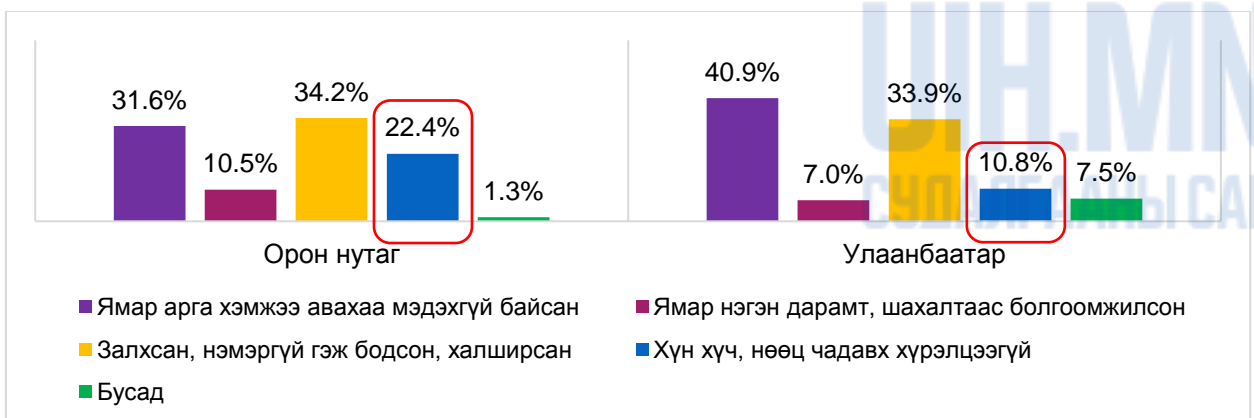
Арга хэмжээ авдаггүй гэж хариулсан /n=231/ байгууллагуудын тал орчим хувь нь ямар арга хэмжээ авахаа мэдэхгүй байсан бол үлдсэн хэсэг нь залхсан, нэмэргүй гэж бодсон, халширсан, хүн хүч, нөөц чадавхи хүрэлцээгүй, мөн ямар нэгэн дарамт шахалтаас болгоомжилсон гэж тус тус хариулжээ.

График 38. Арга хэмжээ авдаггүй шалтгаан, байгууллагын төрлөөр, хувиар

Энэ үзүүлэлтийг хот хөдөөгийн байршлаар харахад орон нутгийн ТББ нь хүн хүч, чадавхи хүрэлцээгүйн улмаас арга хэмжээ авч чадаагүй гэсэн шалтгаан нь Улаанбаатар хотын ТББ-уудаас 2 дахин илүү хувийг эзэлж байна.

График 39. Арга хэмжээ авдаггүй шалтгаан, байршлаар, хувиар

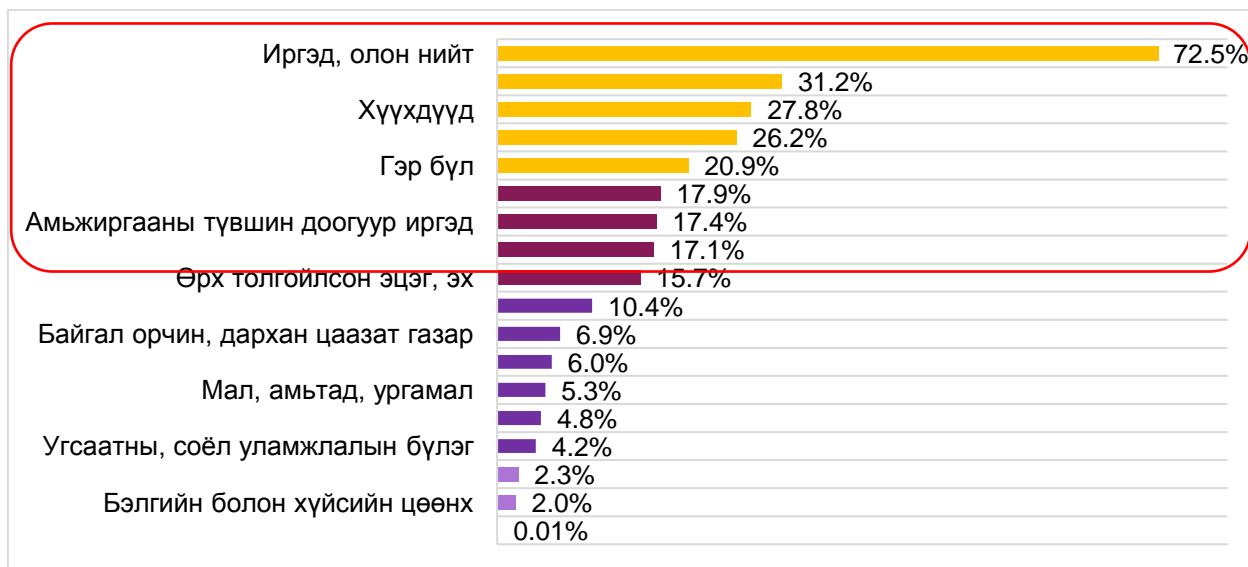

БҮЛЭГ 3. ТББ-ЫН ҮР НӨЛӨӨ

Судалгаанд хамрагдсан ИНБ-уудын үйл ажиллагааны зорилтот бүлгийг Хавсралт 1-д харуулж байна. Эдгээр байгууллагуудын ихэнх хувь нь дараах зорилтот бүлэг буюу иргэд, олон нийт, залуучууд, хүүхдүүд, эмэгтэйчүүд, гэр бүлд чиглэсэн үйл ажиллагаа явуулдаг байна. Цаашид ТОП-5 зорилтот бүлэгт үйл ажиллагааны чиглэл болон хэлбэрийг харьцуулж үр дүнг харуулна.

Судалгаанд оролцсон байгууллагуудын зорилтот бүлэгт чиглэгддэг үйл ажиллагааны чиглэлийг авч үзье. Үүнд дээрх ангилалд ороогүй бусад үйл ажиллагаанд салбарын ажилчдын эрх ашгийг хамгаалах, салбарын хөгжил, хяналт бодлого, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд туслах, ахмад өндөр настанд чиглэх, хүний эрх, иргэдийн оролцоо, эмэгтэйчүүдийн эрх ашиг, үндэсний өв соёлын хадгалах, хууль зүйн зөвлөгөө өгөх зэрэг чиглэл багтаж байна.

График 40. Иргэний нийгмийн байгууллагын үйл ажиллагааны зорилтот бүлэг, хувиар

Үйл ажиллагаа явуулж буй ихэнх ашгийн төлөө бус байгууллагын хувьд иргэд, олон нийт, залуучууд, хүүхдүүд, эмэгтэйчүүд, гэр бүлд сургалт, судалгаа, зөвлөгөө, тусламж үйлчилгээ, нөлөөллийн ажлыг илүүтэй хийж байна.

Хүснэгт 14. ТББ-ын зорилтот бүлэг, үйл ажиллагааны хэлбэрээр /олон сонголттой хариултаар/

№	Үйл ажиллагааны хэлбэр	Иргэд, олон нийт	Залуучууд	Хүүхдүүд	Эмэгтэйчүүд	Гэр бүл
1	Сургалт	70.1%	83.6%	81.6%	82.1%	76.2%
2	Зөвлөгөө	56.0%	63.8%	50.5%	68.7%	69.9%
3	Тусламж үйлчилгээ	38.8%	48.4%	44.7%	55.3%	63.6%
4	Судалгаа	45.5%	47.9%	44.2%	57.0%	55.9%
5	Нөлөөлөл	42.4%	47.4%	38.9%	55.3%	52.4%
6	Мэдээллийн үйлчилгээ	44.2%	48.4%	37.9%	52.0%	51.7%
7	Сурталчилгаа	26.1%	26.8%	24.2%	29.6%	27.3%
8	Өмгөөлөл	10.5%	12.7%	7.9%	14.5%	18.2%
9	Төрийн үйл ажиллагаа, үйлчилгээний мониторинг	10.1%	10.8%	9.5%	16.2%	9.8%
10	Улсын болон орон нутгийн төсвийн хяналт	4.4%	6.1%	4.7%	7.8%	5.6%
11	Бусад	1.2%	1.4%	1.6%	1.1%	1.4%

ТББ-ын нийтэд чиглэсэн үйл ажиллагааны цар хүрээг сүүлийн 3 жилийн хугацаанд дараах байдлаар тодорхойлжээ.

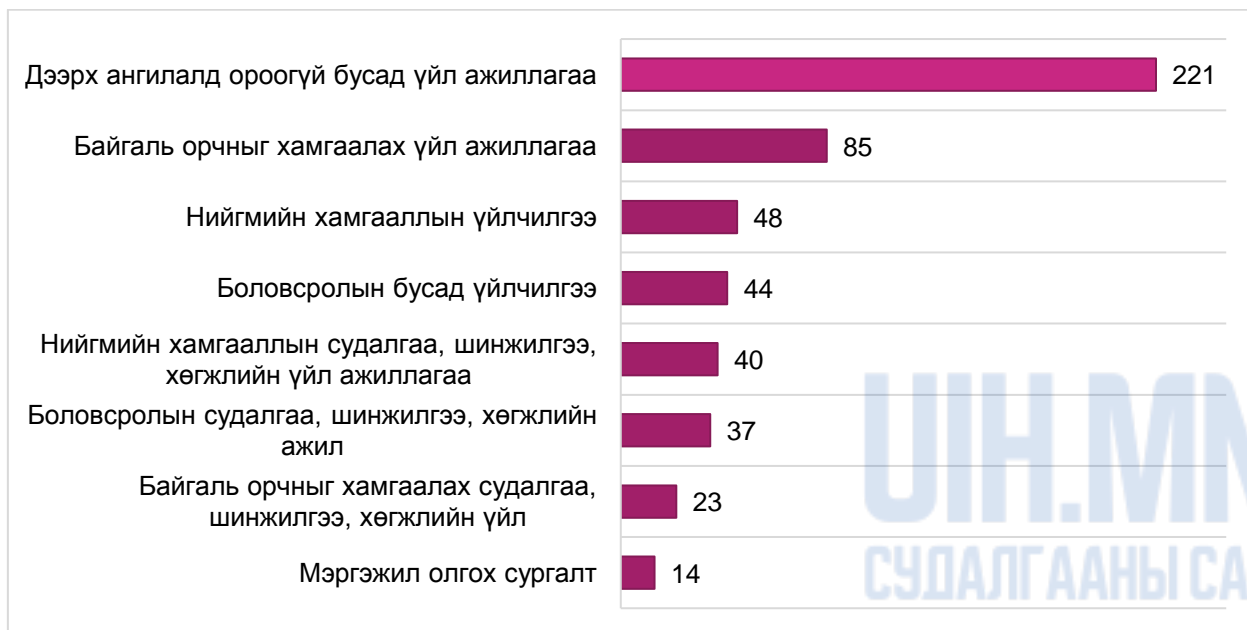
Хүснэгт 15. Үр нөлөө, байршлаар

№	Үр нөлөө	Улаанбаатар	Орон нутаг
1	ТББ-ын үйл ажиллагаа, үйлчилгээнд хамрагдсан хүний тоо	554,878	229,852
2	Хэвлэн нийтлүүлсэн ном, товхимол, гарын авлагын тоо	46,762	9,726
3	Эрхлэн гүйцэтгэсэн судалгааны тоо	7,256	1,997
4	Байгаль орчны байгууллагын хувьд үйл ажиллагаанд хамрагдсан газар нутаг, гол горхи, биологийн болон амьтны төрөл зүйл	2,787	1,076
5	Нийтийн эрх ашгийг төлөөлөн нэхэмжилсэн тохиолдол	2,612	394
6	Орон нутаг болон үндэсний хэмжээний бодлогын баримт бичиг, эрх зүйн актад оруулж батлуулсан нэмэлт өөрчлөлтийн тоо	402	175
7	Бусад	1,694	60

Судалгаанд хамрагдсан байгууллагуудын үйл ажиллагаа, үйлчилгээнд хамрагдсан хүний тоо сүүлийн 3 жилд 784,730, тэдний хэвлэн нийтлүүлсэн ном, товхимол, гарын авлагын тоо 56,524-д хүрчээ.

Доорх графикуудад сүүлийн 3 жилд гаргасан үр нөлөөг ТОП-8 үйл ажиллагааны чиглэлээр ангилж харууллаа.

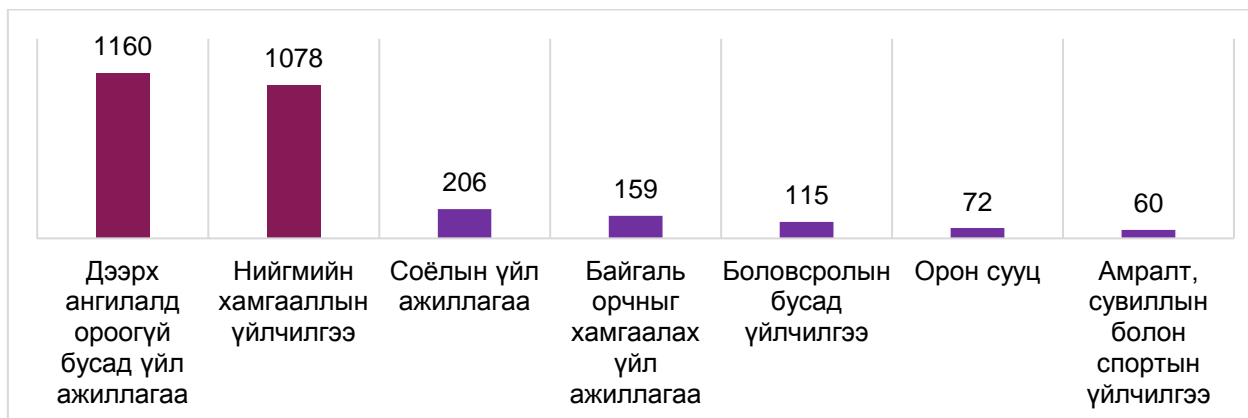
График 41. Орон нутаг болон үндэсний хэмжээний бодлогын баримт бичиг, эрх зүйн актад оруулж батлуулсан нэмэлт өөрчлөлтийн тоо, үйл ажиллагааны чиглэлээр

График 42. ТББ-ын үйл ажиллагаа, үйлчилгээнд хамрагдсан хүний тоо, үйл ажиллагааны чиглэлээр

График 43. Нийтийн эрх ашгийг төлөөлөн нэхэмжилсэн тохиолдол, үйл ажиллагааны чиглэлээр

График 44. Эрхлэн гүйцэтгэсэн судалгааны тоо, үйл ажиллагааны чиглэлээр

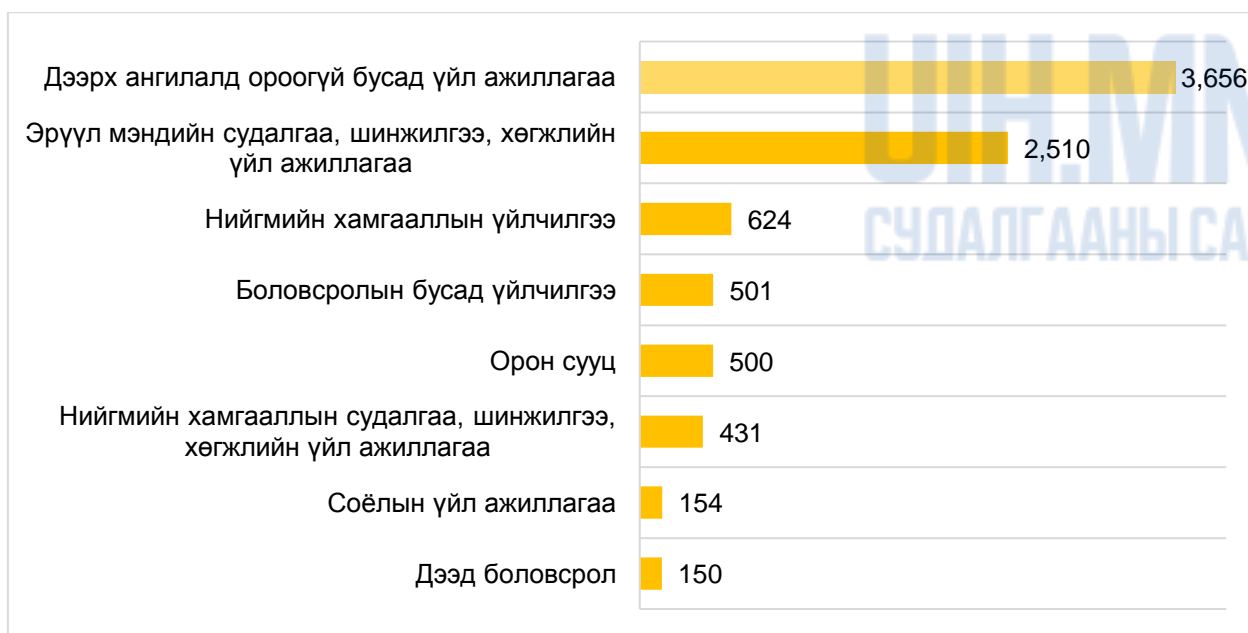

График 45. Хэвлэн нийтлүүлсэн ном, товхимол, гарын авлагын тоо, үйл ажиллагааны чиглэлээр

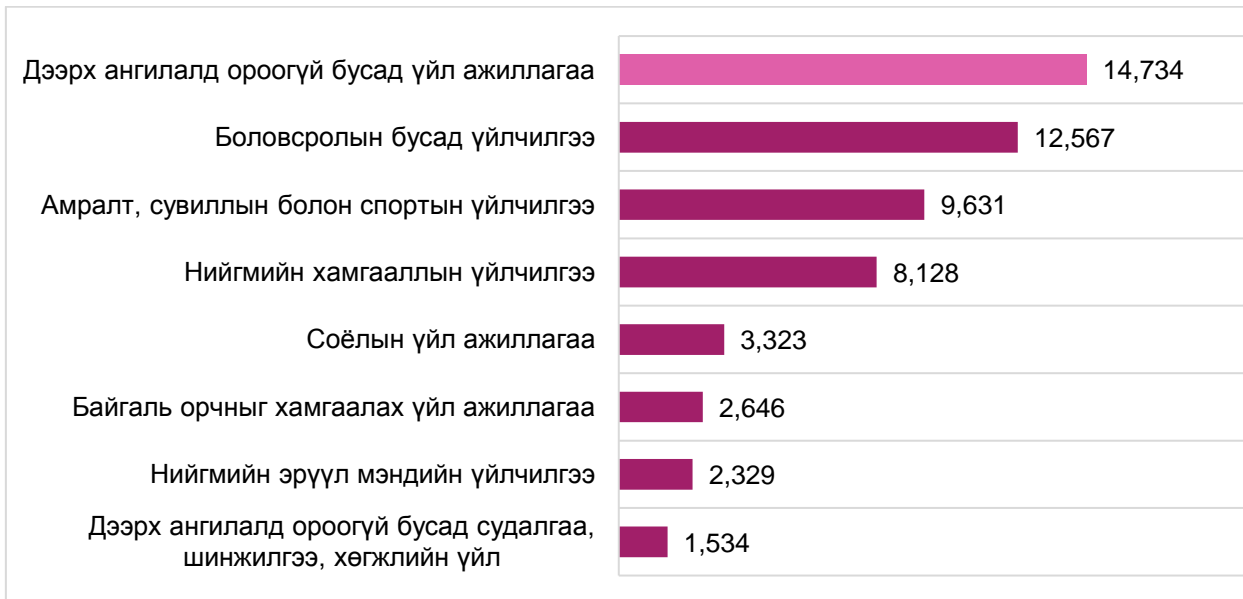
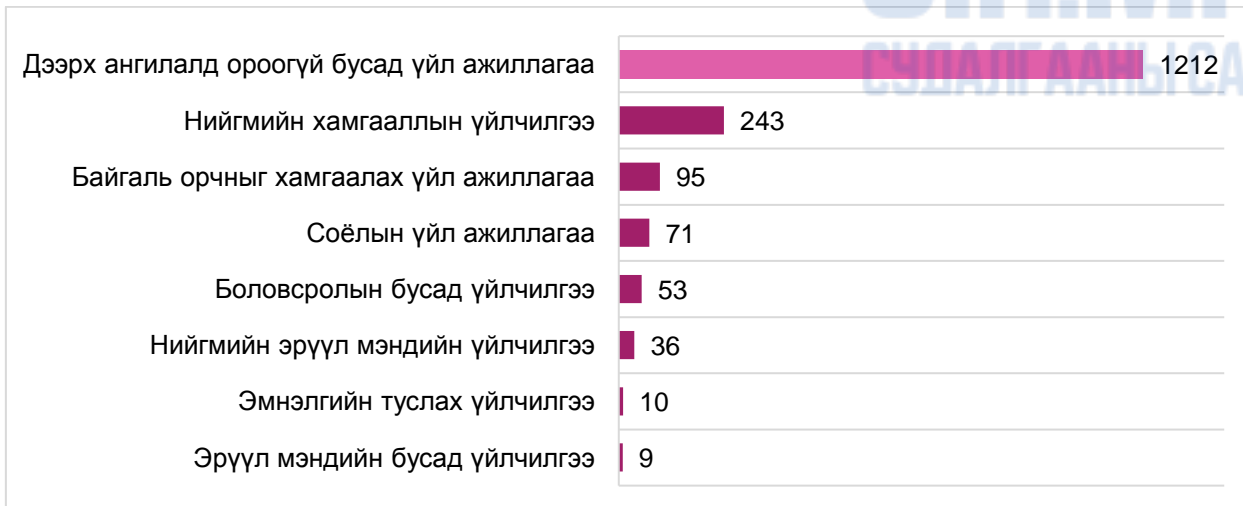

График 46. Байгаль орчны байгууллагын хувьд үйл ажиллагаанд хамрагдсан газар, нутаг, гол горхи, биологийн болон амьтны төрөл зүйл, үйл ажиллагааны чиглэлээр

График 47. Өөрчлөлт оруулсан бусад үйл ажиллагаа, үйл ажиллагааны чиглэлээр

Үндэсний/орон нутгийн хөтөлбөрт өөрчлөлт оруулсан, шинээр хөтөлбөр батлуулсан болон хөтөлбөрт нэмэлт өөрчлөлт оруулсан байдлыг харахад орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллагууд илүү оролцоотой байжээ.

График 48. Хууль тогтоомж, бодлого хөтөлбөрт өөрчлөлт оруулсан байдал, байршлаар, хувиар

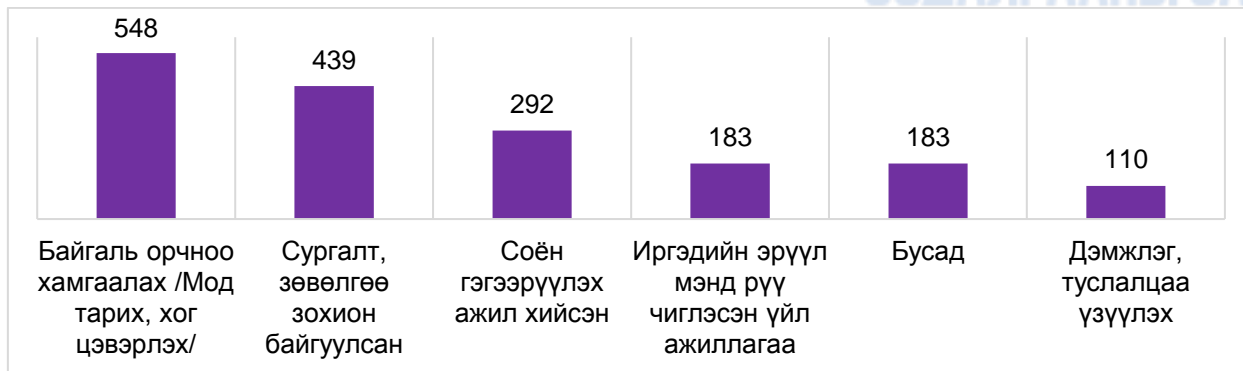

ТББ-ын үр нөлөөг хэмжих ба илэрхийлэх шалгуур нь эрхзүйн хувьд ч, мэдээллийн хувьд тодорхой бус байна. Оролцогч талуудын бүлгийн ярилцлагаар хэд хэдэн оролцогчид төрийн бус байгууллагын үр нөлөө нийгэмд ил тод, хэмжигдэхүйц биш байгаа гэдэгтэй санал нэгдэж байсан юм. Тэд хэдийгээр маш их зүйлийг гүйцэтгэдэг боловч эргээд мэдээлэх, өөрөөр хэлбэл тайлагнах тогтолцоо сайн бүрдээгүй, төрийн байгууллагуудад өгдөг тайланд нь ямар ч урамшуулал дэмжлэг, эсвэл үнэлгээний механизм байхгүй. Харин ОУ-ын байгууллагын төлөөлөл хамтран ажиллаж байгаа ТББ-уудынхаа үр нөлөөг гэрээгээр хэрэгжүүлсэн төсөл, хөтөлбөрийн үр дүнгээр хэмждэг гэсэн (ФБЯ - Оролцогч талууд, 2020).

Оролцогчид үр нөлөөг нь үнэлдэг сайн тогтолцооны гол зорилго нь татварын хөнгөлөлт, урамшуулал, мөн төрөөс үзүүлэх дэмжлэг, авах санхүүжилт, эргээд сайн, муу гэж эрэмбэлэгдэх ил тод үнэлгээтэй шууд холбогдох ёстой гэж онцолсон.

Нийтэд чиглэсэн үйл ажиллагааны хувьд бусад буюу байгаль орчин хамгаалах, иргэд олон нийтэд чиглэсэн сургалт зөвлөгөө, соён гэгээрүүлэх зэрэг ажлуудыг дараах графикт харууллаа.

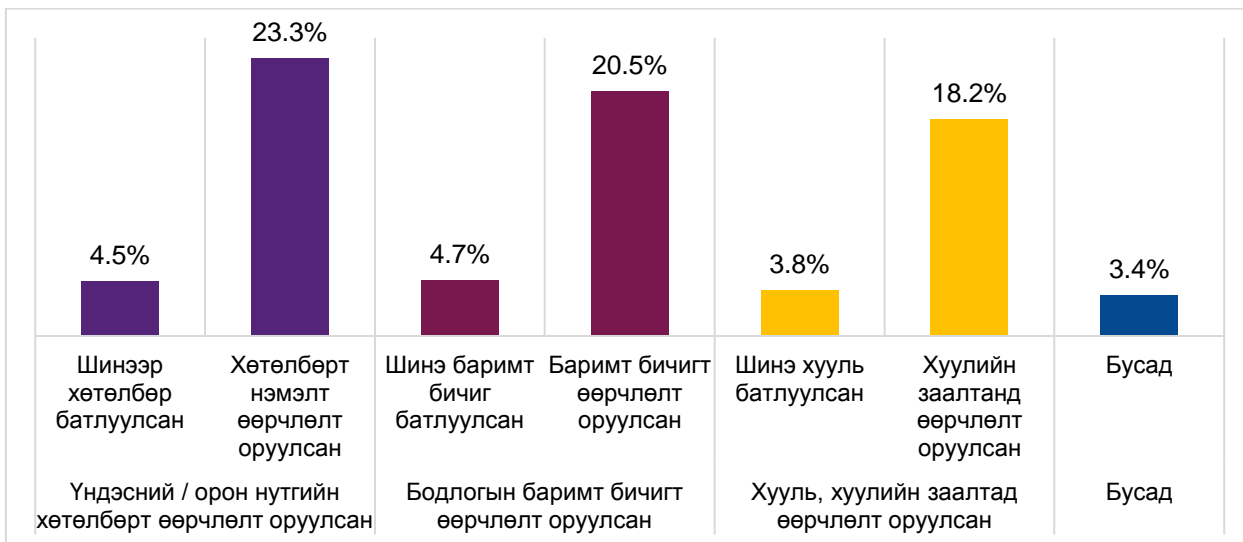
График 49. Үйл ажиллагааны чиглэл, бусад

Нийт байгууллагуудын 46.9% нь өөрсдийн хэрэгжүүлж буй үйл ажиллагаагаа үнэлдэг тогтолцоотой бол үлдсэн 53.1% нь үйл ажиллагаагаа үнэлдэггүй аж.

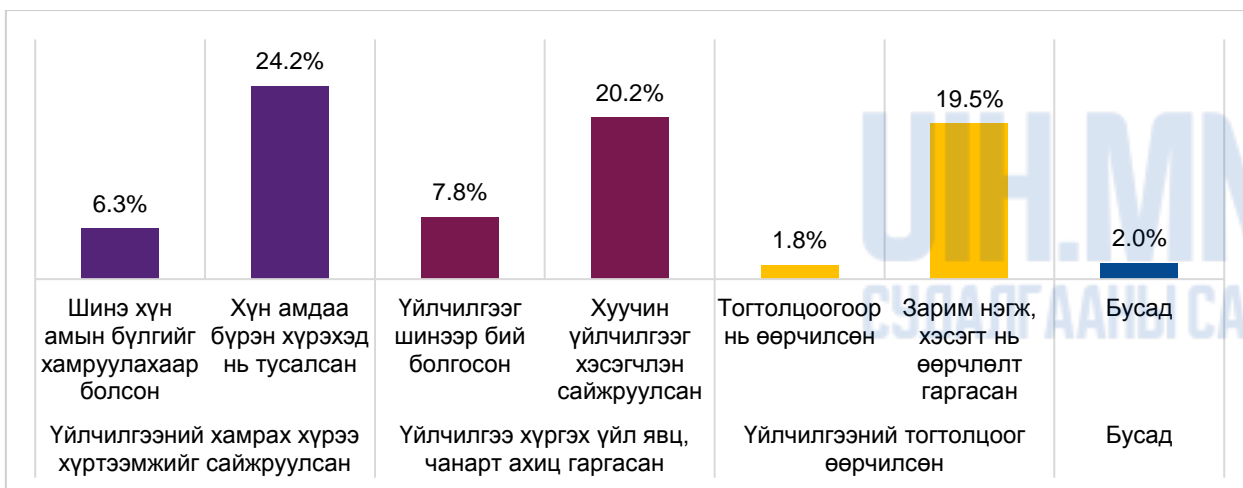
Хууль тогтоомж, бодлого хөтөлбөрт өөрчлөлт оруулсан байгууллагуудын 27.8% нь үндэсний/орон нутгийн хөтөлбөрт, 25.2% нь бодлогын баримт бичигт, 22.0% нь хууль, хуулийн заалтад өөрчлөлт оруулжээ. Бусад буюу байгууллагын дотоод журамд өөрчлөлт оруулсан, төрөөс хэрэгжүүлж буй ажилд оролцсон зэрэг ажил үйлчилгээг үзүүлсэн байна.

График 50. Хууль тогтоомж, бодлого хөтөлбөрт өөрчлөлт оруулсан байдал, хувиар

Мөн төрийн болон нийтийн үйлчилгээг хэрэгжүүлэх механизмд өөрчлөлт оруулсан байдлыг авч үзвэл 30.5% нь үйлчилгээний хамрах хүрээ, хүртээмжийг сайжруулсан, 28.0% үйлчилгээ хүргэх үйл явц, чанар ахиц гаргасан, 21.3% нь үйлчилгээний тогтолцоог өөрчилсөн зэрэг өөрчлөлтүүдийг хийжээ.

График 51. Төрийн болон нийтийн үйлчилгээг хэрэгжүүлэх механизмд өөрчлөлт оруулсан байдал, хувиар

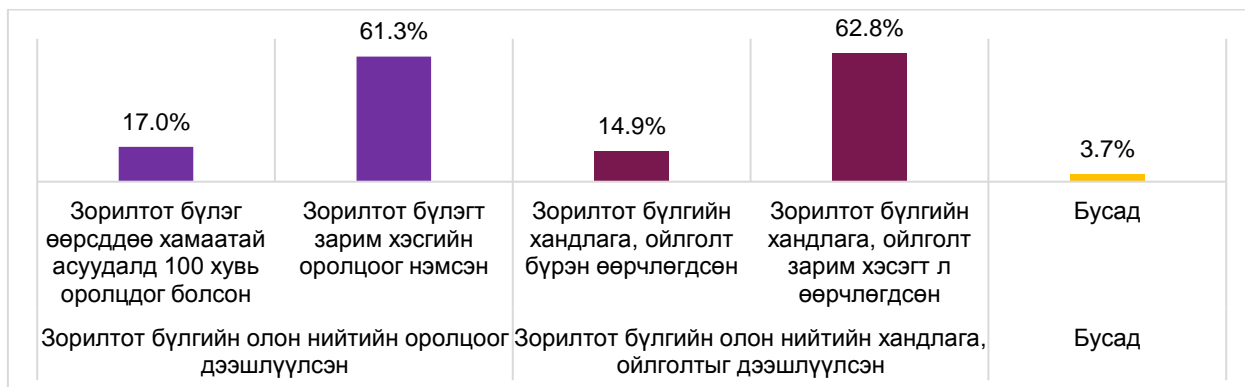
Харин төрийн байгууллагын ил тод, хариуцлагатай байдал болон авлигатай тэмцэхэд өөрчлөлт оруулсан байдлын харахад 28.1% нь хариуцлагатай байдлыг сайжруулсан, 25.5% ил тод байдлыг сайжруулсан, 8.6% нь авлигатай тэмцэхэд хувь нэмрээ оруулжээ.

График 52. Төрийн байгууллагын ил тод, хариуцлагатай байдал болон авлигатай тэмцэхэд өөрчлөлт оруулсан эсэх, хувиар

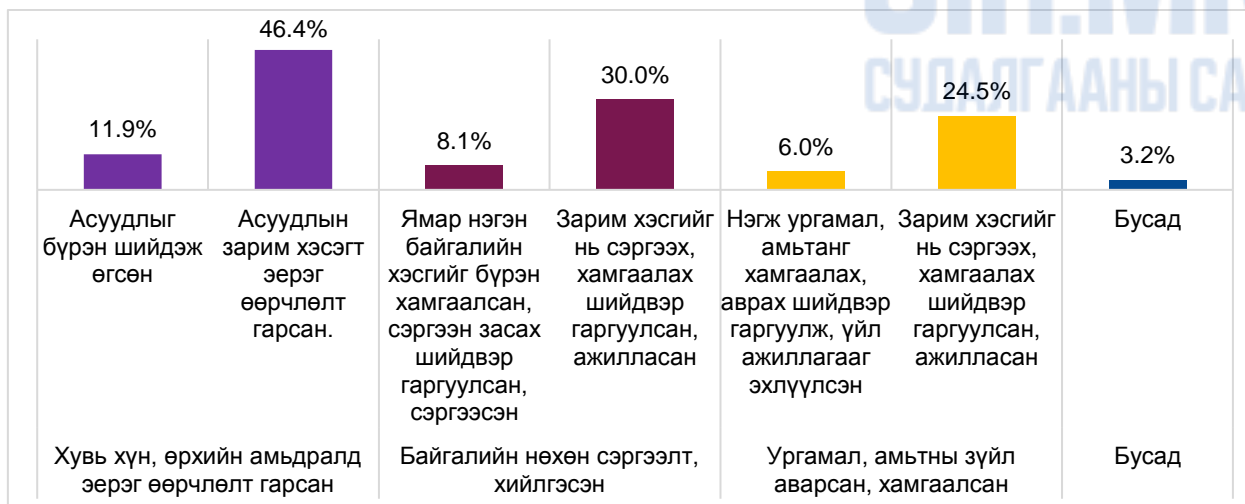
Ашгийн төлөө бус байгууллагуудын 78.3% нь зорилтот бүлгийн олон нийтийн оролцоог дээшлүүлсэн, 77.7% нь зорилтот бүлгийн олон нийтийн хандлага, ойлголтыг дээшлүүлсэн зэрэг өөрчлөлтүүдийг хийв.

График 53. Иргэд, олон нийтийн оролцоонд өөрчлөлт гаргасан эсэх, хувиар

Хувь хүн, байгаль орчин, амьтан ургамлын зүй зохистой байдалд өөрчлөлт оруулсан байдлаар нь авч үзвэл 58.3% нь хувь хүн, өрхийн амьдрал эерэг өөрчлөлт гаргасан, 38.1% нь байгалийн нөхөн сэргээлт хийлгэсэн, 30.5% нь ургамал амьтны зүйл аварсан, хамгаалсан зэрэг өөрчлөлтүүдийг гаргажээ.

График 54. Хувь хүн, байгаль орчин, амьтан ургамлын зүй зохистой байдалд өөрчлөлт гаргасан эсэх, хувиар

Иргэний нийгмийн байгууллагуудын хувьд өөрсдийн байгууллагын хамгийн үр нөлөөтэй, бахардаг сайн жишээг дараах байдлаар дурджээ. Дараах графикт ТОП 10 жишээг харууллаа.

График 55. Байгууллагын үр нөлөөтэй, бахархдаг сайн жишээ, хувиар

БҮЛЭГ 4. ИРГЭНИЙ ОРОН ЗАЙ

4.1. ИРГЭНИЙ СУУРЬ ЭРХ, ЭРХ ЧӨЛӨӨНИЙ ХЭРЭГЖИЛТИЙН ҮНЭЛГЭЭ

Иргэний орон зайг үнэлэхэд иргэний суурь эрхийн хэрэгжилт, түүнчлэн ТББ-ын эрх, эрх чөлөөний хэрэгжилтийг үнэлүүлэв.

Иргэний суурь эрх, эрх чөлөөний хүрээнд таван асуудлыг үнэлүүлэхэд нийт дундаж индекс нь 3.03 гарав. Энэ нь иргэний суурь эрхийн хэрэгжилт хангалтгүй байна гэсэн үг юм.

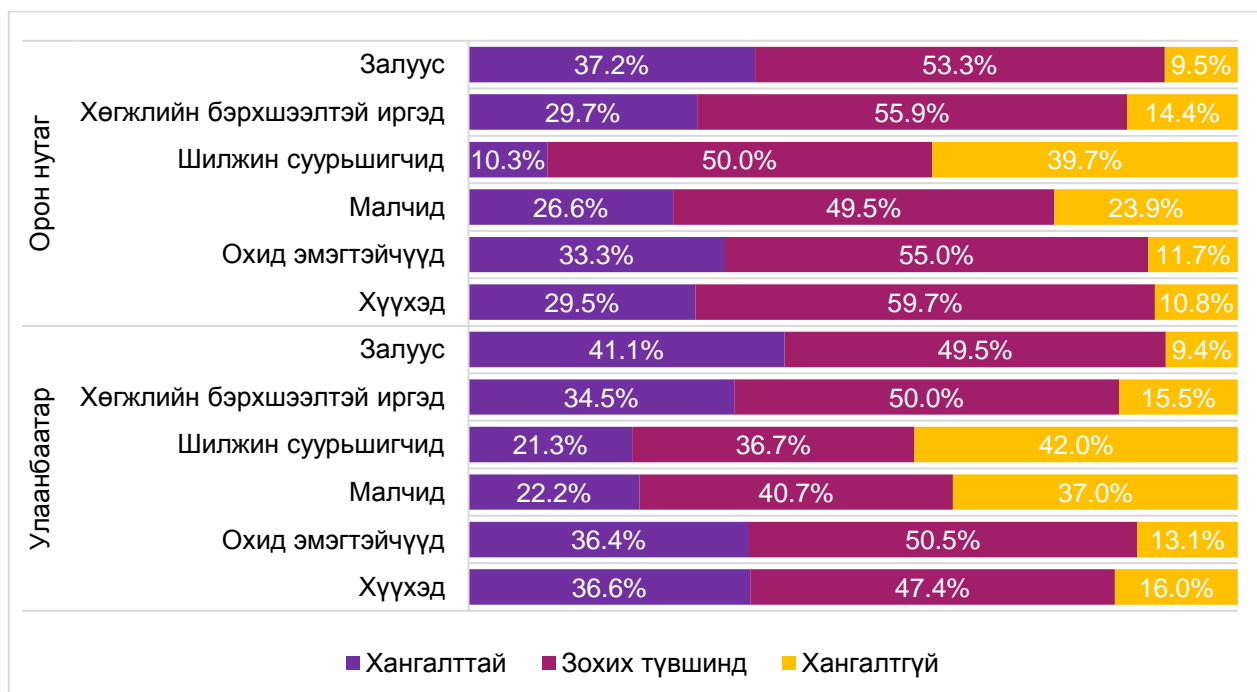
Хүснэгт 16 Иргэний суурь эрх, эрх чөлөөний хэрэгжилтэд ТББ-уудын өгсөн үнэлгээ

Иргэдийн суурь эрх, эрх чөлөөний байдал	Нийт түүвэрт эзлэх хувь					Нийт оролцогчдын дундаж үнэлгээ
	Маш муу	Муу	Дунд зэрэг	Сайн	Маш сайн	
1 Мэдээлэл хүлээж авах, үг хэлэх, үзэл бодлоо илэрхийлэх	4.4%	16.3%	38.5%	32.1%	8.8%	3.25
2 Тайван жагсаал цуглаан хийх, эвлэлдэн нэгдэх, байгууллага байгуулах	7.5%	17.1%	35.3%	33.7%	6.4%	3.14
3 Иргэдийн оролцоо, иргэдийн нөлөөллийн үйл ажиллагаа явуулах	6.9%	22.8%	37.3%	27.7%	5.3%	3.02
4 Үл ялгаварлан гадуурхах, тэгш хамруулах	8.8%	25.0%	37.5%	25.3%	3.4%	2.89
5 Хүний эрх / хууль дээдлэх	10.0%	24.3%	38.4%	23.7%	3.7%	2.87

Хамгийн Муу үнэлгээтэй буюу хамгийн их зөрчигдөж байгаа нь хууль дээдлэх ёс болон, ялгаварлан гадуурхалтаас ангид байх эрх байна.

- Мэдээлэл хүлээн авах, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг нийт оролцогч байгууллагын 59.2% буюу ихэнх нь Дундаас доош, Муу эсвэл Маш муу гэж үнэлсэн байна.
- Иргэдийн мэдээлэл хүлээн авах, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг нийт оролцогч байгууллагууд Дунд зэрэг буюу 3 оноогоор үнэлжээ. Харин хөдөө орон нутгийн нийгэмд болон гишүүдэд үйчилдэг ТББ-уудын хувьд 4 оноогоор үнэлсэн байна.
- Иргэдийн тайван жагсаал цуглаан хийх, эвлэлдэн нэгдэх, байгууллага байгуулах эрхэд 59.9% нь Дунд болон түүнээс доош үнэлгээ өгсөн байна. Дундаж үнэлгээ 3.14 буюу Дунд зэрэг үнэлгээтэй байна.
- Иргэдийн оролцоо, иргэдийн нөлөөллийн үйл ажиллагаа явуулах эрхийг нийт оролцогч байгууллагуудын 67.0% нь Дунд болон түүнээс доош гэж үнэлжээ. Дундаж үнэлгээ 3.02 оноотой байна.
- Мөн судалгаанд оролцогчдын төлөөллөөс дийлэнх хувь нь үл ялгаварлан гадуурхах, тэгш хамруулах эрхэд Дундаас доогуур үнэлгээ өгчээ. Судалгаанд хамрагдсан байгууллагуудаас хүний эрх, хууль дээдлэх байдалд талаас илүү хувь нь Дундаас доогуур үнэлгээ өгчээ.

График 56. Эмзэг бүлгийн эрхийг хамгаалах, байршлаар, хувиар

Дээрх графикаас харахад охид эмэгтэйчүүдэд чиглэсэн үйл ажиллагаа явуулдаг гишүүнчлэлтэй байгууллага нь зорилтот бүлгийн эрхийг хамгаалахад хангалттай түвшинд ажилладаг байна. Харин малчид болон шилжин суурьшигчдын эрхийг хамгаалах чиглэлээр хангалттай ажиллаж чаддаггүй гэж хариулжээ.

4.2. ИНБ-ЫН ЭРХ, ЭРХ ЧӨЛӨӨНИЙ ТАЛААРХ ТББ-ЫН ҮНЭЛГЭЭ

Харин ИНБ-ын эрх, эрх чөлөөний хэрэгжилтийг нийт 8 асуултаар хэмжиж үзэхэд дунд зэрэг буюу 3.12 гэсэн дундаж үзүүлэлттэй гарав.

Хүснэгт 17. ИНБ-ын эрх, эрх чөлөөний байдал, төрлөөр

Иргэний нийгмийн байгууллагын эрх, эрх чөлөөний байдал	Нийт түүвэрт эзлэх хувь					Нийт оролцогчдын дундаж үнэлгээ
	Маш муу	Муу	Дунд зэрэг	Сайн	Маш сайн	
1 Мэдээлэл хайх, хүлээн авах эрх чөлөө	4.8%	15.1%	34.8%	39.4%	5.9%	3.26
2 Хэвлэл мэдээлэл ашиглах эрх чөлөө	2.9%	12.0%	27.7%	48.5%	8.9%	3.48
3 Цахим сүлжээ ашиглах эрх	1.2%	5.4%	18.2%	56.5%	18.7%	3.86
4 Эвлэлдэн нэгдэх эрх чөлөө	2.8%	10.2%	31.3%	47.1%	8.5%	3.48
5 Эвсэл холбоо байгуулан нэгдэх эрх	2.9%	9.5%	30.0%	46.9%	10.7%	3.53
6 Иргэний нийгмийн байгууллагууд засгийн газраас ангид бие даан ажиллах эрх	5.0%	20.2%	39.2%	30.3%	5.3%	3.11
7 Иргэний нийгмийн байгууллагуудын төсвийн таатай орчин	14.5%	38.1%	34.0%	12.0%	1.5%	2.48
8 Иргэний нийгмийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг засгийн газар дэмждэг эсэх	17.3%	41.6%	29.4%	10.2%	1.5%	2.37

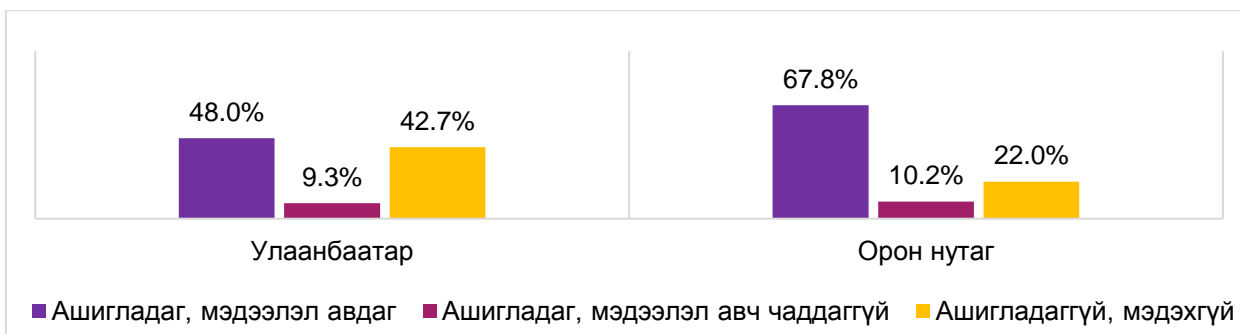
9	Засгийн газар нь иргэдийн саналыг хүлээн зөвшөөрч, хүндэтгэдэг хууль ёсны үүрэг агентуудтай	12.0%	36.7%	37.9%	11.9%	1.5%	2.54
---	---	-------	-------	-------	-------	------	------

Төрөөс ИНБ-д үзүүлэх дэмжлэг, ИНБ-ын төсвийн орчин, төрөөс иргэдийн саналыг хүлээн зөвшөөрөх байдал зэрэг нь хамгийн Муу буюу дундаас доогуур үнэлгээтэй байна. Харин хамгийн сайн хэрэгжилттэй эрх нь Цахим сүлжээ ашиглах эрх байна.

ТББ-ын мэдээлэл хайх, хүлээн авах эрх чөлөөг 54.7% нь дундаас доогуур, хэвлэл мэдээлэл ашиглах эрхийг 57.4% нь сайн болон түүнээс дээш, цахим сүлжээ ашиглах эрхийг 75.2% нь сайн болон түүнээс дээш үнэлсэн байна.

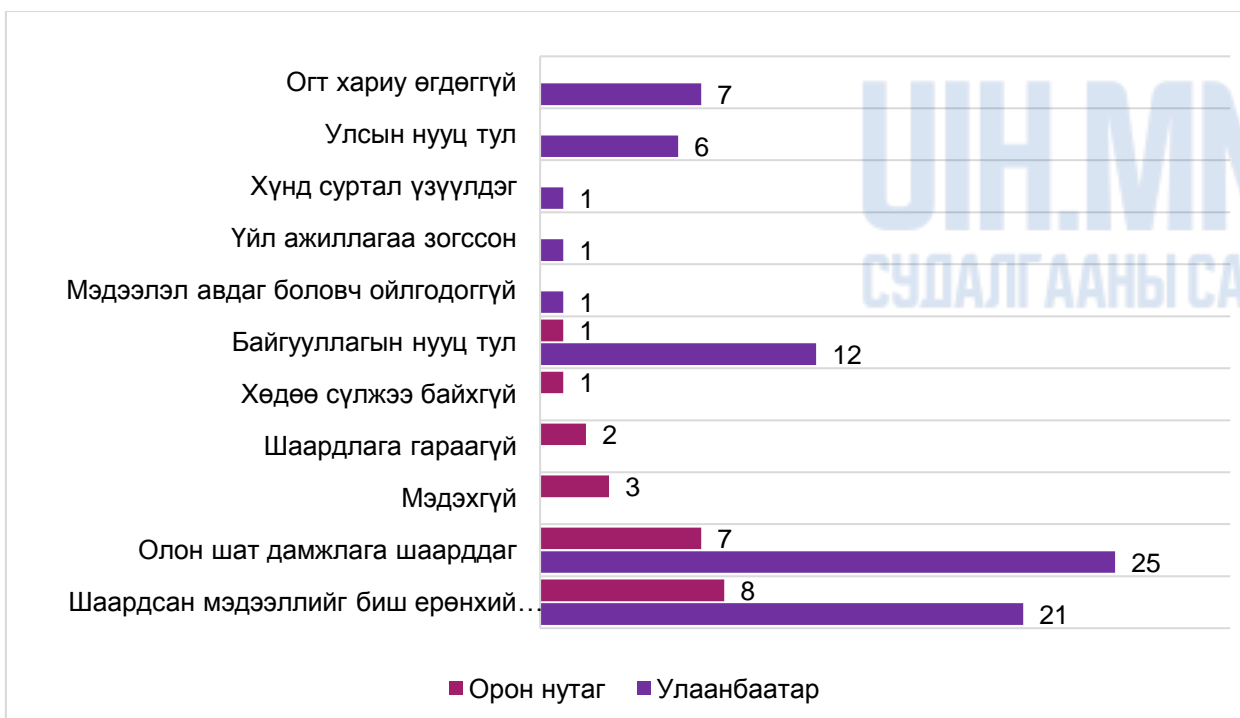
Мэдээллийн ил тод байдал ба мэдээллийн эрхийн тухай хуулийг ашигладаг, мэдээлэл авдаг гэх байгууллагууд нь орон нутгаас 67.8%, Улаанбаатар хотоос 48.0% нь байна.

График 57. Мэдээллийн ил тод байдал ба мэдээллийн эрхийн тухай хуулийг ашигладаг эсэх, байршлаар, хувиар

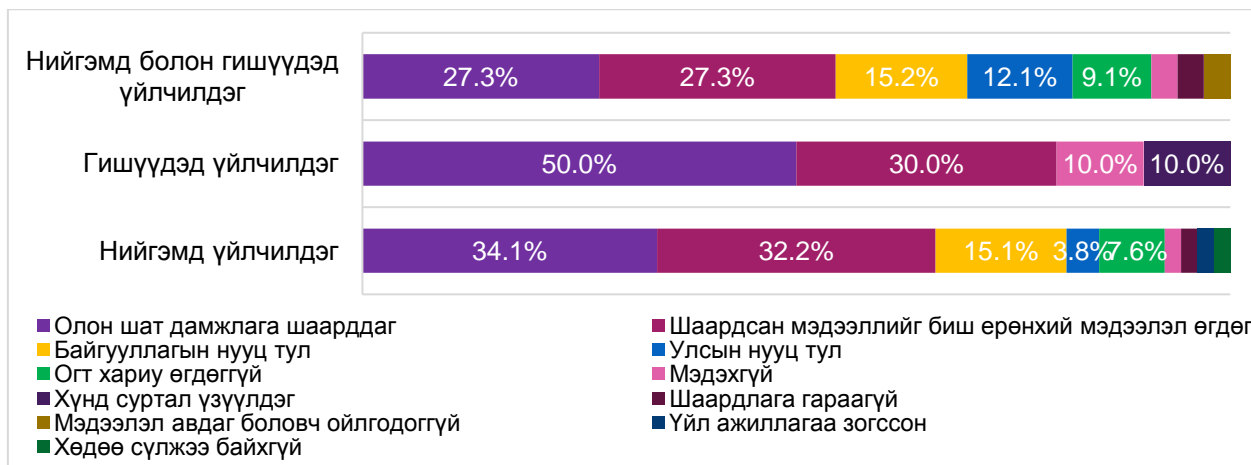
Мэдээлэл авч чаддаггүй шалтгаанд Улаанбаатар хотын оролцогч байгууллагуудын хувьд нууц мэдээлэл гээд өгдөггүй, олон шат дамжлагатай байдаг гэх зэрэг давамгайлж байгаа бол орон нутагт хүссэн мэдээллийг өгдөггүй, улсын нууц, огт хариу өгөхгүй байх зэргийг сонгосон байна.

График 58. Мэдээлэл авч чаддаггүй шалтгаан, байршлаар, тоогоор

Мэдээлэл авч чаддаггүй шалтгаанаа ТББ-ууд дараах байдлаар тайлбарлажээ. Үүнд олон шат дамжлага шаарддаг, шаардсан мэдээллийг биш ерөнхий мэдээллийг өгдөг шалтгаан 50.0-аас илүү хувийг эзэлж байна.

График 59. Мэдээлэл авч чаддаггүй шалтгаан, байгууллагын төрлөөр, хувиар

Судалгаанд оролцогч байгууллагуудын 58.3% нь төрийн байгууллагын шийдвэр, үйл ажиллагааг шүүмжлэхэд бэрхшээл гардаггүй гэжээ. Дараах графикт гарах саад бэрхшээлийг Улаанбаатар хотын болон орон нутгийн ТББ-уудаар харууллаа.

График 60. Төрийн байгууллагын шийдвэр, үйл ажиллагааг шүүмжлэхэд гардаг бэрхшээл, хувиар

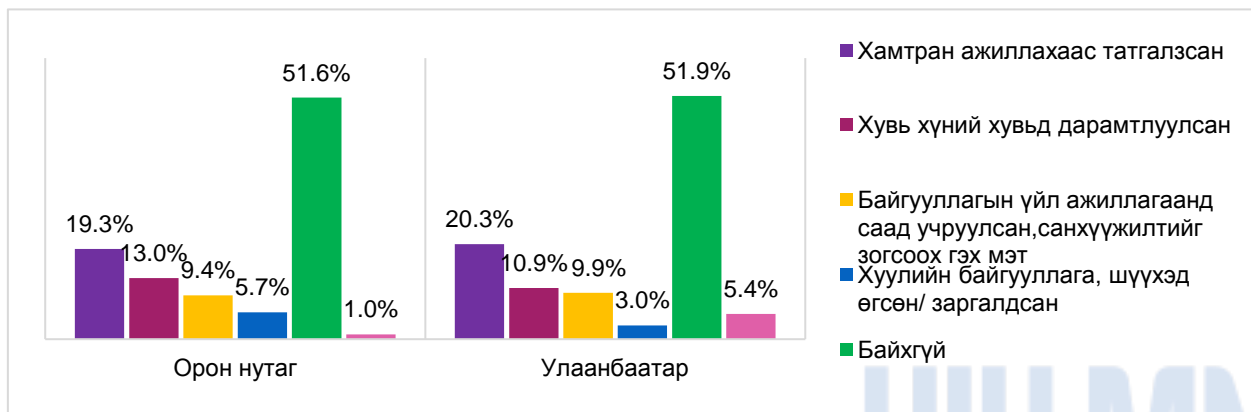

График 61. Интернетээр үзэл бодлоо илэрхийлэхэд хориг хязгаарлалт байдаг эсэх, хувиар

Интернетээр үзэл бодлоо илэрхийлэхэд хориг хязгаарлалт байдаг эсэхийг тодруулахад 13.6% нь тодорхой хязгаарлалт байдаг гэж үзжээ. Үүний 9.4% Улаанбаатарт, 4.2% нь хөдөө, орон нутагт үйл ажиллагаа явуулдаг иргэний нийгмийн байгууллага байна.

Судалгаанд оролцсон иргэний нийгмийн байгууллагуудын төлөөллийн ихэнх нь сургалт, зөвлөгөө хэлбэрээр үйл ажиллагаа явуулж, интернетээр үзэл бодлоо илэрхийлэхэд тодорхой хэмжээний хязгаарлалт байдаг гэсэн байна.

Улаанбаатар хотын 18.4% нь, хөдөөгийн 16.9% нь хэвлэл мэдээллээр үйл ажиллагаа явуулахад ямарваа нэг саад бэрхшээл тулгардаг гэж үзжээ. Түүнчлэн нийгэмд үйлчилдэг байгууллагын 10.0%, гишүүдэд үйлчилдэг байгууллагын 2.3%, нийгэмд болон гишүүдэд үйлчилдэг байгууллагын 5.1% нь тодорхой бэрхшээлтэй тулгардаг байна.

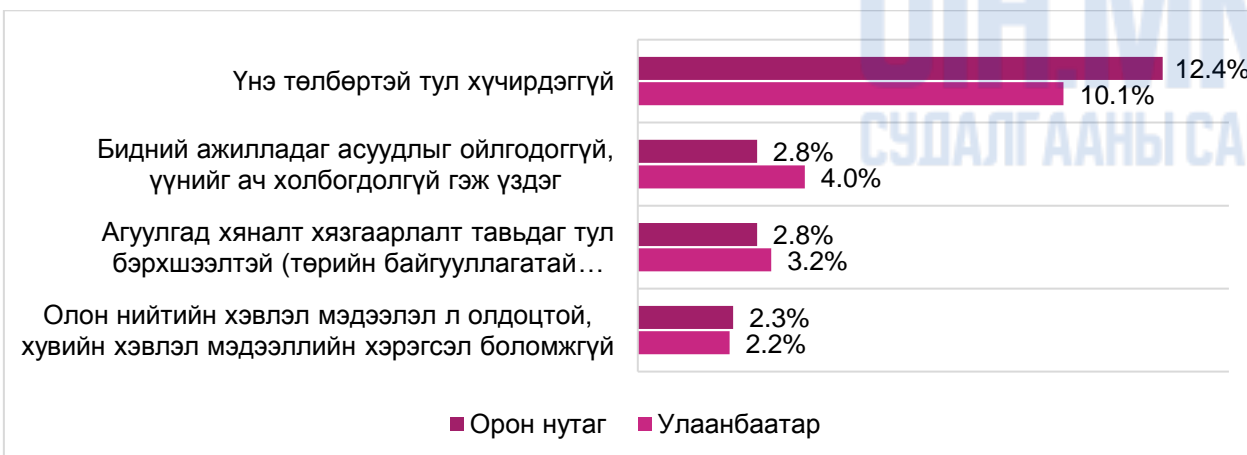
Аливаа нэг үйл ажиллагаа эрхэлдэг байгууллагад хэвлэл мэдээллээр үйл ажиллагаа явуулахад саад бэрхшээл илүү учирдаг гэдгийг судалж үзвэл сургалт, судалгаа, нөлөөлөл, зөвлөгөө, мэдээллийн үйлчилгээ зэрэг эхний байруудад байна.

График 62. Хэвлэл мэдээллээр үйл ажиллагаа явуулахад саад бэрхшээл гардаг байдал, үйл ажиллагааны хэлбэрээр, тоогоор

Мөн хэвлэл мэдээллээр үйл ажиллагаа явуулахад ТББ-д үнэ төлбөрийн саад бэрхшээл тулгардаг тул бэрхшээлтэй, хязгаарлалттай байдгийг онцолж байна.

График 63. Хэвлэл мэдээллээр үйл ажиллагаа явуулахад саад бэрхшээл гардаг байдал, байршлаар

Иргэд, олон нийтэд чиглэсэн үйл ажиллагааг хэвлэл мэдээллээр явуулахад илүү саадтай учирч байна.

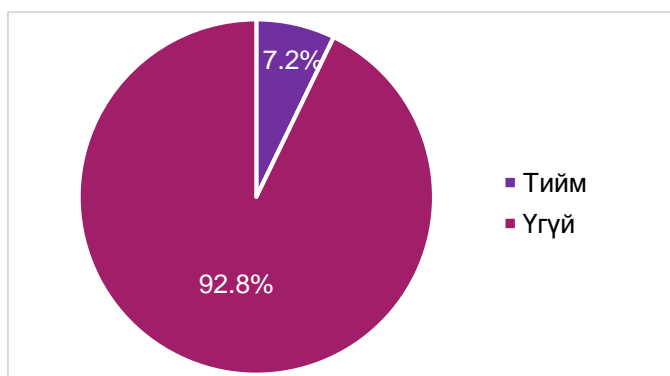
График 64. Хэвлэл мэдээллээр үйл ажиллагаа явуулахад саад бэрхшээл гардаг байдал, зорилтот бүлгээр, тоогоор

Иргэд мэдээлэл авах, мэдээллийн ил тод байдлын үзүүлэлт нь өмнөх жилүүдээс дээрдээгүй байна. Тухайлбал, 2012 онд төрийн үйлчилгээний вэб сайтуудын мэдээлэл шинэчлэгддэггүй, хоцрогдсон, тодруулбал иргэдэд хамгийн ил тод байх ёстой төсөв, тендерийн, шалгаруулалт зэргийн талаар хангалтгүй гэж байна гэж дүгнэсэн байна (IRIM судалгааны хүрээлэн, 2012). Мөн тус судалгаанд мэдээллийн найдвартай байдал нь хангалтгүй, буюу вэбсайтын мэдээлэл хэрэглэгч, иргэдэд хүрэхдээ ямар нэг эх сурвалжгүй буюу найдваргүй байдлаар хүрч байна. Ялангуяа төсөв, санхүүгийн мэдээлэл уг үзүүлэлтээр хангалтгүй гарч байна (IRIM судалгааны хүрээлэн, 2012).

Судалгаанд оролцсон нийт байгууллагуудын 7.2% буюу 49 байгууллага нь эвлэлдэн нэгдэх, байгууллага байгуулахад төрийн зүгээс ямар нэг саад бэрхшээл байдаг гэсэн байна. Үүнээс Улаанбаатар хотын 6.3%, орон нутгийн 9.6% нь тийм гэж хариулжээ.

График 65. Эвлэлдэн нэгдэх, байгууллага байгуулахад бэрхшээл учирдаг эсэх, хувиар

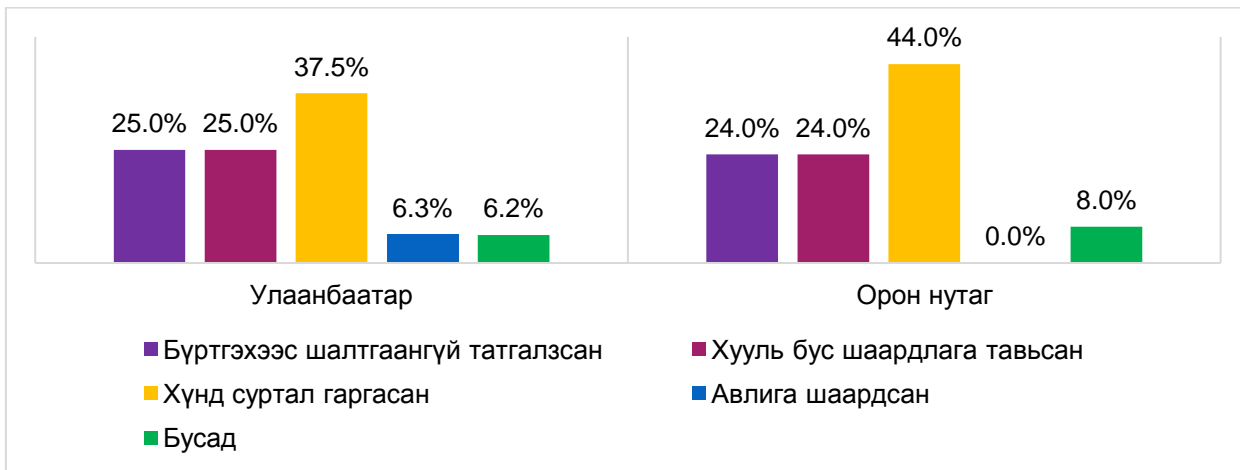
Эдгээр байгууллагуудын 6.1% нь нийгэмд үйлчилдэг, 9.0% нь гишүүдэд үйлчилдэг бол 8.3% нь нийгэмд болон гишүүдэд үйлчилж байна.

Байгууллагын үйл ажиллагааны хэлбэрээр авч үзвэл сургалт, мэдээллийн үйлчилгээ, нөлөөлөл, зөвлөгөө, тусламж үйлчилгээ үзүүлдэг байгууллагууд эвлэлдэн нэгдэх,

байгууллага байгуулахад илүү бэрхшээлтэй тулгарч байна.

Доорх графикаас харахад орон нутгийн байгууллагуудад тулгардаг бэрхшээл нь хотод үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллагуудаас илүү байна. Ялангуяа хүнд суртал гаргах үйл явц хамгийн өндөр буюу 44.0%-тай байна.

График 66. Эвлэлдэн нэгдэх, байгууллага байгуулахад учрах саад бэрхшээлийн төрлүүд, байршлаар, хувиар

Эвлэлдэн нэгдэх, байгууллага байгуулахад бүртгэхээс шалтгаангүй татгалзсан болон авлига шаардсан төрлийн бэрхшээл нийтлэг тулгарчээ.

Хүснэгт 18. Эвлэлдэн нэгдэх, байгууллага байгуулахад учрах саад бэрхшээлийн төрөл, зорилтот бүлгээр, хувиар

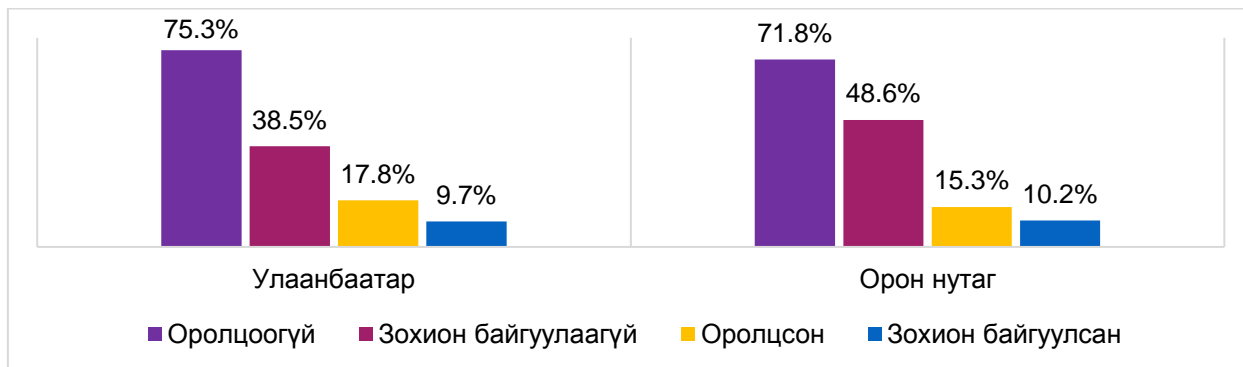

Эдгээр саад бэрхшээлээс хүнд суртал гаргах явдал илүү хувийг эзэлж байна.

Иргэний эрх чөлөө, оролцоог хязгаарлах, хуулийг үл дээдлэх үйл явцыг даван туулахын тулд 16.4% нь иргэний нийгэм бусад этгээдтэй хамтран олон талын оролцогчидтой стратеги боловсруулсан байна.

ТББ-уудын 64.9% нь төрийн зүгээс дарамт шахалт байдаггүй гэсэн байна. Аливаа нэг дарамт шахалтын төрлийг доорх графикт харууллаа.

График 67. Олон нийтийг хамарсан үйл ажиллагаа зарласан эсэх, хувиар

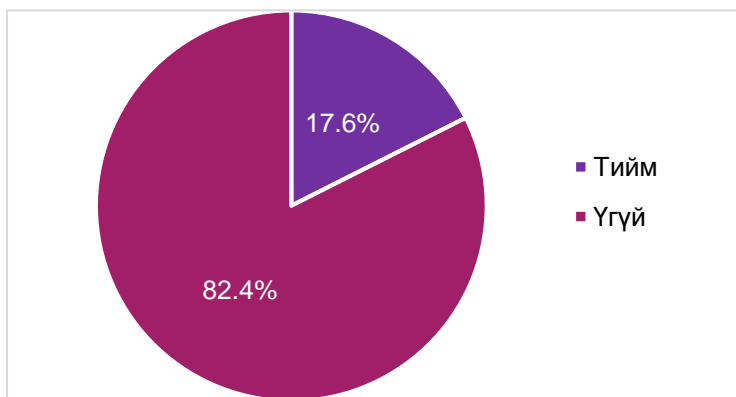

Иргэний нийгмийн байгууллагын эрх, эрх чөлөөний байдалд өгсөн үнэлгээг дараах графикт харууллаа. Талаас илүү хувь нь дундаас доогуур үнэлгээг өгчээ.

Иргэний нийгмийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг Засгийн газар дэмждэг эсэхэд болон Засгийн газар нь иргэдийн саналыг хүлээн зөвшөөрч, хүндэтгэдэг хууль ёсны үүрэг хүлээсэн байдал ТББ-уудын төлөөлөл дундаас доогуур үнэлгээ өгчээ. Доорх графикт орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллагууд Улаанбаатарын байгууллагуудыг бодвол арай өндөр оноогоор үнэлсэн харагдаж байна. Иргэдийн оролцоог зохицуулсан гол хуулийн заалтууд давхацсан, хоорондоо уялдаа холбоо муу байна. Тухайлбал, санал авч болно гэсэн хуулийн заалттай хэрэгжүүлэх нөхцөл бүрдээгүй байна.

ТББ-ууд Засгийн газраас ангид, бие даан ажиллах эрх болон төсвийн таатай орчинд ихэнх хувийг дундаас доогуур үнэлгээ хамарч байна. Нийгэмд үйлчилдэг орон нутгийн ТББ-ууд нь Засгийн газраас ангид, бие даан ажиллах эрхэд муу үнэлгээг, төсвийн таатай орчинд мөн муу үнэлгээг өгч байна.

График 68. Хууль дээдлэх, хүний эрх хамгаалсны төлөө саад бэрхшээлтэй учирсан эсэх, хувиар

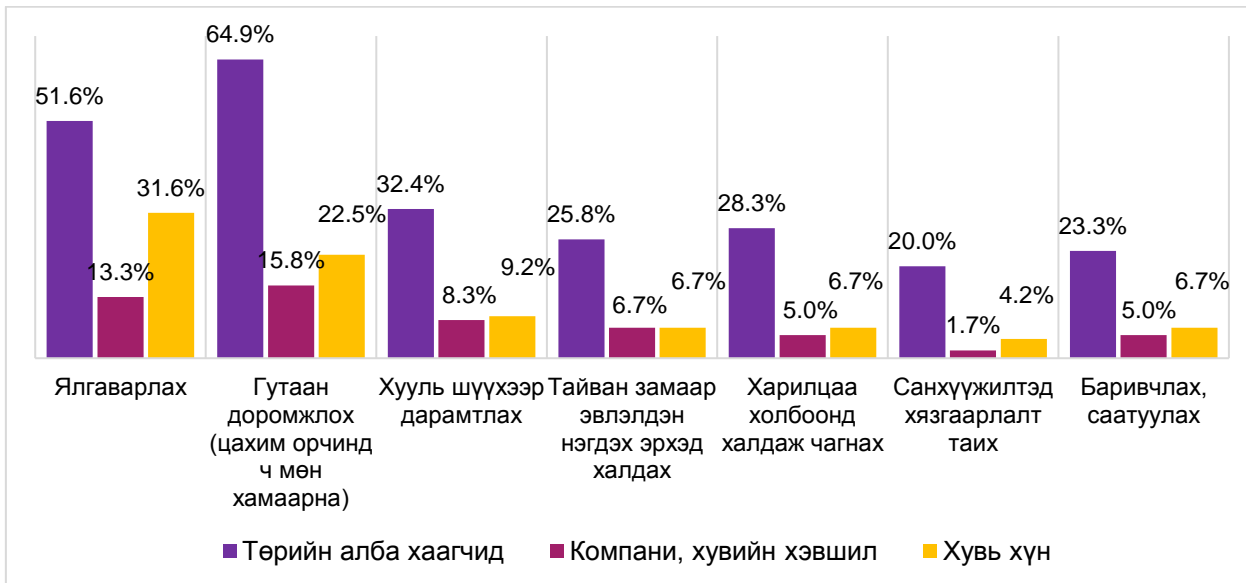

Хууль дээдлэх ёс, хүний эрх хамгаалсны төлөө 17.6% нь буюу 120 ТББ саад бэрхшээлтэй учирдаг гэж хариулсан байна.

Нийтлэг тохиолддог саад бэрхшээлийг дараах графикт үзүүлээ.

Хот болон орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллагууд нь хууль дээдлэх, хүний эрх хамгаалсны төлөө төрийн алба хаагчдаас тавих саад бэрхшээлтэй тулгардаг гэж харагдаж байна.

График 69. Хууль дээдлэх ёс, хүний эрх хамгаалсны төлөө учрах саад бэрхшээл, хувиар

Төрийн зүгээс олон төрлийн тайлан мэдээ шаардах, үйл ажиллагааг шууд бусаар хориглосон шийдвэр гаргах, шаардлагагүй хяналт тавих зэрэг дарамт шахалт ихээхэн байдаг байна.

График 70. Төрийн зүгээс үзүүлэх дарамт шахалт, хувиар

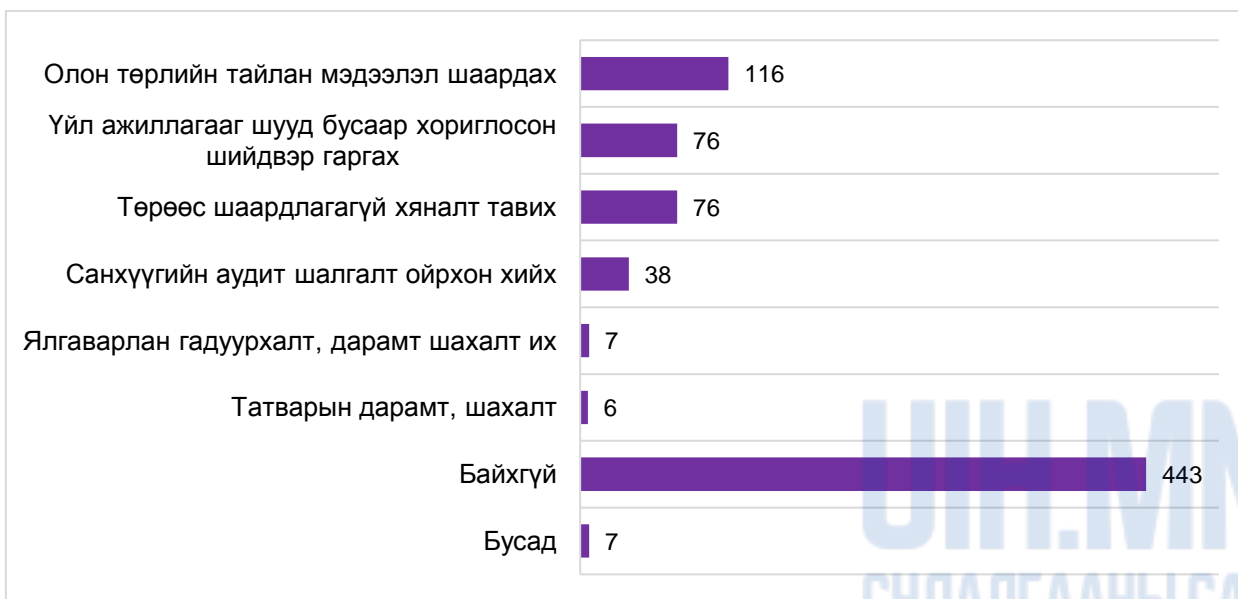
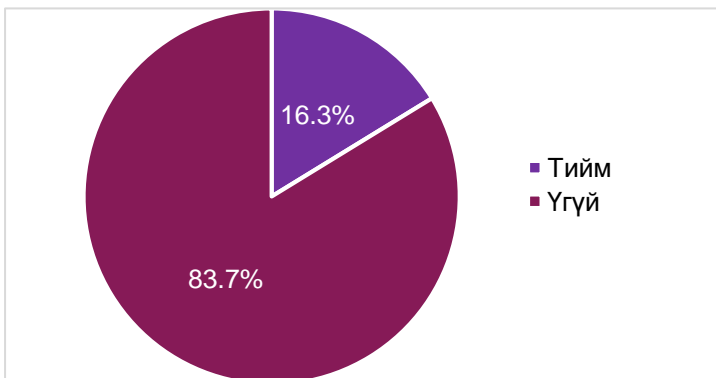
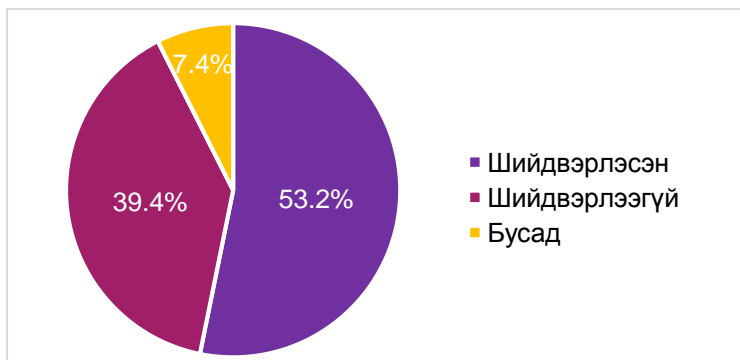

График 71. Хууль шүүхийн байгууллагад хандсан эсэх, хувиар

Түүнчлэн 16.3% нь төрийн байгууллагатай хамтран ажиллахад гарсан саад бэрхшээлийг олон нийтэд ил тод илэрхийлж байсан бөгөөд үүнээс 13.8% нь хууль шүүхийн байгууллагад ханджээ.

График 72. Хууль шүүхийн байгууллагаар асуудлыг шийдвэрлүүлсэн эсэх, хувиар

Хууль шүүхийн байгууллагад хандсан ашгийн төлөө бус байгууллагуудын 53.2% нь асуудлаа шийдвэрлүүлсэн, 39.4% нь шийдвэрлүүлж чадаагүй байна. Үлдсэн хувь нь буруу шийдвэр гарсан, дутуу шийдвэрлэсэн, хүлээгдэж байгаа гэжээ.

4.3. ТББ-ын талаарх иргэдийн санаа бодол

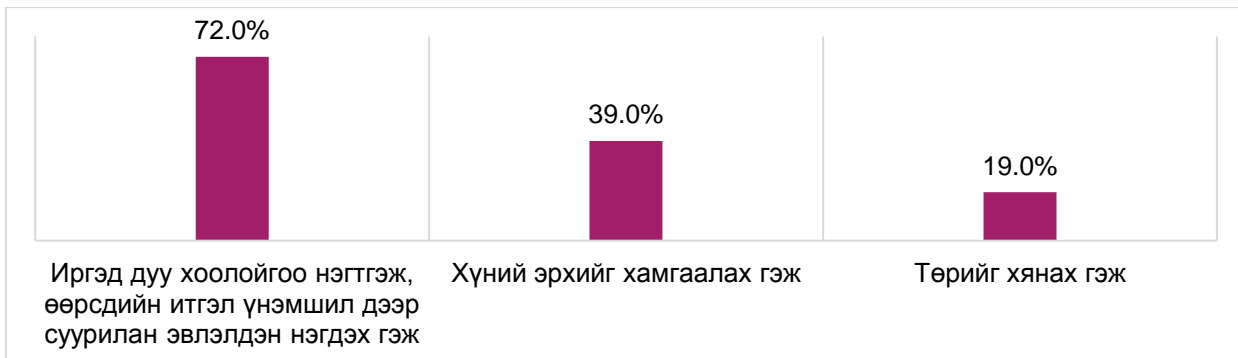
“ТББ-ын талаарх иргэдийн санаа бодлыг тандах судалгаа”-ны үр дүнг энэхүү хэсгээр харуулж байна. Тус судалгаанд нийт 100 иргэн хамрагдсан бөгөөд иргэний нийгмийн байгууллагын талаарх ойлголт, мэдээ мэдээлэл болон үйл ажиллагааны талаарх санаа бодлыг тодорхойлох зорилготойгоор хийсэн. Иргэдийн санаа бодлыг тандах судалгаанд хамрагдсан 10 иргэн тутмын 6 нь эмэгтэй, 4 нь эрэгтэй байлаа. Насны бүлгийн хувьд судалгаанд хамрагдсан оролцогчдыг харахад 30-39 насныхан түлхүү хамрагдсан бол удаахаар нь 40-49 насныхан хамрагдсан байна. Харин хамгийн бага хамрагдсан бүлэг нь 60-аас дээш насныхан байлаа. Харин боловсролын түвшний хувьд тал хувь нь бүрэн дунд боловсролтой иргэд байгаа бол үлдсэн хэсэг нь бусад боловсролын түвшинтэй иргэд байв. Мөн хөдөлмөр эрхлэлтийн байдлыг харахад 10 иргэн тутмын 4 нь хувийн байгууллагад, 2 нь ажилгүй иргэд, 2 нь хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг, үлдсэн хэсэг нь бусад ангилалд багтаж байна.

Хүснэгт 19. ТББ-ын үйл ажиллагаа нийгэм болон иргэдэд ач тустайг үнэлэхэд нас, хүйс, боловсрол, ажил эрхлэлтийн нөлөө

Судалгаанд оролцогчийн нас %	Хувь	Тоо
20-29 нас	20.0%	20
30-39 нас	33.0%	33
40-49 нас	26.0%	26
50-59 нас	12.0%	12
60-с дээш	9.0%	9
Оролцогчийн хүйс %		
Эрэгтэй	42.0%	42
Эмэгтэй	58.0%	58
Боловсролын түвшин %		
Бүрэн дунд	55.0%	55
Тусгай дунд	11.0%	11
Бакалавр, түүнээс дээш	34.0%	34
Ажил эрхлэлтийн байдал %		
Төрийн байгууллага	13.0%	13
Хувийн байгууллага	35.0%	35
ОУ-ын байгууллага	0.0%	-
Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч	15.0%	15
Оюутан	1.0%	1
Тэтгэвэрт	13.0%	13
Ажилгүй	21.0%	21
Групп	2.0%	2

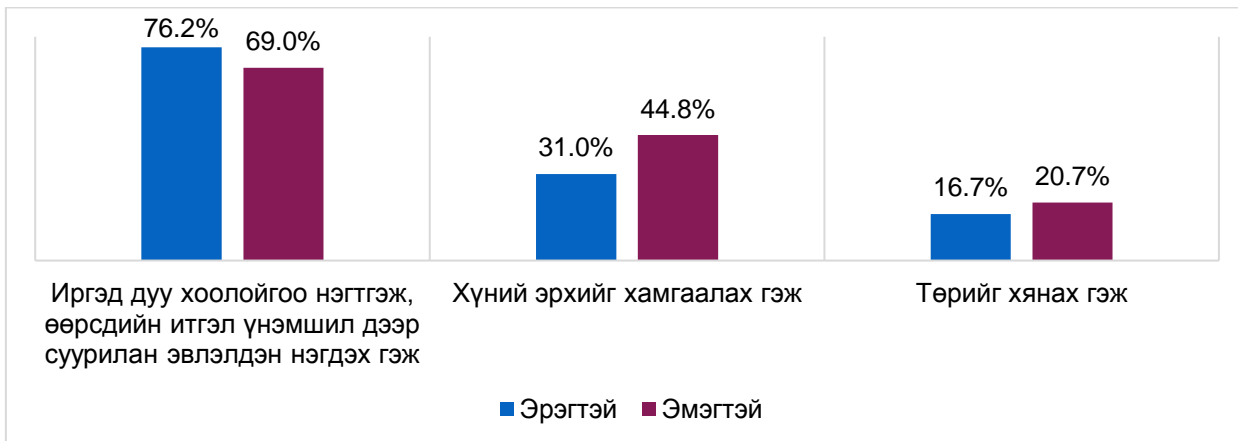
Иргэдийн дийлэнх хувь нь ТББ-ыг иргэд дуу хоолойгоо нэгтгэж, өөрсдийн итгэл үнэмшил дээр суурилан эвлэлдэн нэгдэх гэж байгуулагддаг гэж үзэж байна. Харин төрийг хянах гэж байгуулагддаг гэдэгт иргэд төдийлөн санаа нэгдэхгүй байна.

График 73. Иргэдийн хувьд ТББ байгуулдаг шалтгаан

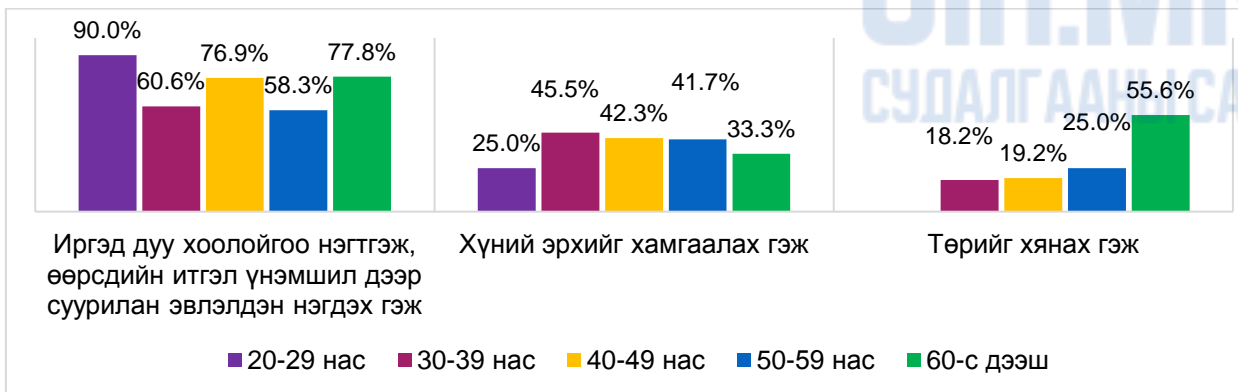
Дээрх үзүүлэлтийг хүйсийн хувьд задлан харахад эмэгтэйчүүд эрэгтэйчүүдээс илүү хүний эрхийг хамгаалах гэж, төрийг хянах гэж ТББ байгуулагддаг гэж үзжээ.

График 74. Иргэдийн хувьд ТББ байгуулдаг шалтгаан, хүйсээр

Мөн насны хувьд харахад 30-39 насныхан хүний эрхийг хамгаалах гэж, 60-аас дээш насныхан төрийг хянах гэж иргэний нийгмийн байгууллага байгуулагддаг гэж үзсэн бол үлдсэн хэсэг нь дуу хоолойгоо нэгтгэх, эвлэлдэн нэгдэх гэж байгуулагддаг гэжээ.

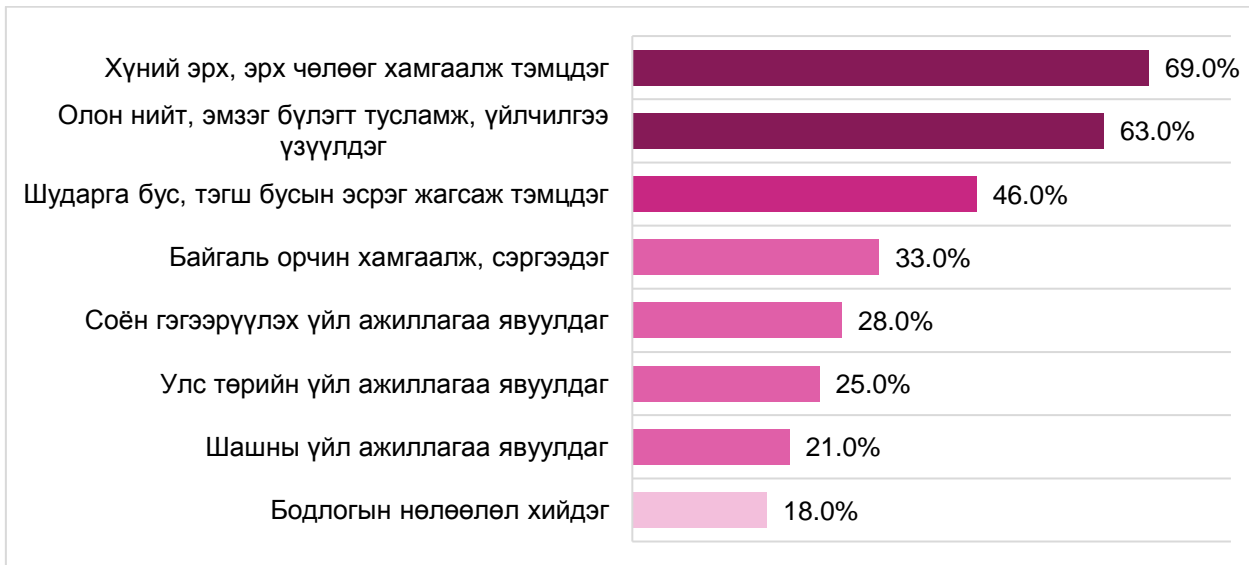
График 75. Иргэдийн хувьд ТББ байгуулдаг шалтгаан, насаар

Иргэд ТББ-ыг хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалж тэмцдэг, олон нийт, эмзэг бүлэгт тусламж, үйлчилгээ үзүүлдэг мөн шударга бус, тэгш бусын эсрэг жагсаж тэмцдэг ажлуудыг хийдэг гэжээ.

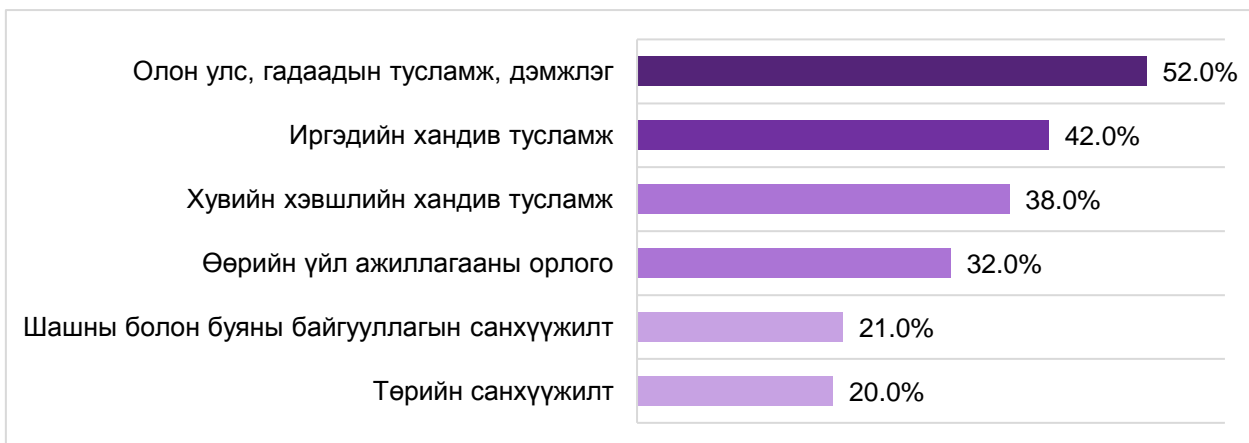

График 76. ТББ-ын хийдэг ажил, иргэдийн хувьд

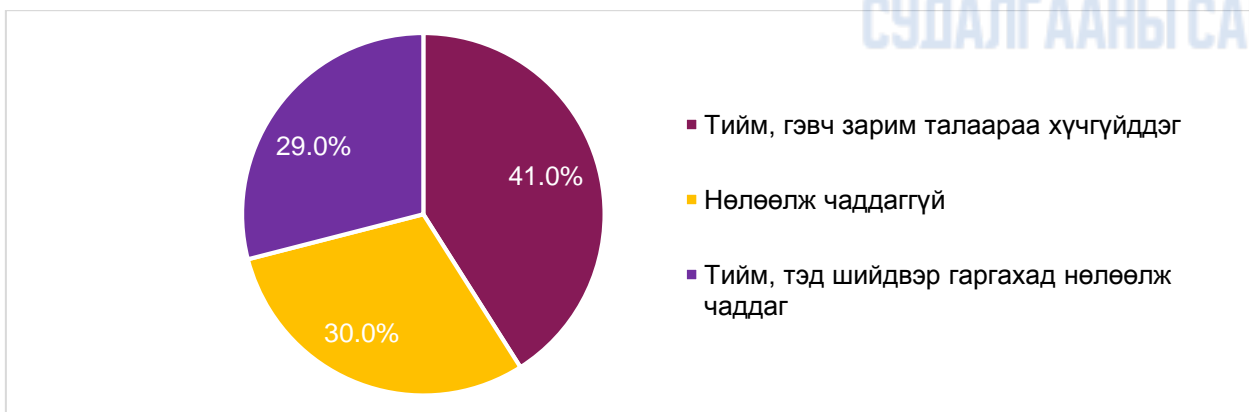
Иргэд ТББ-ын санхүүжилтийг олон улс, гадаадын тусламж дэмжлэг, иргэдийн болон хувийн хэвшлийн хандив тусламжаар санхүүжилтээ бүрдүүлдэг гэж үзжээ.

График 77. ТББ-ын санхүүжилт, оролцогчдын хувьд

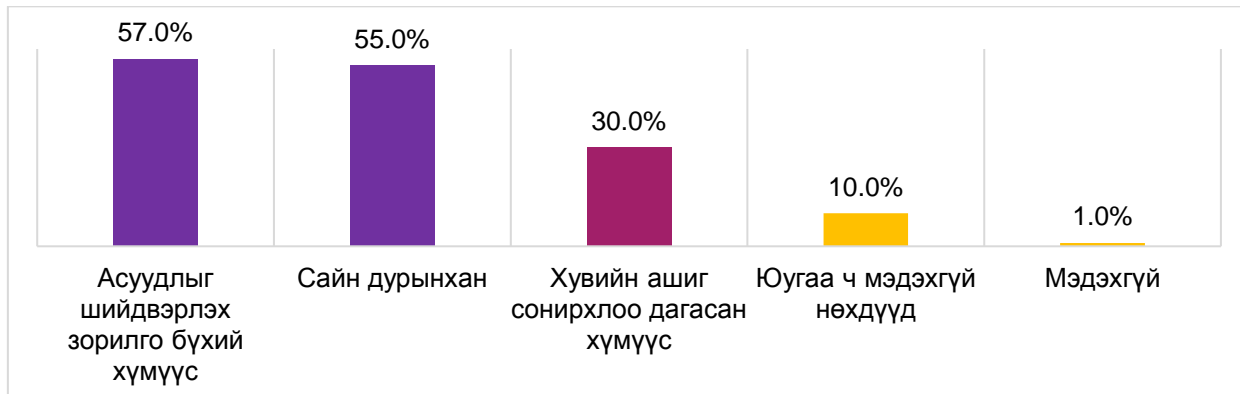
Иргэдийн үзэж буйгаар 30 орчим хувь нь ТББ-ыг нийгмийн асуудлаар төрд нөлөөлж чаддаг, шийдвэр гаргахад ч нөлөөлдөг гэж үзсэн бол 40 орчим хувь нь төрд нөлөөлдөг хэдий ч хүчгүүддэг, 30 орчим хувь нь нөлөөлж чаддаггүй гэж тус тус хариулжээ.

График 78. ТББ нийгэмд тулгамдсан асуудлын талаар төрд нөлөөлж чаддаг эсэх, хувиар

Иргэдийн 60 орчим хувь нь ТББ-д асуудлыг шийдвэрлэх зорилго бүхий хүмүүс ажилладаг гэж боддог бол иргэдийн тал орчим хувь нь сайн дурынхан ажилладаг гэж дүгнэжээ.

График 79. ТББ нийгэмд тулгамдсан асуудлын талаар төрд нөлөөлж чаддаг эсэх, хувиар

Иргэдийн хувьд ТББ-ын нийгэмд үзүүлж буй ач холбогдлын түвшнийг эрэмбэлэхэд хамгийн ач холбогдолтойг иргэний орон зайг хамгаалдаг гэсэн бол хамгийн бага ач холбогдолтойг эдийн засагт ач тустай гэж үзжээ.

Хүснэгт 20. Төрийн бус байгууллагын нийгэмд үзүүлж буй ач холбогдол, хувиар

I эрэмбэ	Иргэний орон зайг хамгаалахад (хүний суурь эрх, эрх чөлөө, мэдээлэл авах, түгээх эрх, үзэл бодлоо илэрхийлэх, эвлэлдэн нэгдэх эрх гэх мэт)
II эрэмбэ	Нийгэм, хүмүүнлэгийн ач тустай (олон нийт, эмзэг бүлгийн халамж, хамгаалал, үйлчилгээ)
III эрэмбэ	Оюун санааны хувьд ач тустай (олон нийтийн ухамсрыг дээшлүүлэх боловсрол олгох гэх мэт)
IV эрэмбэ	Эдийн засагт ач тустай (хөдөлмөрийн зах зээл, хандив тусламж оруулах)

Иргэдийн үзэж буйгаар ТББ-ын үйл ажиллагаа нь иргэд болон нийгэмд ач тустай гэж 53.0% нь үзэж байгаа бол 39.0% нь дунд зэрэг, үлдсэн 8.0% нь ач тусгүй гэж үздэг байна. Иргэдийн өгсөн үнэлгээний дундаж утга нь 3.54 байлаа.

ДҮГНЭЛТ

ТББ-ын төрөл, хэлбэр, түүний зохицуулалт болон тоо

- Төрийн бус байгууллагын хуулийн этгээдийн статус эрхзүйн баримт бичгүүдэд уялдаа холбоогүй, тодорхой бус байна. ТББ-ын төрөл, хэлбэрийн талаарх хууль эрх зүйн зохицуулалтын зөрчил нь ТББ-уудад ойлгомжгүй байдлыг бий болгож байгаагаас гадна ТББ-ын нэгдсэн бүртгэл мэдээлэл хөтлөх, түүнд дүн шинжилгээ хийх, салбарын бодлогод нэгдсэн мэдээлэл ашиглахад хүндрэл үүсгэж байна.
- Мөн түүнчлэн ТББ-ын төрөл, хэлбэрийн явцуу зохицуулалт, бүртгэлийн практик нь ТББ-уудын зохион байгуулалт, бүтэц, хэлбэр, үндсэн зорилго зэргийг бүрэн дүүрэн илэрхийлж чадахгүй байна.
- Түүнчлэн, ТББ, ИНБ, ашгийн төлөө бус хуулийн этгээд зэрэг зарчмын ялгаатай ойлголтуудыг бодлогын бөгөөд эрх зүйн баримт бичиг, практикт ашиглаж байгаа нь иргэний нийгмийн салбар, түүний хөгжлийн талаарх нэгдсэн ойлголт төрийн түвшинд ч, ТББ-уудын дунд ч байхгүй байгааг илтгэнэ. Иймд Иргэний нийгмийн хөгжлийн талаар баримтлах бодлогын баримт бичгийг батлуулснаар төр, иргэний нийгэм нэг цонхоор харж, нэг “хэлээр” ойлголцоход чухал нөлөөтэй байна.
- ТББ-ын тоо 1998 онд 1075 буюу хойш улсад бүртгэлтэй нийт байгууллагын 5.7 хувийг эзэлж байсан бол 2020 онд 10,806 буюу 9.7%-ийг эзэлдэг болж 2 дахин нэмэгдсэн нь иргэний нийгмийн салбарын сүүлийн 20 гаруй жилийн хөгжлийг илтгэж байгаа үзүүлэлт юм.
- Судалгаанд оролцсон ТББ-уудын тал нь гишүүнчлэлгүй буюу “сан”²-ийн хэлбэрээр үйл ажиллагаа явуулж байна. Гэсэн хэдий ч эдгээрийн дийлэнх нь улсын бүртгэлд “ТББ Холбоо” гэсэн ангиллаар бүртгэгдэж байна. Судалгаанд хамрагдсан ТББ-уудын 46 орчим хувь нь гишүүнчлэлтэй бөгөөд 27.0 мянга гаруй хуулийн этгээд, 84.0 мянга гаруй хувь хүнд үйлчилгээ үзүүлж байна. Хувь хүнд үзүүлж буй үйлчилгээ нь аль ч насны иргэдэд чиглэж чадсан байгаа нь ТББ-уудыг хүртээмжтэй ажилладгийг харуулж байна.
- Гишүүнчлэлтэй эсэхээс үл хамааран ТББ-ууд дийлэнх нь нийгэмд чиглэсэн үйл ажиллагаа явуулж байна. Үйл ажиллагаа явуулж буй ТББ-ын 80 гаруй хувь нь нийгэм үйлчилдэг буюу нийтэд тустай үйл ажиллагаа эрхэлдэг байгууллага байна. Энэ нь ТББ-ууд нь нийтийн сайн сайхны тулд иргэдийн өөрсдийн санаачилгаар эвлэлдэн нэгдэж, байгууллага байгуулж, нийгмийн капиталыг бүрдүүлж, хөгжүүлж буй хэлбэр болохыг нотолж байна.
- Практик дээр гишүүнчлэлийн тухай ойлголт, зохион байгуулалт нь ТББ тус бүрд харилцан адилгүй байна. Тухайлбал, сонгодог холбооны хэлбэрээр үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллагаас гадна нь хязгаарлагдмал эрх, үүрэг бүхий гишүүнчлэлтэй “зөвлөл” гэх мэт байгууллага байна.

ТББ-ын үйл ажиллагааны салбар, чиглэл, хэлбэр, үйл ажиллагаанд тулгарч буй бэрхшээл

- Судалгааны дүнгээр ТББ-ууд нь маш олон чиглэлд үйл ажиллагаа явуулж байгаа ба одоогийн ашиглагдаж буй үйл ажиллагааны ангилал нь ТББ-ын үйл ажиллагааны олон янз байдлыг бүрэн дүүрэн илэрхийлж чадахгүй байна.

² Иргэний хуулийн ангиллаар

- Судалгааны дүнгээр боловсролын бусад үйлчилгээ (14.5%), нийгмийн хамгааллын үйлчилгээ (8.2%), байгаль орчныг хамгаалах үйл ажиллагаа (6.1%) ТББ-ууд хамгийн түгээмэл байна.
- Үндэсний болон аймаг нийслэлийн түвшинд үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллагууд нь сургалт, судалгаа, зөвлөгөө, нөлөөлөл, мэдээллийн үйл ажиллагаа түлхүү хэрэгжүүлж байна. Харин баг, хороо, сум дүүргийн түвшинд үйл ажиллагаа явуулдаг ТББ-ууд нь ихэвчлэн тусламж үйлчилгээ, сургалт, зөвлөгөө, мэдээллийн үйлчилгээ явуулж байна.
- Төрийн үйлчилгээний мониторинг, төсвийн хяналт, өмгөөлөл, сурталчилгаа зэрэг чиглэлийн үйл ажиллагаа эрхэлдэг ТББ аль ч түвшинд маш цөөн байна.
- Судалгаад оролцсон ТББ-уудын 30.0% нь аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхэлж байна.
- ТББ-ын 93.6% нь анх бүртгүүлсэн үйл ажиллагааны чиглэлээ өөрчлөөгүй буюу үйл ажиллагааны чиглэл нь тогтвортой байгаа ч ТББ-уудын 18.0%-ийнх нь үйл ажиллагаа нь тасалдаж байжээ. ТББ-уудын үйл ажиллагаа нь ихэвчлэн (91.9%) 3 сараас дээш хугацаагаар тасалдаж, 67.5%-д нь санхүүжилтийн асуудлаас, 35.0%-д нь бусад асуудлаас болж тасалдсан байна.
- ТББ-уудад үйл ажиллагаа тогтвортой явуулахад санхүүгийн (67.8%), төрийн дэмжлэг сул байдал болон хүнд суртал, дарамт шахалт (49.8%) хамгийн бэрхшээл учруулж байна.

ТББ-ын засаглал, удирдлага

- ТББ-уудын 82.2% нь ямарваа нэг дотоод үйл ажиллагааны дүрэм журмын хүрээнд ажиллаж байна. Гэвч ТББ-ууд нь засаглалын тогтолцооны хувьд харилцан адилгүй түвшний чадавхтай байна.
- Иргэний нийгмийн байгууллагуудын удирдах зөвлөлийн 87.4% хувийг хувь хүн харин үлдсэн хувийг төрөл бүрийн ААНБ-ын төлөөлөл эзэлж байна. Мөн ТББ-ын 70.2%-ийнх нь УЗ харьцангуй тогтвортой үйл ажиллагаа явуулж байна.
- ТББ-ын удирдах зөвлөлийн үйл ажиллагааны идэвх нь тухайн ТББ-ын хэмжээ, чадавхаас хамаарч байна. Цөөн тооны ажилтантай (1-5 ажилтантай), орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж буй жижиг ТББ-уудын хувьд УЗ нь жилд нэг эсвэл түүнээс цөөн удаа хуралдах, эсвэл огт үйл ажиллагаа явуулахгүй байх тохиолдол илүү байгаа бол 9 болон түүнээс дээш тооны ажилтантай ТББ-ын удирдах зөвлөл нь жилд 2 болон түүнээс олон удаа хуралдах нь түгээмэл байна.
- Үүсгэн байгуулагдаад удаагүй, үйл ажиллагаа нь бүрэн тогтворжоогүй, жижиг ТББ-уудад үүсгэн байгуулагч, удирдах зөвлөлийн бие бүрэлдэхүүн нь гүйцэтгэх удирдлагаа хэрэгжүүлдэг практик түгээмэл байгааг чанарын судалгаанаас мөн харж болно. Үүний гол шалтгаан нь эдгээр ТББ-уудад санхүүгийн эх үүсвэр хязгаарлагдмал байдгаас удирдлагын болон бусад урсгал зардлаа бууруулах шаардлагатай байдаг бөгөөд удирдах зөвлөл, гүйцэтгэх удирдлагын энэхүү нийлмэл практик нь удирдлагын зардлаа бууруулах үндсэн арга, хэлбэр нь болж байна.
- Гүйцэтгэх удирдлагаас гадна ТББ-д дунджаар 5,7 ажилтан ажиллаж байна (хамгийн багадаа 1, хамгийн ихдээ 35 ажилтантай байна). Нийт ТББ-уудын 70,4% нь 5 болон түүнээс бага буюу дунджаас цөөн тооны ажилтантай байна. Харин 92.8% нь 1-9 ажилтантай байгаа нь ТББ-уудын хүний нөөцийн чадавх хангалттай бэхжээгүй байгааг бүрэн дүүрэн илэрхийлж байна.

- Нийт ТББ-уудын 75% нь 10 хүртэлх сайн дурын ажилтантай, харин 25% нь 10-аас дээш сайн дурынхантай ажиллаж байгаа нь ТББ-ууд сайн дурынхан болон сайн дурын үйл ажиллагааг өргөнөөр дэмжиж байгааг харуулж байна.
  - 2020 онд Сайн дурынхны байгууллагуудын сүлжээний 19.694 сайн дурынхан нийт 1,418,582 цаг сайн дураар ажиллаж, Монгол Улсын эдийн засагт 3,4 тэрбум төгрөгтэй дүйцэхүйц хувь нэмрийг оруулжээ.

ТББ-ын санхүүжилт, татвар, тайлагналт

- ТББ-ын санхүүгийн чадавх бэхжээгүй, орлогын өөрчлөлтөд эмзэг, мэдрэмтгий байна. ТББ 80.0% орчим нь өөрийн байргүй, мөн 80.0% орчим сүүлийн 3 жилийн орлого, зарлагын дундаж хэмжээ 0-50 сая төгрөг байна.
- Нийт зардлын 67.0%-ийг үйл ажиллагааны зардал, 8.6% нь захиргааны зардал байгаа нь ОУ-ын жишгээс бага дүн байна. Дундаж ТББ нь 50 хүртэлх сая төгрөгийн 8.6% буюу 4.3 сая хүртэлх төгрөгийг 3 жилийн хугацаанд удирдлагын буюу захиргааны зардалд зарцуулж байна. Иймд ТББ-уудад засаглалын хэт нарийн бүтцийг хэрэгжүүлэх, санхүүжүүлэх боломж хязгаарлагдмал байдаг нь харагдаж байна. Тиймдээ ч жижиг ТББ-ууд удирдлагын зардлаа бууруулах үүднээс удирдах зөвлөл, гүйцэтгэх удирдлага нь хосолсон буюу хавсарсан бүтэцтэйгээр ажиллаж байна.
- ГҮТББ-ын хувьд гишүүний татвар, хандиваас орлого бүрдүүлэх байдал нь түгээмэл бол НҮТББ нь иргэд, ААНБ-ын хандив, аж ахуйн үйл ажиллагаанаас олсон орлого зэрэг нь орлогын эх үүсвэрийн нэлээд хувийг бүрдүүлж байна. Гэсэн хэдий ч ФБЯ-аас харахад хамгийн түгээмэл, бүх л төрлийн ТББ-уудад адил байгаа санхүүжилтийн эх үүсвэр ОУБ-ын санхүүжилт, тэтгэлэг, төслийн санхүүжилт байна.
- Сүүлийн 3 жилийн хугацаанд оролцогч байгууллагуудын 88.9% нь тайлан гаргаж, 11.1% нь санхүүжилт байхгүй, үйл ажиллагаа явуулаагүй, Х тайлан өгөх ёстой гэж мэдээгүй улмаас тайлан гаргаагүй байна. Нийт тайлан гаргаж буй байгууллагуудын 52.6% нь дэлгэрэнгүй тайлан, 36.3% нь Х тайлан гаргажээ.
- Тайлан гаргаж буй ТББ-ын 81.1% нь төрийн байгууллагад, 54.0% нь УЗ-д, 32.9% нь гишүүддээ гаргадаг байна.
- Судалгаанд хамрагдсан ТББ-ын 10.2% нь 108,970,000 төгрөгийн ААНБ-ын орлогын албан татвар, 23.6% нь 446,670,000 төгрөгийн ХХОАТ-ыг 2019 онд төлжээ. Мөн 2.5% нь үл хөдлөх хөрөнгийн татвар, газар ашигласны татварын 91,908,000 төгрөгийг төлсөн байна. Мөн 2019 онд ТББ-ын 23.0% нь НДШ төлжээ. ТББ дунджаар 986,000 төгрөгийн НДШ төлж, үүнээс ажил олгогч 455,000 төгрөг төлжээ.
- Судалгаанд оролцсон ТББ-ын дөнгөж 3.4% нь 2015-2019 онд татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт, урамшуулал эдэлжээ.
- ТББ-уудад хамгийн том санхүүгийн ачаалал нь татвар байдгийг чанарын судалгаа харуулж байна. Үүн дотроо НДШ, түүнтэй холбоотой торгуулийн төлбөр нь хамгийн түгээмэл бэрхшээл болж байна. НДШ-ээс гадна зарим байгууллагад үл хөдлөх хөрөнгийн татвар, гаалийн татвар гэх мэт татвар, хураамж мөн ачаалал үүрүүлж байна. ТББ-дад ноогдуулж буй татвар нь тэдгээрийн үйл ажиллагааны онцлогтой уялдаж байгаа нь эндээс харагдана.
- Аливаа төрлийн татвар нь ТББ-уудад хамгийн том дарамт болж байгаа бөгөөд удирдлагын зардлын томоохон хэсгийг эзэлж байна. Удирдлагын зардлын хувь хэмжээ бага, аливаа санхүүжүүлэгч байгууллагаас ТББ-д зөвхөн үйл ажиллагааны зардал холбогдох санхүүжилтийг олгодог. Эдгээр хүчин зүйлээс хамаарч ТББ нь

санхүүгийн чадавхийн хувьд бүрэн бэхжиж чадахгүй байна. Үүнийг ТББ-ын 79.6% нь төсөл, санхүүжилт зогсвол санхүүгийн эрсдлээс хамгаалах ямарваа нэг хуримтлалгүй байгаагаас харж болно.

ТББ-ын үр нөлөө

- ТББ-ууд ихэвчлэн иргэд, олон нийт (72.5%), залуучууд (31.2%), хүүхдүүд (27.8%), эмэгтэйчүүд (26.2%), гэр бүлд (20.9%) чиглэсэн үйл ажиллагаа явуулж байна. Үүнээс гадна нийгмийн олон янз бүлгүүд, байгаль, амьтан зэрэгт зориулан үйл ажиллагаа явуулж байна.
- Судалгаанд хамрагдсан 683 ТББ сүүлийн 3 жилд 784,730 хүнийг үйл ажиллагаа, үйлчилгээнд хамруулж, тэдний хэвлэн нийтлүүлсэн ном, товхимол, гарын авлагын тоо 56,524 мянгад хүрчээ. Тэд орон нутаг болон үндэсний хэмжээний 512 бодлогын баримт бичиг, эрх зүйн актад нэмэлт өөрчлөлт оруулж батлуулж, 2,850 удаа нийтийн эрх ашгийг төлөөлөн нэхэмжлэл гаргаж, 8,526 судалгаа эрхлэн гүйцэтгэж, 3,782 газар нутаг, гол горхи, биологийн болон амьтны төрөл зүйлийг хамарсан үйл ажиллагааг хэрэгжүүлжээ.
- ТББ-ын нийгэмд гүйцэтгэж буй үүрэг, бүтээж буй үр нөлөөний цар хүрээ нь маш өргөн гэдгийг дээрх үр дүн харуулж байна. Хэдий тийм ч ТББ-ын үйл ажиллагааны үр нөлөө нийгэмд ил тод хэмжигдэхүйц биш, тайлагнах тогтолцоо сайн бүрдээгүй, төрийн байгууллагуудад өгдөг тайланд нь ямар ч урамшуулал дэмжлэг, эсвэл үнэлгээний механизм байхгүй байгаа нь иргэний нийгмийн салбарын бий болгож буй үр нөлөөг хэмжих, таниулахад бэрхшээл учруулж байна. Нийт байгууллагуудын 46.9% нь өөрсдийн хэрэгжүүлж буй үйл ажиллагаагаа үнэлдэг тогтолцоотой бол үлдсэн 53.1% нь үйл ажиллагаагаа үнэлдэггүй байна.

Иргэний орон зай

- Иргэний суурь эрх, эрх чөлөөний хүрээнд таван асуудлыг үнэлүүлэхэд нийт дундаж индекс нь 3.03 гарч иргэний суурь эрх, эрх чөлөөний хэрэгжилтийн ерөнхий дүн хангалтгүй буюу дунд гэж үнэллээ. Хууль дээдлэх ёс болон, ялгаварлан гадуурхалтаас ангид байх эрхүүд хамгийн их зөрчигдөж байна гэж ТББ-ууд үзжээ. Түүнчлэн шилжин суурьшигчид болон малчдын эрхийн хамгаалалт хамгийн сул байна гэж тэд үнэллээ.
- ИНБ-ын эрх, эрх чөлөөний хэрэгжилтийг нийт 8 асуултаар хэмжиж үзэхэд дунд зэрэг буюу 3.12 гэсэн дундаж үзүүлэлттэй гарав. Төрөөс ИНБ-д үзүүлэх дэмжлэг, ИНБ-ын төсвийн орчин, төрөөс иргэдийн саналыг хүлээн зөвшөөрөх байдал зэрэг хэрэгжилт хангалтгүй байна.
- ТББ-ууд хараат бусаар, чөлөөтэй бие даан үйл ажиллагаа явуулахад саад, бэрхшээл тулгарсаар байна: Тухайлбал:
  - ТББ-уудын тал хувь нь мэдээллийн ил тод байдлын тухай хуулийг ашигладаг ч 10 орчим хувь нь мэдээлэл авч чаддаггүй байна. Мэдээлэл авахад учирч буй хамгийн түгээмэл бэрхшээл нь хүнд суртал байна.
  - ТББ-уудын 40 гаруй хувь нь төрийн үйл ажиллагааг шүүмжилснээр аливаа дарамт шахалтад өртдөг байна.
  - Харин ТББ-уудын 13.0-18.0% нь цахим орчинд болон хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр байр сууриа илэрхийлэх, үйл ажиллагаа явуулахад хязгаарлалттай тулгарч байна.
  - ТББ-уудын 7.2% нь эвлэлдэн нэгдэх, байгууллага байгуулах эрхээ хэрэгжүүлэхэд саад бэрхшээлтэй тулгарсан байна. Үүнд, хүнд суртал гаргах,

бүртгэхээс шалтгаангүй татгалзах, хууль бус шаардлага тавих зөрчлүүд гарч байна.

- ТББ-уудын 35.1% нь төрийн зүгээс дарамт шахалттай тулгардаг байна.
- Иргэний эрх чөлөө, оролцоог хязгаарлах, хуулийг үл дээдлэх үйл явцыг даван туулахын тулд 16.4% нь иргэний нийгэм бусад этгээдтэй хамтран олон талын оролцогчидтой стратеги боловсруулсан байгаа зэрэг нь иргэний орон зайг бэхжүүлэх, түүнийг хамгаалахад ТББ болон олон талуудын хамтын ажиллагаа хөгжүүлэх шаардлага байсаар байгааг илтгэж байна.

ТББ-ын талаарх иргэдийн санаа бодол

- Иргэдийн 72.0% ТББ-ыг дуу хоолойгоо нэгтгэж, өөрсдийн итгэл үнэмшил дээр суурилан эвлэлдэн нэгдэх гэж байгуулагддаг гэж тодорхойллоо. Мөн иргэдийн хувьд ТББ нь хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалж тэмцдэг (69.0%), олон нийт, эмзэг бүлэгт тусламж, үйлчилгээ үзүүлдэг (63.0%) болон шударга бусын эсрэг жагсаж тэмцдэг (46.0%) ажлуудыг хийдэг гэж бодож байна.
- Олон улс, гадаадын тусламж дэмжлэг (52.0%), иргэдийн (42.0%) болон хувийн хэвшлийн хандив тусламжаар (38%) санхүүжилтээ бүрдүүлдэг гэж боддог байна.
- Иргэдийн 70 орчим хувь нь нийгмийн асуудлаар төрд нөлөөлдөг гэж үзсэн.
- Дийлэнх хэсэг нь асуудлыг шийдвэрлэх зорилго бүхий хүмүүс (57.0%) болон сайн дурынхан (55.0%) иргэний нийгмийн байгууллагад ажилладаг гэж хариуллаа.
- Иргэдийн 53.0% нь ТББ-уудыг иргэд болон нийгэмд тустай гэж боддог.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

- "Баасанжав консалтинг" ХХК. (2017). ТББ-ын тухай хуулийг шинэчлэн найруулах хэрэгцээ, шаардлагын тандан судалгаа. 3.
- "Орчны эрүүл мэнд" үндэсний хөтөлбөр. (2017 оны 07 02). *Үндэсний хөтөлбөр*. Эрүүл мэндийн яам: <http://www.mohs.mn/index.php/laws/21-ээс> Гаргасан
- "Осол гэмтэл хүчирхийллээс сэргийлэх" үндэсний хөтөлбөр. (2017 оны 07 02). *Үндэсний хөтөлбөр*. Эрүүл мэндийн яам: <http://www.mohs.mn/index.php/laws/21-ээс> Гаргасан
- "Элэг бүтэн Монгол" үндэсний хөтөлбөр. (2017 оны 07 02). *Үндэсний хөтөлбөр*. Эрүүл мэндийн яам: <http://www.mohs.mn/index.php/laws/21-ээс> Гаргасан
- (2007). *Бодлого боловсруулах, шийдвэр гаргахад үйл явц дахь ТББ-ын оролцоо*. УБ хот: ADMON.
- (2020). *Монгол дахь ардчилал, иргэний нийгмийн өнөөгийн байдлын нийгэм-улс төрийн судалгаа*. УБ хот: МОНГОЛ УЛСИС.
- IRIM судалгааны хүрээлэн. (2012). Төрийн байгууллагын вэб сайтын ил тод байдал,.
- Ардчиллын боловсрол төв. (2005). Монгол Улс дахь төрийн бус байгууллагуудын мэдээлэл,.
- Д.Сүхжаргалмаа . (огноо байхгүй). Монголын ТББ-ын санхүүжилтийн байдал. *ТББ-уудын нийгмийн салбарт хийсэн төсөл, хөтөлбөрүүдийн судалгаа* .
- Загдсүрэн . (огноо байхгүй). Төрийн бус байгууллагын татварын эрх зүйн зохицуулалт. *"Ашгийн төлөө бус байгууллын эрх зүйн зохицуулалт" сургалт семинар, (хуудсд. 1-1)*. УБ.
- Засгийн газрын тогтоол . (2016). Хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах 233.
- Засгийн газрын тогтоол 165. (2016 оны 3 21). Төрийн зарим чиг үүргийг төрийн бус байгууллагаар гүйцэтгүүлэх тухай.
- Засгийн газрын тогтоол 350. (2011). Хөдөлмөр эрхлэлтийн үндэсний зөвлөлийн дүрэм.
- Засгийн газрын тогтоолын хавсралт. (2008). Улсын онцгой комиссын ажиллах журам 11 -р тогтоол.
- ЗГ-ын агентлагийн даргын тушаал. (2019). Татварын ерөнхий газрын даргын 2019 оны А/260 дугаар тушаал.
- Зохистой Хөгжлийн Жендэр Төв. (2005). Төсвийн үйл явцад иргэний нийгмийн оролцоог хангах нь.
- Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн 71 дүгээр зарлиг. (1999). МОНГОЛ УЛСЫН ЦОЛ ХҮРТЭЭХ, ОДОН, МЕДАЛИАР ШАГНАХ ЖУРАМ.

МОНГОЛ УЛС-ын Засгийн Газар Сангийн яам. (2020). *ХҮҮХДИЙН МӨНГИЙГ 2020 ОН ДУУСТАЛ САР БҮР ОЛГОХООР ШИЙДВЭРЛЭЛЭЭ*.

МОНГОЛ УЛС-ын сангийн сайдын тушаал. (2020). ААН, Байгууллагын санхүүгийн тайланг хүлээн авах, хянах, нэгтгэл хийх, нэгтгэлийн мэдээллийг ашиглах журам.

МОНГОЛ УЛС-ын хууль. (2017 оны 1 26). *Монгол Улсын хууль*. Гаргасан 2020 оны 7 24, Эрхзүйн мэдээллийн нэгдсэн систем: <https://www.legalinfo.mn/law/details/12453>-аас

Н.Л.Жуковская. (2018). *Монгол судлалын бүтээл цуврал. Нүүдэлчин Монголчууд: соёл уламжлал бэлэгдэл*. Судар Өргөө.

Нийгмийн даатгалын зөвлөл. (2017 оны 3 21). Нийгмийн даатгалын үндэсний зөвлөлийн тогтоол: Үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан.

Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага. (2020). *ОУХБ-ын товч баримт бичиг - КОВИД19 цар тахлаас үүдсэн хямрал ба албан бус эдийн засаг: Шуурхай арга хэмжээ ба бодлогын сорилтууд*.

Р.Нарангэрэл . (огноо байхгүй). *Монголын нийгэмд үйлчилдэг ТББ-ын төлөв* .

Сангийн сайдын тушаал №386. (2017). Төрийн бус байгууллагын санхүүгийн тайлан, түүний тодруулга бэлтгэх заавар. УБ хот.

Сонгуулийн ерөнхий хороо. (2020 оны 4 14). Төрийн бус байгууллага сонгуулийн үйл ажиллагаанд ажиглалт, хөндлөнгийн хяналт хийх журам. УБ хот.

Сонгуулийн Ерөнхий хорооны тогтоолын хавсралт 1. (2017 оны 5 4). Улс төрийн нам, төрийн бус байгууллагаас ард нийтийн санал асуулгын талаар ухуулга суртчилгаа хийх тухай журам.

Татварын ерөнхий газар. (2020). албан мэдээ.

Татварын ерөнхий газрын бүртгэл судалгааны алба. (2020). Тайлагналтийн мэдээлэл .

Төрийн байгуулалтын экспертийн зөвлөл-2020. (2020). *Монгол дахь ардчилал, иргэний нийгмийн өнөөгийн байдлын нийгэм-улс төрийн судалгаа* . УБ.

Төрийн байгууллагын экспертийн зөвлөл-2020. (2020). *Монгол дахь ардчилал, иргэний нийгмийн өнөөгийн байдлын нийгэм улс төрийн судалгаа* . УБ.

(огноо байхгүй). *Төрийн бус байгууллагын эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал*.

УАЗ БТЗХЖТ зөвлөх нэгж ЗБН хамтарсан. (2000). ТББ-ын нийгмийн салбарт хэрэгжүүлсэн төсөл, хөтөлбөрийн судалгаа,

УБЕГ. (2020 оны 04 13). *Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэл*. Гаргасан 2020 оны 12 17, ЗГ-ын хэрэгжүүлэгч агентлаг улсын бүртгэлийн ерөнхий газар: <https://burtgel.gov.mn/post/43810>-аас

УБЕГ, м. (2020 оны 12 14). Хуулийн этгээдийн бүртгэлийн газар. (О.Саранчулуун, Ярилцагч)

Удирдлагын академи, Бизнесийн төв. (2000). *ТББ-ын нийгмийн салбарт хэрэгжүүлсэн төсөл, хөтөлбөрийн судалгаа*. УБ: Удирдлагын академи.

Үндэсний Статистикийн хороо . (2017). *Аж ахуйн нэгж байгууллагын 2016 оны улсын тооллого нэгдсэн дүн*. УБ: ҮСХ.

Үндэсний статистикийн хороо . (2020 оны 10 13). *Статистик*. Гаргасан 2020 оны 12 16, 1212.mn:
https://www.1212.mn/tables.aspx?tbl_id=DT_NSO_2600_009V1&13999001_select_all=0&13999001SingleSelect=&01_select_all=0&01SingleSelect=_8&YearQ_select_all=0&YearQSingleSelect=_201904_201804_201704&viewtype=table-aac

ФБЯ - Оролцогч талууд. (2020 оны 12 3). ТББ-ын салбарын судалгаа.

ХЗҮХ-ийн Хууль зүйн судлагааны төв. (2013). *Төрийн бус байгууллагын эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал*. УБ.

ХЗҮХ-ХЗ судалгааны төв. (2013). ТББ-д төрийн зарим чиг үүргийг гэрээний үндсэн дээр шилжүүлэх нь,.

Хөдөлмөр, Нийгмийн хамгааллын яам. (2020). *Мэдээ, мэдээлэл*. Гаргасан 2020 оны December 11, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллийн яам: <https://www.mlsp.gov.mn/-aac>

Хууль зүйн судалгааны төв . (2013). *Төрийн бус байгууллагын эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал* . УБ.

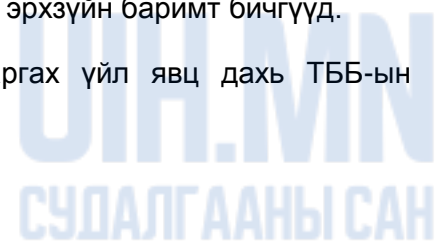
Ч.Тамир. (2006). Парламентад бодлого боловсруулах, шийдвэр гаргах үйл явцад иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх нь, (Эрх зүйн орчин ба институтчилал).

Эрүүл мэндийн сайдын тушаалын 1-р хавсралт. (2019). Эрүүл мэндийн салбарын зарим ажил үйлчилгээг төрийн бус байгууллагаар гүйцэтгүүлэх журам. УБ хот.

Эрхзүйн мэдээллийн нэгдсэн сан. (2020).

Эрхзүйн мэдээллийн нэгдсэн систем. (огноо байхгүй). Хууль, эрхзүйн баримт бичгүүд.

Я.Бямбажав. (2007). Бодлого боловсруулах, шийдвэр гаргах үйл явц дахь ТББ-ын оролцоо.

ХАВСРАЛТ

СУДАЛГААНЫ ХҮРЭЭ, АРГА ЗҮЙ

Зорилго:

Энэхүү судалгааны зорилго нь төрийн бус байгууллагын эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох, сайжруулахтай холбоотой нөлөөллийн үйл ажиллагааг баримт, дүн шинжилгээ бүхий мэдээллээр хангахад оршино.

Зорилт:

- Монгол Улс дахь иргэний орон зайн өнөөгийн төлөв байдлыг судлах,
- Иргэний нийгмийн байгууллагын үйл ажиллагаа болон оролцогч талуудын зураглалыг тодорхойлох,
- Иргэний нийгмийн байгууллагын үйл ажиллагааны үр нөлөөний үнэлгээ болон санхүүгийн эх үүсвэрийг судлах

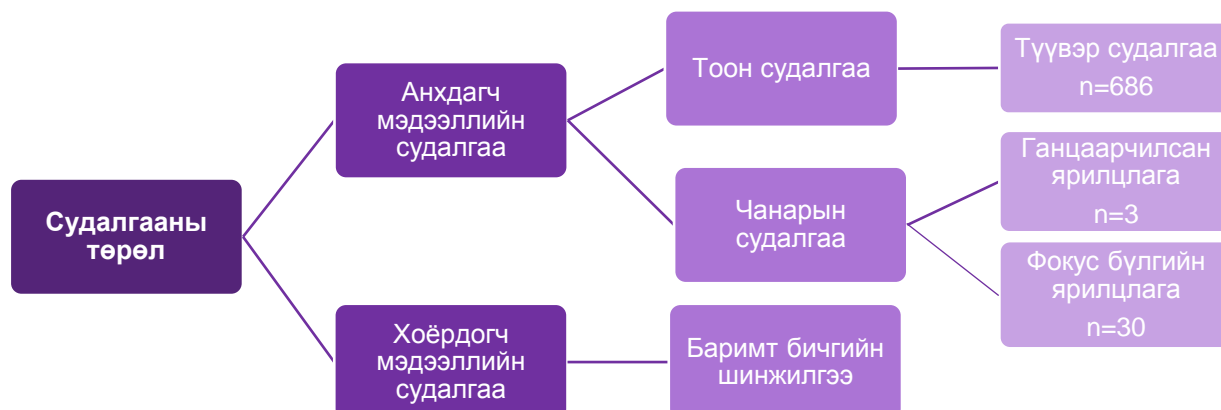
СУДЛАХ ЗҮЙЛ БА НЭР ТОМЬЁО

Хүснэгт 21. Судлах зүйл ба нэр томьёо

Ерөнхий үзүүлэлт	Дэд үзүүлэлт	Хэмжүүр ба шкал
ТББ-ын тодорхойлолт	- Хууль эрх зүйн тодорхойлолт - Бүртгэл, тоо мэдээлэл	ТББ-ыг тодорхойлсон байдал, ангилал, бүртгэлийн хэлбэр, мэдээллүүд
ТББ-ын засаглал	- Удирдах зөвлөх - Гүйцэтгэх алба - Гишүүд	Байгууллагын удирдах зөвлөлийн дүрэм журам, зохион байгуулалт, гүйцэтгэх алба, гишүүдийн мэдээлэл
Үйл ажиллагаа	- Үйл ажиллагааны чиглэл төрөл - Үйл ажиллагааны саад бэрхшээл	29 үйл ажиллагааны чиглэл, СОPNI-3 ангилал, гишүүнчлэлтэй эсэх, үйл ажиллагаа явуулахтай холбоотой учрах саад бэрхшээл
Хамтын ажиллагаа	- Хамтын ажиллагааны хэлбэр - Үр нөлөө	Ажил хэргийн холбоо бүхий талууд, учирдаг саад бэрхшээл, үр нөлөөгөө үнэлдэг тогтолцоотой эсэх, цар хүрээ
Эх үүсвэр ба чадавх	- Хөрөнгө - Орлого - Зардал - Тайлан - Татвар ба хөнгөлөлт - Хуримтлал	Өмчийн хэлбэр, орлого зарлагын бүтэц, хэмжээ, санхүүгийн тайлан гаргасан байдал, шалтгаан
Иргэний орон зай	- Мэдээлэл авах, илэрхийлэх эрх чөлөө	Иргэдийн болон ТББ-ын эрх, саад бэрхшээл, дарамт шахалт

МЭДЭЭЛЭЛ ЦУГЛУУЛАЛТ

Зураг 3. Судалгааны аргачлал

Тоон судалгааны аргачлал

ТҮҮВРИЙН ДИЗАЙН

Санамсаргүй түүврийн аргаар сонгон судалгааг авна

МЭДЭЭЛЭЛ ЦУГЛУУЛАХ АРГА

CATI буюу утсаар мэдээлэл цуглуулах арга
CAPI буюу планшетаар мэдээлэл цуглуулах арга

АСУУЛГЫН ХУУДАС

Асуулгын хуудас нь 14 нүүр хуудас

Түүврийн хэмжээг тооцох

$$n = \left(\frac{z^2 \times P_0 \times (1 - P_0)}{e^2} \right) \times Deff$$

Энд:

Z = Хүсэж буй ач холбогдлын түвшнийг тодорхойлсон статистик утга

P₀ = Түлхүүр үзүүлэлтийн тооцоо (хувийн жин)

Deff = Кластерийн нөлөө (Тухайн түүврийн дизайны вариацийг энгийн санамсаргүй үеийн вариацийтай харьцуулж тооцно.)

e = Алдааны хязгаар

Үзүүлэлт	Түүвэр
Үйл ажиллагаа явуулдаг ТББ-ын тоо, 2019 (n)	10806
Эндээс судалгаанд шаардлагатай, төлөөлж чадах түүврийн хэмжээ (n)	590
Энд: Итгэх түвшин	95%
Итгэх интервал	5.0%

Хүснэгт 22. Түүврийн тооцоолол

№	Статистик үзүүлэлт	ТББ-ын тоо (2019 оны байдлаар)	Түүврийн хэмжээ	Эх олонлогт эзлэх хувь
1	Үйл ажиллагаа явуулж буй ТББ	10806	590	5.5%

Түүврийн хэмжээг 95 хувийн итгэх түвшинд ± 5 итгэх завсартайгаар тооцоолон 600 байхаар тогтоолоо.

Хүснэгт 23. Түүврийн хуваарилалт, хамрах хүрээ

№	Байршил	Түүврийн тоо	Түүвэрт эзлэх хувь
1	Улаанбаатар	470	79.6%
2	Орон нутаг (21 аймаг)	120	20.4%
Нийт		590	100%

Computer Assisted Telephone Interview: Утсаар мэдээлэл цуглуулах арга

Цаг үеийн нөхцөл байдал болон мэдээлэл цуглуулалтын хугацаанаас хамааран бид та бүхэнд утсаар мэдээлэл цуглуулах (CATI) аргыг санал болгож байна.

Манай байгууллагын “CATI CENTER” буюу утсаар мэдээлэл цуглуулах төв нь сүүлийн үеийн техник технологийг нэвтрүүлэн 15 оператор байнгын үйл ажиллагаа явуулж байна.

Давуу тал:

- Байршил үл хамаарна
- Чанартай мэдээлэл
- Хяналтын систем
- Дата боловсруулалтын хурд

Чанарын судалгааны аргачлал

1. Фокус бүлгийн ярилцлагыг санамсаргүй байдлаар иргэний нийгмийн байгууллага болон ИНБ-тэй хамтран ажилладаг салбарын төлөөлөл болгож 16 хүнийг урьж цахимаар хийсэн. Нийтдээ 4 дэд бүлэг болгож зохион байгуулсан. Мөн фокус ярилцлагад ороогүй 2 хүнтэй ганцаарчилсан ярилцлага хийж мэдээллийг хамтад нь боловсруулсан. Ярилцлага хийхдээ иргэний нийгмийн орон зайн үндсэн долоон асуудлын хүрээнд тоон мэдээллийн үр дүнг илүү нарийвчлан тодруулах зорилгоор дараах төлөөллөөс мэдээлэл цуглуулав. Үүнд:

- Иргэний нийгмийн байгууллагатай хамтран ажилладаг төрийн байгууллага
- Компани, бизнесийн байгууллагууд
- Гадаад дотоодын хандивлагч нар
- Иргэний нийгмийн байгууллагаас төлөөлөл тус тус оролцов.

ТББ-уудын төлөөлөлтэй ФБЯ-ыг 12 дугаар сарын 3, 4-ний өдрүүдэд Zoom платформ ашиглан цахимаар зохион байгуулсан бөгөөд ФБЯ тус бүрд 8 оролцогч хамруулсан. ФБЯ-д боловсрол, эрүүл мэнд, хүүхдийн хөгжил, хамгаалал, байгаль орчин, засаглал, соёл урлаг, спорт зэрэг салбарт үйл явуулж буй ТББ-ууд оролцов. Байгууллагын хэлбэрээр нь авч үзвэл нийтийн эрх зүйн хуулийн этгээд, холбоо, бусад төрлийн гишүүнчлэл бүхий байгууллагууд – тухайлбал, зөвлөл, сүлжээ, нэгдэл, нийгэмлэг, гэх мэт – ТББ, сан, ОУ-ын төрийн бус байгууллагын салбар, гадаадын санхүүжилттэй сан зэрэг байгууллагууд байв. Мөн түүнчлэн орон нутгийн ТББ, орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж буй үндэсний хэмжээний ТББ-ууд байв. ФБЯ бүр 3 цагийн хугацаанд үргэлжилсэн.

ТББ-уудын төлөөлөлтэй хийх ФБЯ-ыг тоон судалгааны адилаар 7 дэд агуулгын хүрээнд хийхээр урьдчилан төлөвлөсөн. Гэвч төлөвлөсөн хугацааны хүрээнд бүх асуудлыг хамруулан хэлэлцүүлэг өрнүүлэх боломжгүй байсан тул “Үр нөлөөний үнэлгээ” болон “Таатай, аюулгүй иргэний орон зай” сэдвүүдийг хамруулж чадаагүй.

2. Баримт бичгийн анализыг хийхдээ дараах 2 төрлийн баримт бичигт дүн шинжилгээ хийлээ. Үүнд:

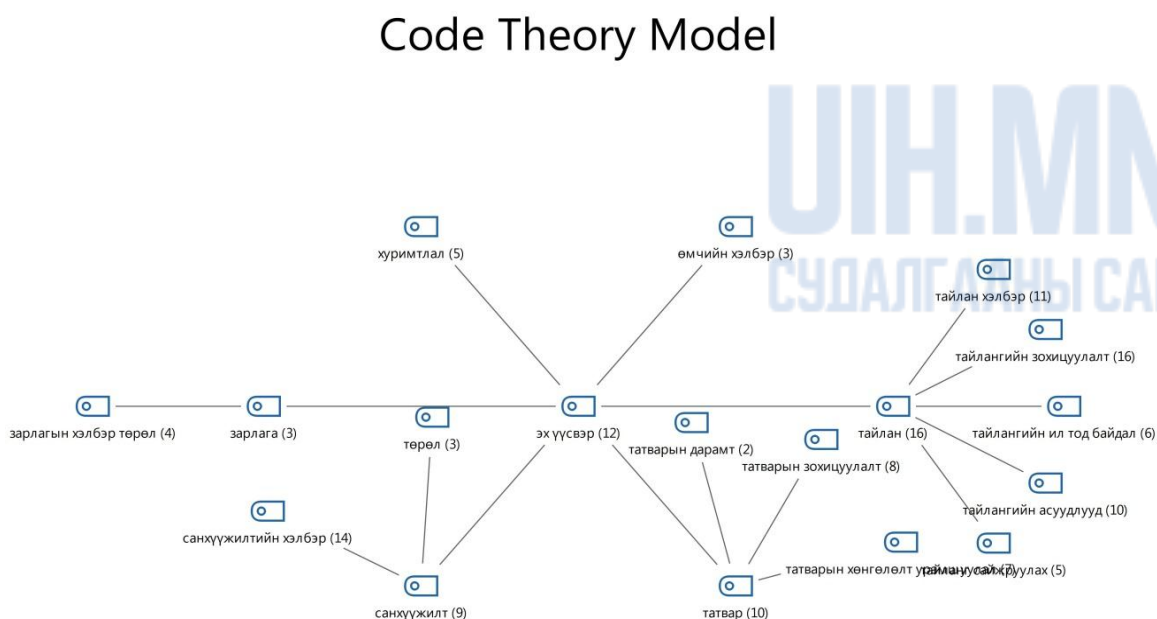
А. Хууль эрхзүйн баримт бичгийн тойм судалгааг хийхдээ хууль зүйн мэдээллийн сан legalinfo.mn сайтаас түлхүүр үгээр шүүн олдсон баримт бичгүүдэд агуулгын түүвэр хийлээ.

Б. Судалгааны материалуудыг сонгохдоо 1997 оноос хойш хэвлэгдсэн, нийтлэгдсэн хүний эрхийн, иргэний нийгмийн чиглэлээрх мэдээлэл, төрийн байгууллагуудаас гаргасан үндэсний хөтөлбөр, төсөл, үйл ажиллагааны тайлангуудад дүн шинжилгээ хийлээ. Ингэхдээ эдгээрт дараах агуулга багтана. Үүнд:

- Иргэний нийгмийн эрх зүйн нөхцөл байдал, харилцаа
- Төрийн бодлого, хөтөлбөрийн алсын хараа зорилго чиглэл
- Сүүлийн жилүүдэд гүйцэтгэсэн судалгаа, төсөл, анхаарал хандуулсан асуудлууд
- Иргэний орон зайг дэмжихэд төрийн оролцооны хэлбэр, гүйцэтгэл зэргийг багтаана.

Баримт бичгийн анализ хийхдээ чанарын судалгааны MAXQDA 2020 программ ашиглан түлхүүр үг түүвэрлэн утгачлах аргаар тоймлон боловсруулав. Баримтын түлхүүр үгийг утгачилсан хайлтыг хийхдээ зорилго, зорилтынхоо хүрээнд кодлон багцалж, нэгдсэн утга санааг судлаач өөрийн үгээр тодорхойлж, тоон судалгааны үр дүнтэй уялдуулан нэгтгэлээ.

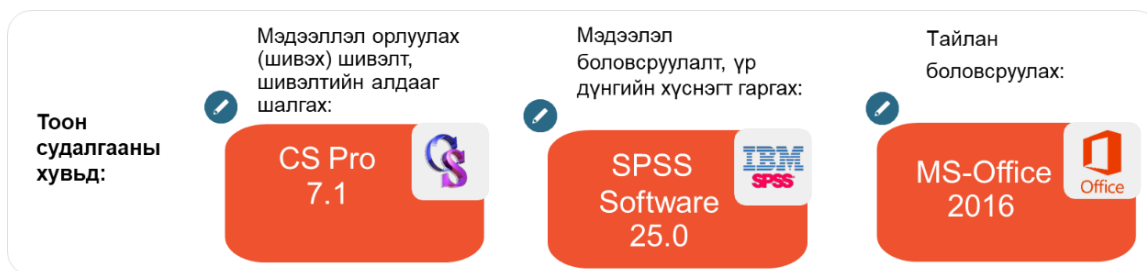
Зураг 4. Чанарын судалгааны хайлтын түлхүүр үг ашигласан загвар схем

Мэдээлэл боловсруулалт ба статистик

Бид ашиглаж буй аргаас хамааруулан дараах программ хангамжийг ашигласан.

Зураг 5. Тоон судалгаанд ашиглаж буй программ хангамж

Мэдээлэл боловсруулах үе шатанд дараах программ хангамжийг ашигласан.

- Мэдээлэл оруулах, алдааг шалгах: CS Pro 7.1, Google forms
- Мэдээлэл боловсруулах: SPSS Software 25.0, IBM SPSS
- Тайлан боловсруулах: MS-Office 2016

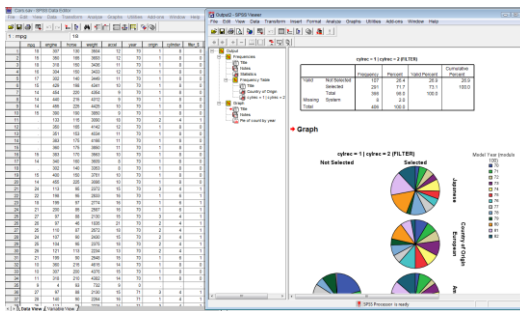
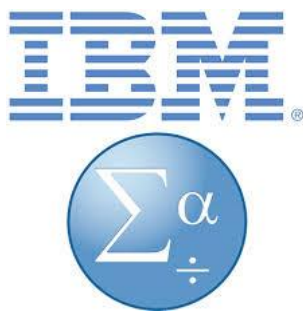
Мэдээлэл оруулах, алдааг шалгах: CS Pro 7.1, Google forms

Судалгааны мэдээллийг SICA төв сервер рүү илгээх бүрд мэдээллийн сангийн менежер тусгайлан боловсруулсан алдаа шалгах программ хангамжийг ашиглан алдааны протоколыг уншуулан гарсан алдааг судалгааны багт мэдээлэн засварлуулах арга хэмжээг тухай бүр авсан.

Мэдээлэл боловсруулах: SPSS Software 25.0, IBM SPSS

Судалгааны мэдээлэл оруулах үе шатнаас эхлэн анхдагч засварлалт, ахисан шатны хяналтууд хийгдсэн. Мөн асуулгын хуудсанд нийцүүлэн өөрчилсөн нэмэлт хүснэгтүүдийг Нийгмийн шинжлэх ухаанд ашигладаг статистикийн багц программ SPSS 25.0-ийг ашиглан боловсруулж ажиллалаа.

Анализ буюу дүн шинжилгээ хийх:

- SPSS: Statistical Package for the Social Sciences
- IBM SPSS: Statistical Product and Service Solutions

Статистикийн боловсруулалт:

- Нийт 697 иргэний нийгмийн байгууллагын мэдээллийг SPSS программд оруулж, шаардлага хангаагүй 14 асуумжийг хасаж 683 оролцогчийн мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийв.
- Тойм үзүүлэлтийн шинжилгээ – ямар нэгэн алслагдсан утга, үргэлжилсэн үзүүлэлтүүд жигд тархалтай эсэх, ямар нэг зүйл тогтол байгааг тодорхойлохын тулд чанарын үзүүлэлтийн дунджийг тодорхойлсон.
- Судалгаанд оролцогч байгууллагыг бүртгүүлсэн нийгэмд үйлчилдэг, гишүүддээ үйлчилдэг гэхээс гадна аль алинд нь гэх ангиллыг нэмж харьцуулалтад ашиглав.

- Судалгаанд оролцогчдын байгууллагын үйл ажиллагааны чиглэлийг НҮБ-ын дэргэдэг статистикийн хорооны боловсруулж гишүүн орнуудад ашигладаг COPNI2019 загвараар ангилсан.
- Иргэний орон зайн буюу 6-р бүлгийн лайкертийн шкалуудад шинжилгээ хийхдээ хэвийн тархалтыг үндэслэсэн.
- Субъектив үзүүлэлтүүд болох үнэлгээний хувьсуурт байгууллагын төрөл, байршил, үйл ажиллагааны төрлийг нөлөөлөл хүчин зүйлсэд шугаман регрессийн шинжилгээ хийсэн.

СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮНГИЙН ХҮСНЭГТ

Хавсралт 1. Зорилтот бүлэгт чиглэсэн үйл ажиллагаа, хувиар

№	Үйл ажиллагааны чиглэл	Иргэд, олон нийт	Залуучууд	Хүүхдүүд	Эмэгтэйчүүд	Гэр бүл
1	Дээрх ангилалд ороогүй бусад үйл ажиллагаа	23.0%	22.5%	18.4%	26.8%	25.9%
2	Боловсролын бусад үйлчилгээ	14.7%	25.4%	25.3%	21.8%	25.9%
3	Нийгмийн хамгааллын үйлчилгээ	6.1%	4.7%	12.1%	5.6%	4.9%
4	Амралт, сувиллын болон спортын үйлчилгээ	4.4%	11.3%	11.6%	2.8%	1.4%
5	Шашин шүтлэг	7.7%	4.2%	4.2%	6.7%	7.0%
6	Орон сууц	5.3%	4.2%	2.6%	4.5%	8.4%
7	Дээрх ангилалд ороогүй бусад судалгаа, шинжилгээ, хөгжлийн үйл	4.2%	4.7%	2.6%	5.6%	3.5%
8	Хөдөлмөрийн байгууллагын үйл ажиллагаа	2.4%	4.2%	2.6%	5.6%	4.9%
9	Байгаль орчныг хамгаалах үйл ажиллагаа	6.9%	1.9%	3.2%	2.8%	3.5%
10	Соёлын үйл ажиллагаа	6.9%	3.3%	2.1%	2.2%	3.5%
11	Нийгмийн хамгааллын судалгаа, шинжилгээ, хөгжлийн үйл ажиллагаа	3.6%	2.8%	2.6%	4.5%	2.1%
12	Эрүүл мэндийн бусад үйлчилгээ	2.0%	2.8%	2.1%	3.9%	2.8%
13	Боловсролын судалгаа, шинжилгээ, хөгжлийн ажил	2.2%	3.3%	3.7%	0.6%	2.8%
14	Байгаль орчныг хамгаалах судалгаа, шинжилгээ, хөгжлийн үйл	3.8%	1.4%	1.1%	1.1%	1.4%
15	Нийгмийн эрүүл мэндийн үйлчилгээ	1.6%	1.4%	1.1%	2.2%	0.7%
16	Мэргэжил олгох сургалт	1.8%	0.5%	0.0%	1.1%	-
17	Сургуулийн өмнөх болон бага боловсрол олгох үйл ажиллагаа	0.2%	0.0%	2.6%	0.6%	-
18	Эрүүл мэндийн судалгаа, шинжилгээ, хөгжлийн үйл ажиллагаа	1.0%	0.5%	0.0%	1.1%	0.7%
19	Дунд боловсрол олгох үйл ажиллагаа	0.2%	0.0%	1.6%	0.6%	-
20	Мэргэжлийн тусгай боловсрол олгох үйл ажиллагаа	0.6%	0.5%	0.5%	-	-
21	Дээд боловсрол	0.6%	-	-	-	0.7%
22	Эмнэлгийн туслах үйлчилгээ	0.2%	0.5%	-	-	-
23	Улс төрийн нам	0.4%	0.0%	-	-	-

Хавсралт 2. Дээрх ангилалд ороогүй бусад үйл ажиллагаа

№	Дээрх ангилалд ороогүй бусад үйл ажиллагаа	Хувь
1	Бусад салбарын ажилчдын эрх ашгийг хамгаалах	21.4%
2	Салбарын хөгжил, хяналт, бодлогын чиглэлээр	9.8%
3	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд туслах	5.8%
4	Ахмад өндөр настнууд руу чиглэсэн үйл ажиллагаа	4.6%
5	Хүний эрх, иргэдийн оролцоо	4.6%
6	Эмэгтэйчүүдийн эрх ашгийн төлөө	4.0%
7	Үндэсний өв соёлыг авч үлдэх үйл ажиллагаа	4.0%
8	Хууль зүйн зөвлөгөө мэдээлэл өгөх	3.5%
9	Иргэдэд сургалт соён гэгээрүүлэх үйл ажиллагаа	3.5%
10	Хүүхэд рүү чиглэсэн бүх төрлийн үйл ажиллагаа	3.5%
11	Жижиг дунд бизнесийг дэмжих чиглэлээр	3.5%
12	Нутгийн зөвлөлийн байгууллага	2.9%
13	Оюутан залуучууд руу чиглэсэн бүх төрлийн үйл ажиллагаа	2.9%
14	ААН-үүдийн эрх ашгийг хамгаалах болон холбох чиглэлээр	2.9%
15	Зөвлөгөө, зөвлөх үйлчилгээ	2.9%
16	Эмзэг бүлэг рүү чиглэсэн	2.3%
17	Олон улсын төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлэх	2.3%
18	Халамж үйлчилгээ, хүмүүнлэгийн чиглэлийн үйл ажиллагаа	2.3%
19	Газар тариалан, малын бэлчээрийг сайжруулах чиглэлээр	2.3%

20	Хохирсон хүмүүсийн эрх ашгийг хамгаалах	1.7%
21	Салбарын ажилтнуудын мэдлэгийг дээшлүүлэх	1.7%
22	Орон нутгийн хөгжил, хамтын ажиллагаа	1.7%
23	Хандив тусламжаар сум орон нутаг, сургуулиа хөгжүүлэх	1.2%
24	Монгол Улсу зуршилтай иргэдийг нийгэмшүүлэх	1.2%
25	Хөдөө аж ахуйн чиглэлээр	1.2%
26	Эрүүл хүнсний хэрэглээний чиглэлээр	1.2%
27	Амьтдыг хамгаалах үйл ажиллагаа	1.2%

Хавсралт 3. Үйл ажиллагаагаа үнэлдэг тогтолцоо, үйл ажиллагааны чиглэлээр

№	Үйл ажиллагааны чиглэл	Тийм
1	Дээрх ангилалд ороогүй бусад үйл ажиллагаа	25.9%
2	Боловсролын бусад үйлчилгээ	14.0%
3	Орон сууц	8.0%
4	Нийгмийн хамгааллын үйлчилгээ	8.0%
5	Амралт, сувиллын болон спортын үйлчилгээ	5.2%
6	Байгаль орчныг хамгаалах үйл ажиллагаа	4.7%
7	Нийгмийн хамгааллын судалгаа, шинжилгээ, хөгжлийн үйл ажиллагаа	4.1%
8	Шашин шүтлэг	4.1%
9	Хөдөлмөрийн байгууллагын үйл ажиллагаа	4.1%
10	Соёлын үйл ажиллагаа	3.6%
11	Эрүүл мэндийн бусад үйлчилгээ	3.3%
12	Дээрх ангилалд ороогүй бусад судалгаа, шинжилгээ, хөгжлийн үйл	3.0%
13	Байгаль орчныг хамгаалах судалгаа, шинжилгээ, хөгжлийн үйл	2.8%
14	Боловсролын судалгаа, шинжилгээ, хөгжлийн ажил	2.2%
15	Нийгмийн эрүүл мэндийн үйлчилгээ	1.4%
16	Сургуулийн өмнөх болон бага боловсрол олгох үйл ажиллагаа	1.4%
17	Мэргэжил олгох сургалт	1.1%
18	Эмнэлгийн туслах үйлчилгээ	0.6%
19	Эрүүл мэндийн судалгаа, шинжилгээ, хөгжлийн үйл ажиллагаа	0.6%
20	Дунд боловсрол олгох үйл ажиллагаа	0.6%
21	Мэргэжлийн тусгай боловсрол олгох үйл ажиллагаа	0.6%
22	Дээд боловсрол	0.6%
23	Улс төрийн нам	0.3%
Нийт		100.0%

Хавсралт 4. Санхүүгийн тайлан

Тайлан хүлээн авдаг байгууллага	Тайлангийн хэлбэр	Бүтэц, агуулга	Давтамж	Тайлангийн зориулалт	2017-2019 онд тайлан өгсөн ТББ тоо
Сангийн яамны ебаланс гэх цахим хуудсанд нэвтэрч өгдөг. (МУ-ын сангийн сайдын тушаал, 2020)	Санхүүгийн тайлан /х тайлан ордог/	ТББ-ын баланс үр дүн, орлого, өмчийн өөрчлөлт, мөнгөн гүйлгээ	Жилд 2 удаа удаа	7.1.1. Төрийн байгууллага 7.1.2. Эрдэм шинжилгээ, судалгааны байгууллага 7.1.3. Хөрөнгийн бирж	
Татварын ерөнхий газарт етах платформоор өгдөг. (ЗГ-ын агентлагийн даргын тушаал, 2019)	Татварын тайлан /х тайлан ордог/	Цалин хөлсний, ХОАТ-ын тайлан, ААН-ын орлогын тайлан	Цалин өгдөг бол улирал бүр ХОАТ, жил бүр тогтмол тайлан	Татварын ерөнхий хуулийн 29, 30, 31 р зүйл, .. Татварын алба энэ журмын 6.1, 6.2-т заасны дагуу тушаасан татварын тайланг нэгтгэн ТБМНС-д бүртгэнэ.	2018 онд 274, 2019 онд 805, 2020 онд 989 ТББ (Татварын ерөнхий газар, 2020) 2020 оны 12-р сарын байдлаар 21769 ТББ бүртгэлтэй
НДЕГ (УИХ, 2018) ын тайлан (ХӨДӨЛМӨР, НИЙГМИЙН)	Нийгмийн даатгалын тайлан	Цалин хөлсний сан, дүн, тэндээс НДШ төлсөн дүн	Цалин өгдөг бол сар бүр		

ХАМГААЛЛЫН САЙДЫН ТУШААЛ А/99, 2018)					
УБЕГ-ын хуулийн этгээдийн бүртгэлийн газарт	Үйл ажиллагааны тайлан	Тодорхой бүтэц байхгүй, үйл ажиллагаа явуулсан гэсэн баримтууд	Жилд нэг удаа	Шууд архив руу явуулдаг	2017 онд 17685-с 50, 2018 онд 19260 366, 2019 21040-с 406 ТББ өгсөн.

Хавсралт 5. ТББ-ын үр нөлөө бүхий бахархам зарим жишээ

№	ТББ-ын нэр	Үр нөлөө бүхий бахархам жишээ
1	Авторадио ФМ-96.3	Сургуулийн цагдаа буюу School Police үйл ажиллагааг анх санаачилсан
2	Ардаг тольт бардаг очирт	Байгаль орчноо хамгаалах зорилгоор улсаа 3 удаа тойрч 1600 уул овоог цэвэрлэсэн
3	Ардчиллын боловсрол төв (ДЕМО)	<ul style="list-style-type: none"> - 2008 онд Иргэний нийгмийн байгууллагуудыг дэмжих, хамтран ажиллах тухай Засгийн газрын 93-р тогтоолыг батлуулсан - 2008 онд Иргэний нийгмийн өдрийг “Нийтээр тэмдэглэх баярын болон тэмдэглэлт өдрүүдийн тухай” хуулийн “Тэмдэглэлт өдрүүд”-ийн жагсаалтад “51. Иргэний нийгмийн өдөр - 1 дүгээр сарын 31” гэсэн нэмэлт оруулж ЗГ-ын 22-р тогтоолыг батлуулсан - Төрийн үйлчилгээний талаарх иргэдийн өргөдөл, гомдол, саналыг хүлээн авдаг, хариулдаг, шийддэг “Check My Service” гар утасны аппликейшнийг санаачилж нэвтрүүлсэн
4	Баавайн нутгийн үрс	Хайгуулын 5 газрыг зогсоосон, газрын тэлэх хүрээг хашаажуулсан
5	Буйр нуур, Халхгол, Нөмрөгийн сав газрыг хамгаалах хөдөлгөөн	Газрын тосны тухай хуульд заасны дагуу байгаль орчны нөхөн төлбөр 1,3 тэрбум ₮-ийн асуудлыг Матад суманд шийдвэрлүүлж олгуулсан
6	Бүх нийт боловсролын төлөө! Иргэний нийгмийн үндэсний эвсэл	ЕБС-д хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг тэгш хамран сургах шийдвэр гаргуулсан
7	Дорнод аймгийн хөгжимт драмын театрын ажилчдын үйлдвэрчний эвлэлийн хороо	Жил бүр нэг хүнд байшин барьж өгдөг сайн уламжлал тогтсон
8	Завхан Ногоон Гарц Нэгдэл	Улиастай сумын ЕБС-иуд, 24 сумын үйлчилгээний газар болон дэлгүүрүүдийг ангилалтын хогийн савтай болж, мэдлэг мэдээллээр хангагдсан
9	Залуус эрүүл мэнд төв	Монгол улс дахь нийт ХДХВ-ийн халдвартай хүмүүсийн 40 хувийг оношилж, эмчилгээ хяналтад оруулсан
10	Миний клуб	Монгол улсын хэмжээнд 1 сая 200 мянган модыг тарьж ургуулсан
11	Нутгийн шийдэл	“Жорлонгоо өөрчилъе” санаачлагыг орон даяар нэвтрүүлсэн
12	Сүмбэр байтаг	Жил бүр бэлчээр ашиглах гэрээг орон нутгаар батлуулж, иргэдэд таниулан сурталчилдаг
13	Сэлэнгэ аймгийн Жүдо бөхийн холбоо	Сэлэнгэ аймгийн 17 сумын тамирчид, хүүхдүүд бэлтгэл хийх дэвжээ болон дотуур байртай болсон
14	Сэргээгдэх эрчим хүч үйлдвэрлэгчдийн холбоо	2015 онд сэргээгдэх эрчим хүчний албан татварыг гаалийн татвараас чөлөөлүүлсэнээр иргэдэд хямд үнээр хүргэх боломж бүрдсэн (ойролцоогоор 15 хувийн хөнгөлөлт)
15	Тэргэнцэртэй иргэдийн үндэсний холбоо	Монголд анх удаа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд зорчих боломжтой хүртээмжтэй вагоны үйлчилгээ нэвтэрсэн
16	Хайрын гар	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн сувилал нээгээд тэр нь Замын-

		Үүд сумын цэцэрлэгийн нэг анги болсон.
17	Хан хэнтийн ногоочид	300 хүнийг ажлын байраар хангасан
18	Хараагүй хүмүүсийн инноваци хөгжлийн төв	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд хүртээмжтэй 4 төрлийн цахим брайл болон ярьдаг тоног төхөөрөмж, монгол хэл дээр 3 төрлийн программ хангамжийг гаргасан
19	Худалдан авах үйл ажиллагааны хөтөч	Тендерийн материал, үнэ, цахим сургалт зэргийг цахимаар үнэ төлбөргүй авдаг болгосон
20	Хэрэглэгч сан	Туул голын тусгай хамгаалалтын нэр томъёог нарийсгаж, сав газрыг хэмжээг нэмэгдүүлсэн
21	Физик байгалийн ухааны боловсролын төв	20-р сургуулийн 1 атаман сурагч гадуур тэнэхээ больж, ангийнхныгаа физикт дуртай болгож, ангиараа амжилт үзүүлсэн
22	Экошилтгээн технологи	Хонины сүүлний талаарх бүх судалгааг хийж хүмүүст ойлгуулсан
23	Эрүүл хүн ирээдүй	СБД-т хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулж 4 давхар тоосгон 150 ортой эмнэлэг барьж өгсөн

Хавсралт 6. Иргэд ТББ-ын талаар ямар бодолтой байдаг вэ?

Таны бодлоор хүмүүс яагаад төрийн бус байгууллага байгуулдаг вэ?		
	Тийм %	Үгүй %
Төрийг хянах гэж	19.0	81.0
Хүний эрхийг хамгаалах гэж	39.0	61.0
Иргэд дуу хоолойгоо нэгтгэж, өөрсдийн итгэл үнэмшил дээр суурилан эвлэлдэн нэгдэх гэж	72.0	28.0
Таны мэдэх төрийн бус байгууллага юу хийдэг вэ?		
Бодлогын нөлөөлөл хийдэг	18.0	
Байгаль орчин хамгаалж, сэргээдэг	33.0	
Хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалж тэмцдэг	69.0	
Соён гэгээрүүлэх үйл ажиллагаа явуулдаг	28.0	
Олон нийт, эмзэг бүлэгт тусламж, үйлчилгээ үзүүлдэг	63.0	
Шударга бус, тэгш бусын эсрэг жагсаж тэмцдэг	46.0	
Улс төрийн үйл ажиллагаа явуулдаг	25.0	
Шашны үйл ажиллагаа явуулдаг	21.0	
Таны бодлоор төрийн бус байгууллагын үйл ажиллагаа яаж, хаанаас санхүүждэг вэ?		
Иргэдийн хандив тусламж	42.0	58.0
Хувийн хэвшлийн хандив тусламж	38.0	62.0
Олон улс, гадаадын тусламж, дэмжлэг	52.0	48.0
Төрийн санхүүжилт	20.0	80.0
Шашны болон буяны байгууллагын санхүүжилт	21.0	79.0
Өөрийн үйл ажиллагааны орлого	32.0	68.0
Нийгэмд тулгамдсан асуудлын талаар төрийн бус байгууллага төрд нөлөөлж чаддаг гэж боддог уу?		
Тийм, тэд шийдвэр гаргахад нөлөөлж чаддаг	29.0	
Тийм, гэвч зарим талаараа хүчгүйддэг	41.0	
Нөлөөлж чаддаггүй	30.0	
Таны бодлоор төрийн бус байгууллагад ямар хүмүүс ажилладаг вэ?		
Асуудлыг шийдвэрлэх зорилго бүхий хүмүүс	57.0	43.0
Хувийн ашиг сонирхлоо дагасан хүмүүс	30.0	70.0
Юугаа ч мэдэхгүй нөхөд	10.0	90.0
Сайн дурынхан	55.0	45.0
Мэдэхгүй	1.0	99.0
Төрийн бус байгууллагын нийгэмд үзүүлж буй ач холбогдлыг эрэмбэлнэ үү?		
Иргэний орон зайг хамгаалахад (хүний суурь эрх, эрх чөлөө, мэдээлэл авах, түгээх эрх, үзэл бодлоо илэрхийлэх, эвлэлдэн нэгдэх эрх гэх мэт)	I эрэмбэ	Иргэдийн хувьд ТББ-ын нийгэмд үзүүлж буй ач холбогдлын түвшнийг
Нийгэм, хүмүүнлэгийн ач тустай (олон нийт, эмзэг бүлгийн халамж, хамгаалал, үйлчилгээ)	II эрэмбэ	

Оюун санааны хувьд ач тустай (олон нийтийн ухамсрыг дээшлүүлэх боловсрол олгох гэх мэт)	III эрэмбэ	эрэмбэлэхэд хамгийн ач холбогдолтойг иргэний орон зайг хамгаалдаг гэсэн бол хамгийн бага ач холбогдолтойг эдийн засагт ач тустай гэж үзжээ.
Эдийн засагт ач тустай (хөдөлмөрийн зах зээл, хандив тусламж оруулах)	IV эрэмбэ	

Хавсралт 7. Олон нийтийг хамарсан үйл ажиллагаа зарласан эсэх, үйл ажиллагааны чиглэлээр, хувиар

№	Зорилтот бүлэг	Зохион байгуулсан		Зохион байгуулаагүй		Оролцсон		Оролцоогүй	
		Тоо	Хувь	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь
1	Иргэд, олон нийт	54	80.6%	214	76.2%	86	73.5%	369	72.6%
2	Амьжиргааны түвшин доогуур иргэд	18	26.9%	46	16.4%	21	17.9%	82	16.1%
3	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд	21	31.3%	43	15.3%	19	16.2%	82	16.1%
4	Гэр бүл	27	40.3%	74	26.3%	33	28.2%	96	18.9%
5	Эмэгтэйчүүд	26	38.8%	91	32.4%	40	34.2%	119	23.4%
6	Залуучууд	27	40.3%	108	38.4%	41	35.0%	155	30.5%
7	Өндөр настан	19	28.4%	62	22.1%	25	21.4%	89	17.5%
8	Өрх толгойлсон эцэг, эх	13	19.4%	60	21.4%	19	16.2%	79	15.6%
9	Хүүхдүүд	25	37.3%	79	28.1%	36	30.8%	136	26.8%
10	Малчид	13	19.4%	35	12.5%	14	12.0%	50	9.8%
11	Бэлгийн болон хүйсийн цөөнх	6	9.0%	4	1.4%	5	4.3%	5	1.0%
12	Угсаатны, соёл уламжлалын бүлэг	6	9.0%	13	4.6%	8	6.8%	18	3.5%
13	Шилжин суурьшигчид	6	9.0%	5	1.8%	4	3.4%	10	2.0%
14	Байгал орчин, дархан цаазат газар	11	16.4%	15	5.3%	9	7.7%	29	5.7%
15	Мал, амьтад, ургамал	7	10.4%	11	3.9%	7	6.0%	24	4.7%
16	Бусад	8	11.9%	30	10.7%	11	9.4%	62	12.2%

Хавсралт 8. Асуулгын хуудас-1

Судалгаа, зөвлөх үйлчилгээний ЭС АЙ СИ ЭЙ ХХК

"ИРГЭНИЙ ОРОН ЗАЙН ТӨЛӨВ, ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТҮҮНИЙГ ДЭМЖИХ ЭРХ ЗҮЙН ТААТАЙ ОРЧНЫГ БИЙ БОЛГОХ ХЭРЭГЦЭЭ ШААРДЛАГЫГ ТОДОРХОЙЛОХ" СУДАЛГААНЫ АСУУЛГА

Сайн байна уу? Танд энэ өдрийн мэнд хүргэе. Би судалгаа, зөвлөх үйлчилгээний ЭС АЙ СИ ЭЙ ХХК-д судлаачаар ажилладаг _____ байна. Манай байгууллага Монголын төрийн бус байгууллагуудын санаачилгаар, захиралгаар, оролцоотойгоор "Иргэний орон зайн өнөөгийн төлөв байдал, түүнийг дэмжих эрх зүйн таатай орчныг бий болгох хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлох" судалгааны ажлыг гүйцэтгэж байна. Судалгааны зорилго нь төрийн бус байгууллагын эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох, сайжруулахтай холбоотой нөлөөллийн үйл ажиллагааг баримт, дүн шинжилгээ бүхий мэдээллээр хангахад оршино. МУ-ын хэмжээнд идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж буй ТББ-уудыг төлөөлж нийт 600 ТББ судалгаанд хамрагдаж байгаа бөгөөд үүний нэг нь танай байгууллага юм. Таны өгсөн мэдээллийг бид Байгууллагын нууцын тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.2-т заасны дагуу чанд хадгалах бөгөөд судалгааны үр дүнг танилцуулахад таны нэр, бизнесийн үйл ажиллагааны талаар тухайлан дурдахгүй.

СУДЛААЧИЙН БӨГЛӨХ ХЭСЭГ			
№	Асуулт	Хариулт	Тайлбар/Алхам
0	Судлаачийн мэдээлэл:	i Ярилцлага авагчийн дугаар: _____ ii Асуулгын дугаар: _____ iii Судалгаа авсан байршил: _____	

БҮЛЭГ I. ТӨЛӨӨЛЖ БУЙ ТББ-ТАЙ ХОЛБООТой ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ			
№	Асуулт	Хариулт	Тайлбар/Алхам
1	Нэр/овог:	_____	
2	Утасны дугаар:	_____	
3	Таны албан тушаал:	_____	
4	Танай байгууллагын нэр:	_____	
5	Үүсгэн байгуулагдсан огноо:	_____	
6	Харьяалах (Бүртгүүлсэн) аймаг / нийслэл, сум / дүүрэг?	_____	
7	Үйл ажиллагаа явуулдаг аймаг / нийслэл?	_____	
8	Байгууллагын хаяг:	_____	
9	Танай байгууллагын (төрийн бус байгууллага, олон нийтэд суурилсан түр болон байнгын бүлэг, холбоо, сан) бүртгэлийн төрөл юу вэ?	ТББ, Холбоо 1 Сан 2 Үйлдвэрчний эвлэлийн байгууллага 3 Шашны байгууллага 4	
10	Танай байгууллагын одоогийн үндсэн үйл ажиллагааны чиглэл юу вэ?	Орон сууц 1 Эм, тариа 2 Эмчилгээний бусад бүтээгдэхүүн 3 Эмчилгээ, заслын тоног төхөөрөмж, хэрэгсэл 4 Амбулаторийн үйлчилгээ 5 Шүдний эмнэлгийн үйлчилгээ 6 Эмнэлгийн туслах үйлчилгээ 7 Эмнэлэгт хэвтэж эмчлүүлж байгаа 8 Нийгмийн эрүүл мэндийн үйлчилгээ 9 Эрүүл мэндийн судалгаа, шинжилгээ, хөгжлийн үйл ажиллагаа 10 Эрүүл мэндийн бусад үйлчилгээ 11 Амралт, сувиллын болон спортын үйлчилгээ 12 Соёлын үйл ажиллагаа 13 Сургуулийн өмнөх болон бага боловсрол олгох үйл ажиллагаа 14 Дунд боловсрол олгох үйл ажиллагаа 15 Мэргэжлийн тусгай боловсрол олгох үйл ажиллагаа 16 Дээд боловсрол 17 Мэргэжил олгох сургалт 18 Боловсролын судалгаа, шинжилгээ, хөгжлийн ажил 19 Боловсролын бусад үйлчилгээ 20 Нийгмийн хамгааллын үйлчилгээ 21 Нийгмийн хамгааллын судалгаа, шинжилгээ, хөгжлийн үйл ажиллагаа 22 Шашин шүтлэг 23 Улс төрийн нам 24 Хөдөлмөрийн байгууллагын үйл ажиллагаа 25 Байгаль орчныг хамгаалах үйл ажиллагаа 26 Байгаль орчныг хамгаалах судалгаа, шинжилгээ, хөгжлийн үйл ажиллагаа 27 Дээрх ангилалд ороогүй бусад үйл ажиллагаа (Бичих) 28 Дээрх ангилалд ороогүй бусад судалгаа, шинжилгээ, хөгжлийн үйл ажиллагаа 29	
11	Танай байгууллага улсын бүртгэлд бүртгүүлснээс хойш үйл ажиллагааны салбар чиглэлээ өөрчилсөн үү?	Тийм 1 Үгүй 2	
12	Танай байгууллагын үүсгэн байгуулагч хэн бэ?	Хувь хүн A Гадаадын иргэн, харьяалалгүй иргэн B Төрийн захиргааны албан тушаалтан C Төрийн улс төрийн албан тушаалтан D Төрийн тусгай албан тушаалтан E Төрийн үйлчилгээний албан тушаалтан F Байгууллага G Олон улсын байгууллага H Бусад (Бичих) I	Олон сонголтот хариулттай
13	Танай байгууллагын гүйцэтгэх албанд ямар хүмүүс ажилладаг вэ?	Хувь хүн A Гадаадын иргэн, харьяалалгүй иргэн B Төрийн захиргааны албан тушаалтан C Төрийн улс төрийн албан тушаалтан D Төрийн тусгай албан тушаалтан E Төрийн үйлчилгээний албан тушаалтан F Аж ахуй нэгж байгууллагын төлөөлөл G Олон улсын байгууллагын төлөөлөл H Бусад (Бичих) I	Олон сонголтот хариулттай

“Иргэний орон зайн төлөв байдал, түүнийг дэмжих эрх зүйн таатай орчны хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлох” судалгаа

		БҮЛЭГ II. ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ЗУРАГЛАЛ						
14	Танай байгууллагын төрөл юу вэ?	Нийгэмд үйлчилдэг	1					
		Гишүүдэд үйлчилдэг	2					
		Нийгэмд болон гишүүдэд үйлчилдэг	3					
15	Танай байгууллага гишүүнчлэлтэй юу?	Тийм, хувь хүмүүс манай байгууллагын гишүүн болдог	A			18-р асуулт руу шилжинэ үү		
		Тийм, хуулийн этгээд манай байгууллагын гишүүн болдог	B					
		Үгүй	C					
16	Гишүүдийнхээ тоог хэлнэ үү?	Хуулийн этгээд				1	Гишүүдийн тоог хүйсээр ангилж бичнэ үү	
		Хувь хүн	Эрэгтэй			2		
			Эмэгтэй					
17	Гишүүдийн тоог насны ангиллаар хэлнэ үү?	15 хүртэлх					Гишүүдийн тоог насны ангиллаар бичнэ үү	
		15-24 нас						
		25-34 нас						
		35-44 нас						
		45-54 нас						
		55-с дээш						
18	Танай байгууллага хэдэн тусгай зөвшөөрөл эзэмшдэг вэ?						Тусгай зөвшөөрлийн тоог бичнэ үү	
19	Танай байгууллага байгуулагдсанаасаа хойш үйл ажиллагаагаа тасралтгүй явуулж байгаа юу?	Тийм	1			23-р асуулт руу шилжинэ үү		
		Үгүй	2					
20	Танай үйл ажиллагаа хэдэн удаа тасалдсан бэ?					удаа	Үйл ажиллагаа тасалдсан тоо бичнэ үү	
21	Ямар хугацаатай тасалдсан бэ?	1 сар хүртэл	1					
		1-3 сар	2					
		3 сараас дээш	3					
22	Танай байгууллагын үйл ажиллагаа зогссон шалтгаан юу байсан бэ?	Санхүүжилтийн асуудал	A			Олон сонголтот хариулттай		
		Ажиллах хүчний хомсдол	B					
		Аль нэг оролцогч талын шахалт	C					
		Бусад (Бичих)	D					
23	Танай байгууллагын үйл ажиллагаа газар зүйн болон засаг захиргааны ямар түвшнийг хамарч байна вэ?	Олон улсын	1					
		Үндэсний	2					
		Аймаг, нийслэлийн	3					
		Сум, дүүргийн	4					
		Хороо, багийн	5					
		Бусад (Бичих)	6					
24	Байгууллагынхаа үйл ажиллагааны хэлбэрийг тодорхойлно уу?	Сургалт	A			Олон сонголтот хариулттай		
		Судалгаа	B					
		Зөвлөгөө	C					
		Нөлөөлөл	D					
		Өмгөөлөл	E					
		Тусламж үйлчилгээ	F					
		Мэдээллийн үйлчилгээ	G					
		Сурталчилгаа	H					
		Төрийн үйл ажиллагаа, үйлчилгээний мониторинг	I					
		Улсын болон орон нутгийн төсвийн хяналт	J					
		Бусад (Бичих)	K					
25	Үйл ажиллагаанд тулгардаг саад бэрхшээлийг нэрлэнэ үү?	Иргэд, олон нийтийн оролцоо сул	A			Олон сонголтот хариулттай		
		Санхүүгийн дэмжлэг дутмаг	B					
		ТББ-ын чадавх сул	C					
		Төрийн дэмжлэг хангалтгүй, төрийн хүнд суртал, авлига, шударга бус байдал	D					
		Бусад (Бичих)	E					
		БҮЛЭГ III. ОРОЛЦОГЧ ТАЛУУДЫН ЗУРАГЛАЛ						
26	Ажил хэргийн болон бусад холбоо бүхий талууд (төсөл, тэтгэлэг авдаг, хямтардаг, тусалдаг, санхүүжүүлдэг, хянадаг, зөвшөөрдөг, эсэргүүцдэг гэх мэт ямар нэгэн байдлаар ажил хэргийн хувьд харилцагч талууд)-ын хамтын ажиллагааны чиглэл, хэлбэрийг тодорхойлно уу?	Ангилал	Нөлөөллийн үйл ажиллагаа	Үйлчилгээ үзүүлэх	Хамтран үйл ажиллагаа хэрэгжүүлэх	Тухайн байгууллагад тайлагнах	Хариултын дагуу + тэмдэглээг хийнэ үү.	
		Төрийн байгууллага (бүх шатны төрийн захиргааны байгууллага)-тай						
Олон улсын байгууллага (Монгол дахь салбар, гадаадын санхүүжүүлэгч байгууллага)-тай								
Санхүүжүүлэгч (Хөрөнгө оруулалт, санхүүгийн чиглэлийн байгууллага, хуулийн этгээд)-тэй								
Хувийн хэвшил (бүх төрлийн ААН)-тэй								
ТББ, сайн дурынхантай								
Хэвлэл мэдээлэл (бүх төрлийн хэвлэл мэдээллийн байгууллага, сонин хэвлэл, цахим сайт телевиз, радио)-тэй								
Их дээд сургууль, эрдэм шинжилгээний байгууллагатай								
Бусад (Бичих)								
27	Төрөөс иргэний нийгмийн байгууллагад үзүүлж байгаа дараах дэмжлэгүүдийг 1-5 оноогоор үнэлнэ үү?		Маш муу	Муу	Дунд зэрэг	Сайн		Маш сайн
		Хууль эрхзүйн орчин	1	2	3	4	5	
		Санхүүжилт (төрийн чиг үүрэг гүйцэтгүүлэх, гэрээлэх)	1	2	3	4	5	
		Татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт үзүүлэх	1	2	3	4	5	
		Харилцаа хандлага	1	2	3	4	5	
		Төрийн бодлого шийдвэрт татан оролцуулах	1	2	3	4	5	
Үйл ажиллагаа тайлагнах, мэдээлэл хуваалцах	1	2	3	4	5			

28	Хамтын ажиллагаанд учирдаг бэрхшээлүүд юу вэ?	Хүнд суртал Ил тод бус байдал Мэдээллийн хүртээмжгүй байдал Авлига Алагчлал, тэгш бус хандлага Харилцааны соёл Ойлголтын зөрүү Татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт дутмаг Хүн хүч, санхүүгийн нөөц, чадавх хүрэлцээгүй Бусад (Бичих)	A B C D E F G H I J	Олон сонголтот хариулттай	
29	Дээрх бэрхшээл саадыг арилгахын тулд ямар арга хэмжээ авдаг вэ?	Албан бичиг, шаардах бичиг хүргүүлэх Нөлөөллийн уулзалт хийх Жагсаал цуглаан зохион байгуулах Шүүхэд хандах Ямар нэгэн арга хэмжээ авч байгаагүй Бусад (Бичих)	A B C D E F	31-р асуулт руу шилжинэ үү	
30	Аваагүй бол ямар шалтгаан байсан бэ?	Ямар арга хэмжээ авахаа мэдэхгүй байсан Ямар нэгэн дарамт, шахалтаас болгоомжилсон Залхсан, нэмэргүй гэж бодсон, халширсан Хүн хүч, нөөц чадавх хүрэлцээгүй Бусад (Бичих)	A B C D E	Олон сонголтот хариулттай	
БҮЛЭГ IV. ҮР НӨЛӨӨНИЙ ҮНЭЛГЭЭ					
31	Танай байгууллагын үйл ажиллагаа хэнд чиглэгддэг вэ?	Иргэд, олон нийт Амьжиргааны түвшин доогуур иргэд Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд Гэр бүл Эмэгтэйчүүд Залуучууд Өндөр настан Эрх толгойлсон эцэг, эх Хүүхдүүд Малчид Бэлгийн болон хүйсийн цөөнх Угсаатны, соёл уламжлалын бүлэг Шилжин суурьшигчид Байгал орчин, дархан цаазат газар Мал, амьтад, ургамал Бусад (Бичих)	A B C D E F G H I J K L M N O P	Олон сонголтот хариулттай	
32	Сүүлийн 3 жилд өөрийн байгууллагын нийтэд чиглэсэн үйл ажиллагааны цар хүрээг тодорхойлно уу?	Орон нутаг болон үндэсний хэмжээний бодлогын баримт бичиг, эрх зүйн актад оруулж батлуулсан нэмэлт өөрчлөлтийн тоо ТББ-ын үйл ажиллагаа, үйлчилгээнд хамрагдсан хүний тоо Нийтийн эрх ашгийг төлөөлөн нэхэмжилсэн тохиолдол Эрхлэн гүйцэтгэсэн судалгааны тоо Хэвлэн нийтлүүлсэн ном, товхимол, гарын авлагын тоо Байгаль орчны байгууллагын хувьд үйл ажиллагаанд хамрагдсан газар нутаг, гол горхи, биологийн болон амьтны төрөл зүйл Бусад (Бичих)		Олон сонголтот хариулттай Харгалзах нүдэнд тоог бичнэ үү	
33	Танай байгууллагад үйл ажиллагаа-гаа үнэлдэг тогтолцоо бий юу?	Тийм Үгүй	1 2		
34	Танай байгууллагын ажилтны тоо хэд вэ?	Гүйцэтгэх алба Үүнээс: санхүүгийн ажилтан Тур болон гэрээт ажилтан Сайн дурын ажилтан	Бүтэн цагийн Харас цагийн	Харгалзах нүдэнд ажилтны тоог бичнэ үү	
35 A	Танай байгууллага хууль тогтоомж, бодлого хөтөлбөрт өөрчлөлт оруулсан уу?	Хууль, хуулийн заалтад өөрчлөлт оруулсан Бодлогын баримт бичиг өөрчлөлт оруулсан Үндэсний / орон нутгийн хөтөлбөрт өөрчлөлт оруулсан Бусад (Бичих)	Шинэ хууль батлуулсан Хуулийн заалтад өөрчлөлт оруулсан Шинэ баримт бичиг батлуулсан Баримт бичиг өөрчлөлт оруулсан Шинээр хөтөлбөр батлуулсан Хөтөлбөрт нэмэлт өөрчлөлт оруулсан	A B A B A B	Тохирох хариултыг сонгоно уу
35 B	Төрийн болон нийтийн үйлчилгээг хэрэгжүүлэх механизмд өөрчлөлт оруулсан уу?	Үйлчилгээ хүргэх үйл явц, чанарт ахиц гаргасан Үйлчилгээний хамрах хүрээ, хүртээмжийг сайжруулсан Үйлчилгээний тогтолцоог өөрчилсөн Бусад (Бичих)	Үйлчилгээг шинээр бий болгосон Хуучин үйлчилгээг хэсэгчлэн сайжруулсан Шинэ хүн амын бүлгийг хамруулахаар болсон Хүн амдаа бүрэн хүрэхэд нь тусалсан Тогтолцоогоор нь өөрчилсөн Зарим нэгж, хэсэгт нь өөрчлөлт гаргасан	A B A B A B	Тохирох хариултыг сонгоно уу
35 C	Төрийн байгууллагын ил тод, хариуцлагатай байдал болон авлигатай тэмцэхэд өөрчлөлт гаргасан уу?	Ил тод байдлыг сайжруулсан Хариуцлагатай байдлыг сайжруулсан Авлигатай тэмцэхэд хувь нэмэр оруулсан Бусад (Бичих)	Төрийн байгууллагуудын мэдээллийг иргэд олон нийтэд ил тод болгосон Байгууллагын мэдээллийн зарим хэсгийг ил тод болгосон Байгууллага, алба, нэгжийн хариуцлагын тогтолцоог сайжруулсан Аль нэг ажилтан, багийн хариуцлага шаардаж сайжруулсан Авлигын нэгж үйлдлийг ил тод болгосон Авлигад оролцсон хэн нэгнийг ил тод болгосон	A B A B A B	Тохирох хариултыг сонгоно уу

“Иргэний орон зайн төлөв байдал, түүнийг дэмжих эрх зүйн таатай орчны хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлох” судалгаа

35 D	Иргэд, олон нийтийн оролцоонд өөрчлөлт гаргасан уу?	Зорилтот бүлгийн олон нийтийн оролцоог дээшлүүлсэн	Зорилтот бүлэг өөрсдөдөө хамаатай асуудалд 100 хувь оролцдог болсон	A	Тохирох хариултыг сонгоно уу				
			Зорилтот бүлэгт зарим хэсгийн оролцоог нэмсэн	B					
		Зорилтот бүлгийн олон нийтийн хандлага, ойлголтыг дээшлүүлсэн	Зорилтот бүлгийн хандлага, ойлголт бүрэн өөрчлөгдсөн	A					
			Зорилтот бүлгийн хандлага, ойлголт зарим хэсэгт л өөрчлөгдсөн	B					
		Бусад (Бичих)							
35 E	Хувь хүн, байгаль орчин, амьтан ургамлын зүй зохистой байдалд өөрчлөлт гаргасан уу?	Байгалийн нөхөн сэргээлт хийсэн, хийлгэсэн	Ямар нэгэн байгалийн хэсгийг бүрэн хамгаалсан, сэргээн засах шийдвэр гаргуулсан, сэргээсэн	A	Тохирох хариултыг сонгоно уу				
			Зарим хэсгийг нь сэргээх, хамгаалах шийдвэр гаргуулсан, ажилласан	B					
		Ургамал, амьтны зүйл аварсан, хамгаалсан	Нэгж ургамал, амьтныг хамгаалах, аврах шийдвэр гаргуулж, үйл ажиллагааг эхлүүлсэн	A					
			Зарим хэсгийг нь сэргээх, хамгаалах шийдвэр гаргуулсан, ажилласан	B					
		Хувь хүн, өрхийн амьдралд эерэг өөрчлөлт гарсан.	Асуудлыг бүрэн шийдэж өгсөн	A					
	Асуудлын зарим хэсэгт эерэг өөрчлөлт гарсан.	B							
		Бусад (Бичих)							
36	Байгууллагынхаа хамгийн үр нөлөөтэй, бахархдаг сайн жишээ нэгийг дурдана уу?								
БҮЛЭГ V. САНХҮҮГИЙН УДИРДЛАГА									
37	Танай байгууллага оффистой юу?	Өөрийн байртай	1						
		Түрээсэлдэг	2						
		Төлбөргүйгээр төрийн байр ашигладаг	3						
		Төлбөргүйгээр хувийн байр ашигладаг	4						
		Байргүй	5						
38	Танай байгууллагын сүүлийн 3 жилийн орлого, зарлагын жилийн дундаж хэмжээ хэд вэ?		0-50 сая	51-100 сая	101-200 сая	201-500 сая	501 саяас дээш	Хариултын дагуу + тэмдэглээг хийнэ үү. Мөр бүрт нэг хариулт сонгоно уу	
		Сүүлийн 3 жилийн орлогын дундаж хэмжээ							
		Сүүлийн 3 жилийн зарлагын дундаж хэмжээ							
		Сүүлийн 3 жилийн үндсэн хөрөнгийн дундаж хэмжээ							
39	Танай байгууллагын орлого ямар эх үүсвэрээс бүрддэг вэ?	Гишүүний татвар, хандив	A					Олон сонголтот хариулттай	
		Иргэд, ААНБ-ын хандив	B						
		Дүрмийн зорилгоо хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон аж ахуйн үйл ажиллагаанаас олсон орлого	C						
		Зээлийн хөрөнгө	D						
		Өвийн хөрөнгө	E						
		Улсын төсвөөс олгосон хөрөнгө	F						
		Төслийн санхүүжилт (гадаад)	G						
		Төрийн болон орон нутгийн хөрөнгөөр бараа ажил үйлчилгээ худалдан авах (тендер)	H						
		Бусад (Бичих)	I						
		40	Танай байгууллагын зардлыг хувиар илэрхийлбэл?	Үйл ажиллагааны зардал					
Цалин хөлс									
Захиргааны зардал									
Санхүүжилт босгохтой холбоотой зардал									
41	Танай байгууллага сүүлийн 3 жилийн хугацаанд санхүүгийн тайлан гаргасан уу?	Дэлгэрэнгүй тайлан	1				43-р асуулт руу шилжинэ үү		
		X тайлан	2						
		Тайлан гаргаагүй	3						
42	Тайлан өгөөгүй шалтгааныг сонгоно уу?	Үйл ажиллагаа явуулаагүй учраас	1						
		Санхүүжилт байхгүй учраас	2						
		X тайлан өгөх ёстой гэж мэдээгүй учраас	3						
		Бусад (Бичих)	4						
43	Танайх санхүүгийн журамтай юу?	Тийм	1						
		Үгүй	2						
44	Танай байгууллага санхүүгийн тайлангаа хэнд тайлагнаж, нийтэлдэг вэ?	Гишүүдэд	A				Олон сонголтот хариулттай		
		Хандивлагч, санхүүжүүлэгч	B						
		Удирдах зөвлөлд	C						
		Төрийн байгууллагад	D						
		Олон нийтэд (цахим болон бусад хэлбэрээр)	E						
		Бусад (Бичих)	F						
45	Танай байгууллагын 2019 онд төлсөн татварын хэмжээ хэд байсан бэ?	Аж ахуйн нэгж байгууллагын орлогын албан татвар				мян.төг	Харгалзах нүдэнд төлсөн татварын хэмжээг бичнэ үү		
		Хувь хүний орлогын албан татвар						мян.төг	
		Бусад (Бичих)							
46	Танай байгууллагын 2019 онд төлсөн нийгмийн даатгалын шимтгэлийн нийт дүн хэд байсан вэ?	НДШ-ийн нийт дүн				мян.төг	Харгалзах нүдэнд төлсөн НДШ-ийн хэмжээг бичнэ үү		
		Үүнээс: ажил олгогчийн төлсөн дүн						мян.төг	
47	Танай байгууллага байгуулагдсанаасаа хойш хэдэн удаа аудит хийлгэсэн бэ?	Дотоод (өөрсдөө хийж байгаа)				удаа	Харгалзах нүдэнд аудит хийлгэсэн тоог бичнэ үү		
		Хөндлөнгийн (аудитын эрхтэй, санхүүгийн байгууллагаар)						удаа	
48	Танай байгууллага 2015-2019 онд татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт, урамшуулал эдэлсэн үү?	Тийм	1				50-р асуулт руу шилжинэ үү		
		Үгүй	2						
49	Тийм бол ямар төрлийн татвараар ямар хэмжээний хөнгөлөлт, чөлөөлөлт эдэлсэн бэ?					мян.төг	Харгалзах нүдэнд хөнгөлөлт, чөлөөлөлт эдэлсэн татварын хэмжээг бичнэ үү		
								мян.төг	

50	Танай байгууллага хуримтлалын бодлоготой юу?	Тийм Үгүй	1 2					
51	Танай байгууллага огт төсөлгүй байхад санхүүгийн эрсдэлээс хамгаалсан хуримтлалтай юу?	Хуримтлалтай, 1 сар тэснэ Хуримтлалтай, 1-6 сар тэснэ Хуримтлалтай, 6 сараас 1 жил тэснэ Хуримтлалтай, 1 жилээс дээш Хуримтлалгүй	1 2 3 4 5					
БҮЛЭГ VI. ӨӨРИЙН ҮР НӨЛӨӨТЭЙ УДИРДЛАГА								
52	Танай байгууллагын удирдах зөвлөлд ямар хүмүүс, хуулийн этгээдийн төлөөлөл байдаг вэ?	Хувь хүн Гадаадын иргэн, харьяалалгүй иргэн Төрийн байгууллага Төрийн албан хаагч, Төрийн захиргааны албан тушаалтан Төрийн албан хаагч, Төрийн үйлчилгээний албан тушаалтан Төрийн албан хаагч, Эрдэм шинжилгээний ажилтан Улс төрийн албан тушаалтан Аж ахуйн нэгж байгууллагын төлөөлөл Олон улсын байгууллагын төлөөлөл Бусад (Бичих)	A B C D E F G H I J					Олон сонголтот хариулттай
53	Танай байгууллагын удирдах зөвлөл нийт хэдэн гишүүнтэй вэ?	Нийт ажилтан Үүнээс: эмэгтэй эрэгтэй						Удирдах зөвлөлийн нийт гишүүдийн тоог хүйсээр ялган бичнэ үү
54	Байгууллагынхаа удирдах зөвлөлийн гишүүдийн тоог насны бүтцээр ангилна уу?	24 нас хүртэл 25-34 нас 35-44 нас 45-54 нас 55-аас дээш						Удирдах зөвлөлийн гишүүдийн тоог насны ангиллаар бичнэ үү
55	Танай байгууллагын удирдах зөвлөл хэр давтамжтай хуралддаг вэ?	Сар бүр Улирал бүр Жил бүр 2 жилд нэг удаа Огт үйл ажиллагаа явуулдаггүй	1 2 3 4 5					57-р асуулт руу ишигжинэ үү
56	Танай байгууллагын удирдах зөвлөл бүх гишүүдийн хурал дээр үйл ажиллагааны төлөвлөгөө, биелэлт болон санхүүгийн тайлангаа тавьдаг уу?	Тийм Үгүй	1 2					
57	Танай байгууллагад батлагдсан ямар ямар дүрэм журмууд байдаг вэ?	Санхүүгийн журам Удирдлагын болон ажилтны ёс зүйн журам Хүний нөөцийн бодлого журам Эрсдэлийн удирдлага Жендер, олон талт байдлыг хангах Аюулгүй байдал, эрүүл мэнд Авлига, ашиг сонирхлын зөрчлөөс сэргийлэх Олон нийт хэвлэл мэдээлэлтэй ажиллах Хүүхэд хамгааллын бодлого Бусад (Бичих)	A B C D E F G H I J					Олон сонголтот хариулттай
58	Танай байгууллагын үйл ажиллагаа улс төр, шашин, эдийн засгийн бүлэглэлээс ангид байж чаддаг уу?	Тийм Үгүй	1 2					
59	Улс төрийн эрх мэдэл бүхий албан тушаалтныг удирдах зөвлөлд урьж оролцуулах нь зөв гэж үзэж байна уу?	Тийм, Үгүй,	1 2					
60	Төсөл, тендерт оролцохын тулд албан бус зардал гаргадаг уу? (Тайлбар: хууль, дүрэм журамд заагаагүй, байгууллага, албан тушаалтны тухайн үеийн хүсэлт, шаардлагын дагуу төлсөн төлбөр)	Тийм Үгүй	1 2					
БҮЛЭГ VII. ТААТАЙ, АЮУЛГҮЙ ИРГЭНИЙ ОРОН ЗАЙ								
61	Монгол улсын иргэдийн суурь эрх, эрх чөлөөгөө эдлэх байдлыг 1-5 оноогоор үнэлнэ үү?			Маш муу Муу Дунд зэрэг Сайн Маш сайн				Мөр бүрт нэг хариулт сонгоно уу
		Мэдээлэл хүлээж авах, үг хэлэх, үзэл бодлоо илэрхийлэх	1	2	3	4	5	
		Тайван жагсаал цуглаан хийх, эвлэлдэн нэгдэх, байгууллага байгуулах	1	2	3	4	5	
		Иргэдийн оролцоо, иргэдийн нөлөөллийн үйл ажиллагаа явуулах	1	2	3	4	5	
		Үл ялгаварлан гадуурхах, тэгш хамруулах	1	2	3	4	5	
		Хүний эрх / хууль дээдлэх	1	2	3	4	5	
62	Иргэний нийгмийн байгууллагуудын эрх, эрх чөлөөний байдлыг 1-5 оноогоор үнэлнэ үү?			Маш муу Муу Дунд зэрэг Сайн Маш сайн				Мөр бүрт нэг хариулт сонгоно уу
		Мэдээлэл хайх, хүлээн авах эрх чөлөө	1	2	3	4	5	
		Хэвлэл мэдээлэл ашиглах эрх чөлөө	1	2	3	4	5	
		Цахим сүлжээ ашиглах эрх	1	2	3	4	5	
		Эвлэлдэн нэгдэх эрх чөлөө	1	2	3	4	5	
		Эвсэл холбоо байгуулан нэгдэх эрх	1	2	3	4	5	
		Иргэний нийгмийн байгууллагууд ЗГ-аас ангид бие даан ажиллах эрх	1	2	3	4	5	
		Иргэний нийгмийн байгууллагуудын төсвийн таатай орчин	1	2	3	4	5	
		Иргэний нийгмийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг ЗГ дэмждэг эсэх	1	2	3	4	5	
		Засгийн газар нь иргэдийн саналыг хүлээн зөвшөөрч, хүндэтгэдэг хууль ёсны үүрэг агентуудтай	1	2	3	4	5	

“Иргэний орон зайн төлөв байдал, түүнийг дэмжих эрх зүйн таатай орчны хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлох” судалгаа

№	Асуулт	Хариултын сонголт				Тайлбар
		Хангалттай	Зохих түвшинд	Хангалтгүй		
63	Танай байгууллага эмзэг бүлгийн эрхийг хамгаалахад ямар түвшинд ажиллаж байна вэ?	Хүүхэд Охид эмэгтэйчүүд Малчид Шилжин суурьшигчид Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд Залуус				
64	Танай байгууллага Мэдээллийн ил тод байдал ба мэдээлэл авах эрхийн тухай хуулийг ашигладаг уу?	Ашигладаг, мэдээлэл авдаг Ашигладаг, мэдээлэл авч чаддаггүй Ашигладаггүй, мэдэхгүй		1 2 3		66-р асуулт руу шилжинэ үү
65	Мэдээлэл авч чаддаггүй шалтгааныг тайлбарлана уу?	Улсын нууц тул Байгууллагын нууц тул Шаардсан мэдээллийг биш ерөнхий мэдээлэл өгдөг Огт хариу өгдөггүй Олон шат дамжлага шаарддаг Бусад (Бичих)		A B C D E F		Олон сонголтот хариулттай
66	Танай байгууллага/ байгууллагын ажилтан төрийн байгууллагын шийдвэр, үйл ажиллагаа, хууль, бодлогыг шүүмжлэхэд гардаг бэрхшээл юу вэ?	Хувь хүний хувьд дарамтлуулсан Хамтран ажиллахаас татгалзсан Байгууллагын үйл ажиллагаанд саад учруулсан, санхүүжилтийг зогсоох гэх мэт Хуулийн байгууллага, шүүхэд өгсөн/ заргалдсан Бусад (Бичих)		A B C D E		Олон сонголтот хариулттай
67	Хэвлэл мэдээллээр үйл ажиллагаа явуулахад саад бэрхшээл учирдаг уу?	Тийм Үгүй		1 2		69-р асуулт руу шилжинэ үү
68	Ямар саад бэрхшээл учирдаг вэ?	Олон нийтийн хэвлэл мэдээлэл л олдоцтой, хувийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл боломжгүй Бидний ажилладаг асуудлыг ойлгодоггүй, үүнийг ач холбогдолгүй гэж үздэг Агуулгад хяналт хязгаарлалт тавьдаг тул бэрхшээлтэй (төрийн байгууллагатай гэрээтэй гэх мэтээр) Үнэ төлбөртэй тул хүчирдэггүй		A B C D		Олон сонголтот хариулттай
69	Хууль дээдлэх ёс, Хүний эрх хамгаалсны төлөө саад бэрхшээлтэй учирдаг уу?	Тийм Үгүй		1 2		71-р асуулт руу шилжинэ үү
70	Ямар саад бэрхшээлтэй учирдаг вэ?	Гутаан доромжлох (цахим орчинд ч мөн хамаарна) Ялгаварлах Хууль шүүхээр дарамтлах Харилцаа холбоонд халдаж, чагнах Тайван замаар эвлэлдэн нэгдэх эрхэд халдах Баривчлах, саатуулах Санхүүжилтэд хязгаарлалт тавих	Төрийн алба хаагчид Компани, хувийн хэвшил Хувь хүн			Олон сонголтот хариулттай
71	Интернэтээр үзэл бодлоо илэрхийлэхэд ямар нэгэн хориг хязгаарлалт байдаг уу?	Ямар нэг хязгаарлалтгүй Тодорхой хязгаарлалт бий		1 2		
72	Танай байгууллага сүүлийн 5 жилд тайван жагсаал, эсэргүүцлийн цуглаан, олон нийтийг хамарсан үйл ажиллагаа (флашмоб, карнавал, парад гэх мэт), ажил хаялт, өлсгөлөн болон суулт зарласан уу?	Зохин байгуулсан Зохин байгуулаагүй Оролцсон Оролцоогүй		A B C D		Олон сонголтот хариулттай
73	Эвлэлдэн нэгдэх, байгууллага байгуулахад төрийн зүгээс ямар нэг саад бэрхшээл тавьсан уу?	Тийм Үгүй		1 2		75-р асуулт руу шилжинэ үү
74	Ямар саад бэрхшээл байсан бэ?	Бүртгэхээс шалтгаангүй татгалзсан Хууль бус шаардлага тавьсан Хүнд суртал гаргасан Авлига шаардсан Бусад (Бичих)		A B C D E		Олон сонголтот хариулттай
75	Иргэний эрх чөлөө, оролцоог хязгаарлах, хуулийг үл дээдлэх үйл явцыг даван туулахын тулд иргэний нийгэм бусад этгээдтэй хамтран олон талын оролцогчидтой стратеги боловсруулсан уу?	Тийм Үгүй		1 2		
76	Төрийн зүгээс дараах дарамт шахалтууд байдаг уу?	Төрөөс шаардлагагүй хяналт тавих Олон төрлийн тайлан мэдээлэл шаардах Санхүүгийн аудит шалгалт ойрхон хийх Үйл ажиллагааг шууд бусаар хориглосон шийдвэр гаргах Бусад (Бичих)		A B C D E		Олон сонголтот хариулттай
77	Танай байгууллага төрийн байгууллагатай хамтран ажиллахад гарсан саад бэрхшээлийг олон нийтэд ил тод илэрхийлж байсан уу?	Тийм Үгүй		1 2		
78	Танай байгууллага хууль шүүхийн байгууллагад хандсан уу?	Тийм Үгүй		1 2		Асуулгыг дуусгана уу
79	Асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэсэн бэ?	Шийдвэрлэсэн Шийдвэрлээгүй Бусад (Бичих)		1 2 3		

СУДАЛГААНД ОРОЛЦСОН ТАНД БАЯРЛАЛАА

Хавсралт 9. Асуулгын хуудас-2

Судалгаа, зөвлөх үйлчилгээний ЭС АЙ СИ ЭЙ ХХК

"ТББ-УУДЫН ТАЛААР ИРГЭДИЙН САНАА БОДОЛ" СУДАЛГААНЫ АСУУЛГА		
Сайн байна уу? Танд энэ өдрийн мэнд хүргэе. Би судалгаа, зөвлөх үйлчилгээний ЭС АЙ СИ ЭЙ ХХК-д судлаачаар ажилладаг _____ байна. Манай байгууллага Монголын төрийн бус байгууллагуудын санаачилгаар, захиалгаар, оролцоотойгоор "Иргэний орон зайн өнөөгийн төлөв байдал, түүнийг дэмжих эрх зүйн таатай орчныг бий болгох хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлох" судалгааны ажлыг гүйцэтгэж байгаа юм. Үүнтэй холбоотойгоор ТББ-уудын талаар Иргэдийн санаа бодлыг тандах судалгааг явуулж байна. Таны өгсөн мэдээлэл нь энэхүү судалгааны үр дүнд чухал нөлөөтэй ба зөвхөн судлаачаар зорилгоор ашиглана.		
СУДЛААЧИЙН БӨГЛӨХ ХЭСЭГ		
№	Асуулт	Хариулт
0	Судлаачийн мэдээлэл:	i Ярилцлага авагчийн дугаар: _____ ii Асуулгын дугаар: _____ iii Судалгаа авсан байршил: _____
ТББ-УУДЫН ТАЛААР ИРГЭДИЙН САНАА БОДОЛ		
№	Асуулт	Хариулт
1	Судалгаанд оролцогчийн нас:	20-29 нас _____ 1 30-39 нас _____ 2 40-49 нас _____ 3 50-59 нас _____ 4 60-с дээш _____ 5
2	Оролцогчийн хүйс:	Эрэгтэй _____ 1 Эмэгтэй _____ 2
3	Боловсролын түвшин:	Бүрэн дунд _____ 1 Тусгай дунд _____ 2 Бакалавр _____ 3 Магистр, түүнээс дээш _____ 4
4	Ажил эрхлэлтийн байдал:	Төрийн байгууллага _____ 1 Хувийн байгууллага _____ 2 Олон улсын байгууллага _____ 3 Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч _____ 4 Оюутан _____ 5 Тэтгэвэрт _____ 6 Ажилгүй _____ 7
5	Таны бодлоор хүмүүс яагаад төрийн бус байгууллага байгуулдаг вэ?	Төрийг хянах гэж _____ А Хүний эрхийг хамгаалах гэж _____ В Иргэд дуу хоолойгоо нэгтгэж, өөрсдийн итгэл үнэмшил дээр суурилан эвлэлдэн нэгдэх гэж _____ С
6	Таны мэдэх төрийн бус байгууллага юу хийдэг вэ?	Бодлогын нөлөөлөл хийдэг _____ А Байгаль орчин хамгаалж, сэргээдэг _____ В Хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалж тэмцдэг _____ С Соён гэгээрүүлэх үйл ажиллагаа явуулдаг _____ Д Олон нийт, эмзэг бүлэгт тусламж, үйлчилгээ үзүүлдэг _____ Е Шударга бус, тэгш бусын эсрэг жагсаж тэмцдэг _____ F Улс төрийн үйл ажиллагаа явуулдаг _____ G Шашны үйл ажиллагаа явуулдаг _____ H
7	Таны бодлоор төрийн бус байгууллагын үйл ажиллагаа яаж, хаанаас санхүүждэг вэ?	Иргэдийн хандив тусламж _____ А Хувийн хэвшлийн хандив тусламж _____ В Олон улс, гадаадын тусламж, дэмжлэг _____ С Төрийн санхүүжилт _____ D Шашны болон буяны байгууллагын санхүүжилт _____ E Өөрийн үйл ажиллагааны орлого _____ F
8	Нийгэмд тулгамдсан асуудлын талаар төрийн бус байгууллага төрд нөлөөлж чаддаг гэж боддог уу?	Тийм, тэд шийдвэр гаргахад нөлөөлж чаддаг _____ 1 Тийм, гэвч зарим талаараа хүчгүйддэг _____ 2 Нөлөөлж чаддаггүй _____ 3
9	Таны бодлоор төрийн бус байгууллагад ямар хүмүүс ажилладаг вэ?	Асуудлыг шийдвэрлэх зорилго бүхий хүмүүс _____ А Хувийн ашиг сонирхлоо дагасан хүмүүс _____ В Юугаа ч мэдэхгүй нөхдүүд _____ С Сайн дурынхан _____ D Мэдэхгүй _____ E
10	Төрийн бус байгууллагын нийгэмд үзүүлж буй ач холбогдлыг эрэмбэлнэ үү?	Эдийн засагт ач тустай (хөдөлмөрийн зах зээл, хандив тусламж оруулах) _____ А Оюун санааны хувьд ач тустай (олон нийтийн ухамсрыг дээшлүүлэх боловсрол олгох гэх мэт) _____ В Нийгэм, хүмүүнлэгийн ач тустай (олон нийт, эмзэг бүлгийн халамж, хамгаалал, үйлчилгээ) _____ С Иргэний орон зайг хамгаалахад (хүний суурь эрх, эрх чөлөө, мэдээлэл авах, түгээх эрх, үзэл бодлоо илэрхийлэх, эвлэлдэн нэгдэх эрх гэх мэт) _____ D
11	Таны бодлоор төрийн бус байгууллага үйл ажиллагаа явуулснаар нийгэмд болон иргэдэд ач тустай юу? 1-5 оноогоор үнэлнэ үү?	Маш муу _____ 1 Муу _____ 2 Дунд зэрэг _____ 3 Сайн _____ 4 Маш сайн _____ 5

СУДАЛГААНД ОРОЛЦСОН ТАНД БАЯРЛАЛАА

Хавсралт 10. Фокус бүлгийн ярилцлагын арга зүй

Хэзээ: 2020 оны 12-р сарын 3, 4 нд 14:00 -16:00 цагт

Хаана: ЗҮҮМ цахим платформоор

1. Зорилго: ТББ-ын өнөөгийн эрх зүйн орчин, төр-ТББ-бусад оролцогч талуудын хамтын ажиллагаа, түншлэл, дэмжлэг, тэдгээрийн сул ба давуу талууд, цаашид сайжруулах хэрэгцээ, шаардлагыг тодорхойлох

2. Зохион байгуулалт: Нэг бүлэгт оролцогчийн тоо 7-9 байна. Ярилцлагын үргэлжлэх нийт хугацаа 180 минут байна. Ярилцлагын бүрэлдхүүнд ерөнхий удирдагч буюу ахлах судлаач, тэмдэглэл хөтөлгөч 2 хүн, оролцогчид 8 нийт 11 хүртлэх хүнтэй байна.

Ярилцлагын явцад зөвхөн чиглүүлэх асуултуудын хүрээнд ярилцана. Нийтдээ 8 чиглүүлэх асуулт байна. Нэг асуултын хүрээнд ярилцах хугацаа 10-15 минут байна. Нэг оролцогчийн ярих хугацаа нь 2 минутаас хэтрэхгүй. Бүлгийн ярилцлагыг ахлах судлаач удирдана явуулна. Ярилцлага дууссаны дараа ярилцсан асуудлуудаа бататгана. Бүлгийн уулзалтыг цахим флатформ дээр буюу гүүгм мийтинг ашиглаж бичлэг хийж баримтжуулна.

3. Фокус бүлгийн ярилцлагын хөтөлбөр

Ярилцлаганд оролцогчдын цахим хаягаар уулзалтын холбоос, цаг, хөтөлбөрийг 3 өдрийн өмнө ба 1 өдрийн өмнө илгээж утсаар, мессэжээр давхар сануулна. Оролцогчид онлайн өрөөнд цугларсаны дараа доорх хуваарьт хөтөлбөрийн дагуу фокус ярилцлагыг явуулна.

Хүснэгт 2. Ярилцлагын хөтөлбөр

Цаг	Хөтөлбөр
10.00 минут	Нээлт ба танилцах хэсэг
5 минут	Ярилцлагын сэдэв, зорилгыг танилцуулна.
5 минут	Бүлгийн ярилцлаганд оролцох журмыг танилцуулна
60-70 минут	Чиглүүлэх асуулт 1-3 дээр ярилцагчдийн хариултыг нэг бүрчлэн авна.
10 минут	Хариултыг бататгана.
60-70 минут	Чиглүүлэх асуулт 4-7 дээр оролцогч бүрийн хариултыг нэг бүрчлэн авна.
10 минут	Дүгнэлт, хаалт

4. Фокус бүлгийн ярилцлага

4.1. Фокус бүлгийн ярилцлагын чиглүүлэх асуултууд (А бүлэгт зориулав).

1. Төрийн бус байгууллагын зураглал

Гол асуулт	Дэмжих ба гүнзгийрүүлэх асуулт
ТББ-ын эрх зүйн хэлбэр буюу холбоо, сан ба эрхзүйн төрөл буюу нийгэмд үйлчилдэг, гишүүнд үйлчилдэг төрөл нь ТББ-ын үйл ажиллагааны чиг үүрэг буюу үйлчилгээ, нөлөөллийн үйл ажиллагаа явуулахад хэр тохиромжтой вэ? МОНГОЛ УЛС-ын бусад эрхзүйн акттай хэрхэн нийцэж байгаа вэ? Нийт бүртгэлтэй 20000 ТББ-ын дундаж дүр төрхийг хэрхэн тодорхойлох вэ?	<ul style="list-style-type: none"> Өнөөгийн ТББ-уудын төлөв байдлыг Та хэрхэн тодорхойлох вэ? Нийт бүртгэлтэй 24500 ТББ-ын хэд нь үйл ажиллагаагаа бие даасан, хараат бус, тогтвортой явуулдаг вэ? Зарим ТББ-ууд үйл ажиллагаагаа тогтмол явуулах, тасралтгүй ажиллахад юу саад болоод байна вэ? Хэрхэн сайжруулж болох вэ?

2. Үйл ажиллагааны зураглал

Гол асуулт	Дэмжих ба гүнзгийрүүлэх асуулт
<p>Бүртгэл: Бүртгэлтэй холбоотой гарах маргааныг хянан шийдвэрлэх, хууль зөрчсөн тохиолдолд буруутай этгээдэд хариуцлага хүлээлгэх журам бий юу?</p> <p>Тайлагналт: ТББ-ын үйл ажиллагаа, татвар, санхүү, НД-ын тайланг хүлээж авдаг төрийн байгууллагуудаас:</p> <ul style="list-style-type: none"> ТББ-ын тайлангийн мөрөөр арга хэмжээ авсан 	<p>ТББ-ын бүртгэл болон тайлагналт дээр албан байгууллага болон албан тушаалтны үзэмжээр хандах үйлдэлд хариуцлага тооцох зохицуулалт хэрхэн тусгагдсан байдаг вэ?</p> <p>ТББ-уудийн үйл ажиллагааны талаар аж ахуйн үйл ажиллагаа, төсөл хөтөлбөр, төрийн тендэрээр төсөөлөн шүүмжилдэг. Та бүхэн ТББ-уудын үйл ажиллагааг хэрхэн дүгнэх вэ?</p>

<p>эсэх?</p> <ul style="list-style-type: none"> Тайлагналтын төлөв байдлыг үнэлэн бодлогын чанартай асуудлыг тавьж байсан эсэх? Тийм бол, ямар? Хэзээ? Гм. 	<p>Гишүүнчлэл, үйл ажиллагааны төрлөөс хамааран хамтран ажиллахаа хэрхэн шийддэг вэ? Хууль эрхзүйн ямар дэмжлэг байвал та ИНБ-д илүү дэмжих вэ?</p>
---	---

3. Оролцогч талуудын зураглал

Гол асуулт	Дэмжих ба гүнзгийрүүлэх асуулт
<p>1. Төр-(донор, ОУБ)-ТББ-ын харилцаа, хамтын ажиллагаа, түншлэлийн эрхзүйн орчин, бодит үйл ажиллагааны төлөв байдлыг тодорхойлно уу.</p> <p>2. Бодлогын түвшинд ТББ-уудыг татан оролцуулах ямар арга хэлбэр, механизм Монгол Улсуд байдаг вэ?</p> <p>Түншлэгч ИНБ-ын чин дундаас хамгийн хамтрахад амар, хэцүү этгээд аль нь вэ? Ямар учраас амар эсвэл хэцүү хэмээн тодорхойлж байна вэ?</p>	<p>1а: Төр-(донор, ОУБ)-ТББ-ын харилцаа, хамтын ажиллагаа, түншлэлийн эрхзүйн орчин, бодит үйл ажиллагааны төлөв байдал:</p> <ul style="list-style-type: none"> давуу ба сул талууд олон амжилт, бэрхшээл цаашдын чиг хандлага <p>2а: Төрийн байгууллагын тогтолцоонд иргэний нийгэм, ТББ-ын салбарыг хариуцсан бүтэц бий юу? Байгаа бол ямар эрх мэдэл, чиг үүрэгтэй вэ? Байхгүй бол, яагаад?</p> <p>Ямар хамтын ажиллагаа үр дүнтэй байсан бэ? Хамтын ажиллагааны ач холбогдол, саад бэрхшээл оролцогч талуудаас хэрхэн хамаарах, хамтын ажиллагааны тогтвортой байдал, тогтвортой байдлыг хангах хүчин зүйл</p>

4. Үр нөлөөний үнэлгээ

Гол асуулт	Дэмжих ба гүнзгийрүүлэх асуулт
<p>1. ТББ-ын үйл ажиллагааны үр дүн, үр нөлөөг нэмэгдүүлэхэд саад болж буй зүйлсийг нэрлэнэ үү. Нийгэм, эдийн засаг, байгаль орчин үзүүлж байгаа нөлөөг хэрхэн хэмжиж дүгнэж байгаа талаар асуух</p>	<p>1а: Саадыг арилгахын тулд эрх зүйн зохицуулалтад ямар өөрчлөлт хийх шаардлагатай вэ?</p> <p>ТББ-уудыг зээл, тусламжийн мөнгөөр л ажилладаг гэх мэт хандлага байдаг. Тэгвэл та ТББ-ууд манай нийгэмд ямар үүрэгтэй оролцож, ямар үр дүн, үр нөлөөг бий болгож байгаа гэж боддог вэ? ТББ-уудын үйл ажиллагааг зогсоовол нийгмийн аль бүлэгт хүндрэл бэрхшээл учрах уу?</p> <p>Ямар сайн болон Монгол Улсу туршлага байна вэ? MEL (Monitoring, evaluation and learning) буюу хянаж шинжлэх, үнэлэх, сургамж авах үйл явцыг харгалздаг уу?</p>

5. Эх үүсвэр

Гол асуулт	Дэмжих ба гүнзгийрүүлэх асуулт
<p>Тэгвэл ТББ-ыг санхүүгийн хувьд бие даалгах, чадавхийг нь бэхжүүлэхийн тулд ямар бодлогын шийдвэрүүдийг авч хэрэгжүүлвэл зохих вэ? Яагаад?</p> <p>1. <u>Татварын зохицуулалт /татвараас чөлөөлөх, татварын хөнгөлөлт үзүүлэх:</u> эдгээртэй холбоотой бодлого, эрх зүйн орчин ба түүнд гарсан өөрчлөлт, өөрчлөлт хийх болсон шалтгаан, хийсэн өөрчлөлтийн үр дагавар, гм?</p> <p>2. МОНГОЛ УЛС-ын Засгийн газрын тухай хуулийн 19-р зүйлд төрийн гүйцэтгэх байгууллагын <u>тодорхой чиг үүргийг Засгийн газрын бус байгууллагад хариуцуулан гүйцэтгүүлж, холбогдох зардлыг улсын төсвөөс бүрэн буюу хэсэгчлэн санхүүжүүлэхээр заасан</u></p>	<p>Монголын ТББ-ууд ын хувьд гадаадын/олон улсын байгууллагуудаас үзүүлж буй санхүүгийн дэмжлэг нь үйл ажиллагаа, институцийн оршин тогтнолынх нь чухал баталгаа болж ирсэн гэж хэлэх үндэслэлтэй. Судалгаанд уг санхүүжилтийн хэмжээ, салбар, газар зүйн хуваарь, зориулалт (ТББ-ын институцийн чадавхи нэмэгдүүлэх, үйлчилгээг нь худалдан авах), ТББ-д чиглэсэн гадаадын/олон улсын санхүүжилтийг зохицуулж буй бодлого, эрхзүйн орчин, удирдлагын тогтолцоо, мэдээлэл/мониторинг/үнэлгээний төлөв байдлыг шинжилнэ.</p> <p>Манай ТББ-уудын санхүүгийн эх үүсвэр, чадавхийн хувьд хүндрэлтэй, ОУ-ын, төрийн гэх мэт санхүүжилтэд тулгуурладаг тал бий? Заримдаа</p>

<p><u>байдаг</u>: Танай байгууллагаас төрийн чиг үүргийг гэрээлэн гүйцэтгэх эрхийг ТББ-уудад гаргаж байсан уу? Тийм бол, ямар ТББ-уудад ямар шийдвэрийг? Эдгээр ТББ-ыг ямар шалгуур журмаар сонгон шалгаруулдаг вэ? ТББ тус бүрт хэчнээн хэмжээний санхүүжилт олгосон бэ? Энэ талаарх мэдээлэл олон нийтэд нээлттэй юу? Тийм бол, эх сурвалжийг нэрлэнэ үү.</p> <p>3. Танай байгууллага /төр, ОУБ/ ТББ-д төслийн <u>санхүүжилт (тэтгэлэг)</u> өгдөг үү? Өгдөг бол эрхзүйн ямар үндэслэлээр (хууль, тогтоол, захирамж?) Тэтгэлэг олгох журам, журмын хэрэгжилт, олгосон грантын нийт тоо, хэмжээ? /2017-2019/</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ ТББ-д <u>мөнгөн бус дэмжлэг</u> (байраар хангах, гм) үзүүлдэг үү? Ямар хууль тогтоомжийн үндсэн дээр олгодог вэ? ▪ ТББ-ын санхүүгийн <u>эх үүсвэрийн төрлийг өргөжүүлэн</u> зорилгоос гадуурх эдийн засгийн үйл ажиллагаа эрхлэх, үнэт цаас худалдан авах, зээл авах зэрэг олон улсын хэмжээнд хүлээн зөвшөөрсөн эх үүсвэрийг манай орны нөхцөл байдалд хуульчлан зөвшөөрөх боломж бололцооны талаар? 	<p>гадаадын шашны байгууллага, тусгай албад, түүний халхавч байгууллагаас санхүүжүүлэгддэг байх магадлалтай гэх мэт шүүмж гардаг. Татварын хууль, НДШ-ийн хууль зэргийг дагаж мөрдөхөд танай байгууллагын дэмжлэгийг ИНБ –с баталгаажуулах шаардлагатай юу? Үүн дээр ямар хүндрэл бэрхшээлүүд юу байдаг вэ? санхүүгийн хариуцлагын тал дээр та ИНБ-г хэрхэн ангилж үнэлж дүгнэдэг вэ? Та хандив тусламж өгсөний төлөө татварын хөнгөлөлт/ эсвэл татвар тооцохгүй зарлага/орлого жагсаалт нэмэгдвэл хандивийн хэмжээгээ нэмэх үү?</p> <p>2а: Зарим яамдын төсвөөс ТББ-ын үйл ажиллагааг санхүүжүүлдэг. Гэвч Монголын эмэгтэйчүүдийн холбоо зэрэг ТББ-д санхүүжилтийн дэмжлэг олгох ЗГ-ын 2020 оны тогтоол гарсан баримт бий. Энэхүү хэлбэрийн санхүүжилт олгох эрхзүйн үндэслэлийг тайлбарлана уу.</p>
---	---

6. Засаглал

Гол асуулт	Дэмжих ба гүнзгийрүүлэх асуулт
Монголын ТББ-уудын засаглал, удирдлагын хөгжлийн түвшнийг үнэлнэ үү? ТББ-уудын засаглалыг бэхжүүлэхийн тулд юу хийх ёстой вэ?	Танайх хамтран ажилладаг ИНБ-дынхаа засаглал, төлөөллийг нь харгалздаг уу? Тийм бол ямар шалгуур ангилал үздэг вэ? Хамтран ажиллаж байгаа ИНБ-тэй холбоотой аливаа гэрээ хэлцэл, үйл ажиллагааны асуудлыг ямар түвшинд авч үзэж шийддэг вэ?

7. Таатай аюулгүй орон зай/ Иргэний орон зай

Гол асуулт	Дэмжих ба гүнзгийрүүлэх асуулт
<p>ИНБ үйл ажиллагаа явуулахад аль саад бэрхшээл учруулдаг хүчин зүйл: хууль журам, албан тушаалтны хүнд суртал, авлига, ашиг сонирхлын зөрчил гэх мэт</p> <p>ТББ-ын хараат бус байдлыг хангах хүчин зүйлс, баталгаа, хараат бус байдлаа хадгалахад учирдаг бэрхшээл, бэрхшээлийг арилгах арга заМонгол Улсуд?</p>	<p>Таны бодлоор ИНБ нь эрх чөлөөтэй, таатай нөхцөлд байж үйл ажиллагааг явуулж чадаж байна уу? Тэдний эрх хэр сайн хамгаалагдсан бэ? Хуулиар болон практик дээр? Тэдэнд хуулийг харилцан адил үйлчилдэггүй гэдэгтэй санал нэгдэх үү?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ ТББ-ын хараат бус байдлыг төр болон хандивлагч/ санхүүжүүлэгч байгууллагуудаас хамгаалах эрх зүйн ямар зохицуулалтууд байна эсвэл байх ёстой вэ? ▪ ТББ-ын хараат бус байдлыг улс төрийн нөлөөлөл, дарамт шахалтаас хамгаалах эрх зүйн ямар зохицуулалтууд байна эсвэл байх ёстой вэ? ▪ Хүний эрхийн болон нөлөөллийн үйл ажиллагаа явуулдаг ТББ-ын хараат бус болон аюулгүй байдлыг ханган хамгаалах эрх зүйн ямар зохицуулалтууд байна эсвэл байх ёстой вэ?

8. Төрийн бус байгууллагын эрх зүйн орчны талаар таны бодол? эрх зүйн орчин хангалттай юу? Үгүй бол юу нь сайжруулах шаардлагатай вэ? хэрхэн?

4.2. Фокус бүлгийн ярилцлагын чиглүүлэх асуултууд (Б бүлэгт зориулав).

1. Төрийн бус байгууллагын зураглал

Гол асуулт	дэмжих ба гүнзгийрүүлэх асуулт
ТББ тасралтгүй зорилгынхоо хүрээнд /өөрчлөхгүйгээр/ ажиллахад тулгардаг бэрхшээлүүд, ба түүнийг даван туулах арга зам юу вэ?	Үүний? шалтгаан нь тохиолдлын чанартай юу эсхүл нийтлэг, системийн чанартай юу гэдгийг мэдэх нь чухал гэж бодож байна.

2. Үйл ажиллагааны зураглал

Гол асуулт	дэмжих ба гүнзгийрүүлэх асуулт
Одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй ТББ-ын тухай хууль дагаж мөрдөхөд болоод, үйл ажиллагаа явуулахад саад бэрхшээл учруулж байсан уу. Байсан бол ямар саад бэрхшээл...	Гишүүдийн идэвх санаачилга, оролцоог хадгалахад юу шаардлагатай вэ? Үйл ажиллагаа зогссон шалтгаанд юу юу орох вэ?

3. Оролцогч талуудын зураглал

Гол асуулт	дэмжих ба гүнзгийрүүлэх асуулт
Ямар хамтын ажиллагаа үр дүнтэй байдаг вэ?	Түншлэгч талуудын дундаас хамгийн хамтрахад амар болон хэцүү этгээд аль нь вэ? Ямар учраас амар эсвэл хэцүү хэмээн тодорхойлж байна вэ? Төртэй хамтран ажилласны дараа хариу нэхэх, саналаа дэмжүүлэх, эсвэл шийдвэрийг нь чимээгүй харж өнгөрөх үе байдаг уу? төр, иргэний нийгмийн хамтын ажиллагаа дэмжлэгийн асуудлаар Хамтын ажиллагааны ач холбогдол, саад бэрхшээл оролцогч талуудаас хэрхэн хамаарах, хамтын ажиллагааны тогтвортой байдал, түүнийг хангах хүчин зүйл

4. Үр нөлөөний үнэлгээ

Гол асуулт	дэмжих ба гүнзгийрүүлэх асуулт
Хөндлөнгийн болон өөрсдийн үнэлгээ хийх хэрэгцээ шаардлага байдаг, хийж чаддаг эсэх, чадсан бол эсхүл чадаагүй бол шалтгаан нь юу болох тухай	ТББ-ын хувиар дотоод хяналт, үнэлгээ, дүн-шинжилгээ хийдэг үү? Ямар сайн туршлага байна вэ? MEL (Monitoring, evaluation and learning) буюу хянаж шинжлэх, үнэлэх, сургамж авах үйл явц байгууллагын хувьд тогтсон уу? Үйл ажиллагааны үнэлгээг өөрсдөө хийдэг, эсхүл хөндлөнгийн үнэлгээ хийлгэдэг тухай, Нийгэм, эдийн засаг, байгаль орчин үзүүлж байгаа нөлөөллөө хэрхэн хэмжиж дүгнэж байгаа талаар асуух Танай байгууллагын нийгэмдээ үзүүлсэн хамгийн том амжилт гэвэл юуг нэрлэх вэ.... Эхний 3-ийг нэрлэ гэвэл юуг нэрлэх вэ?

5. Эх үүсвэр

Гол асуулт	дэмжих ба гүнзгийрүүлэх асуулт
Үйл ажиллагааны тогтвортой байдлыг хангах, үүнд ялангуяа санхүүгийн тогтвортой байдлыг хангах стратеги, төлөвлөгөөтэй эсэх, хийж хэрэгжүүлж байгаа арга туршлага	хүндрэл байдаг уу? Санхүүч, нягтлан бодогчгүй үед хэрхэн тайлангаа гаргадаг вэ? татварын орчин, татварын хөнгөлөлтийн талаар санаа бодлыг Татварын хууль, НДШ-ийн хууль болон хэрэгжүүлэгч байгууллагаас ямар хүндрэл бэрхшээлүүд юу байдаг вэ? Санхүүгийн хариуцлагаа хэрхэн чанд сахидаг вэ? Ямар бэрхшээл тулгардаг вэ? Санхүүчтэй байх

6. Засаглал

Гол асуулт	дэмжих ба гүнзгийрүүлэх асуулт

<p>Одоогийн тусгасан хуульд байгууллагын засаглалын бүтцийн зохицуулалт амьдрал дээр хэр хэрэгжиж байгаа бөгөөд хэрэгжихгүй байгаа бол шалтгаан.</p>	<p>Дүрмийн дагуу хугацаатай хурал, уулзалт, чуулганаа хийдэг үү? Дотоод дүрэм журмаа хэрхэн хэрэгжиж байгааг хянадаг вэ? Хянах бүтэц бий юу? Аль нь илүү оновчтой вэ?</p> <p>Мөн ТББ-ын чадавхийг бэхжүүлэх зорилгоор салбарын өөрийн удирдлагын байгууллага байх эсэх талаар, салбарын зарчим, үнэт зүйлийн талаар Үйл ажиллагааны тайлангаас гадна санхүүгийн тайлангийн ил тод байдал хир зэрэг хангагддаг. Санхүүгийн тайланг хандивлагчийн нэрс, авсан хандив, зарцуулсан үйл ажиллагааны хөтөлбөрөөр гаргадаг эсэх, ингэж гаргахад юу саад болдог тухай Удирдах зөвлөлийн гишүүддээ шалгуур тавьдаг эсэх, гишүүн тус бүр дээр оролцоог үнэлдэг эсэх.... нэр дэвшүүлэлтийг ил тод зарладаг эсэх</p>
--	--

7. Таатай аюулгүй орон зай

Гол асуулт	дэмжих ба гүнзгийрүүлэх асуулт
<p>ИНБ үйл ажиллагаа явуулахад аль саад бэрхшээл учруулдаг хүчин зүйл: хууль, журам, албан тушаалтны хүнд суртал, авлига, ашиг сонирхлын зөрчил гэх мэт</p>	<p>Хуулийг харилцан адилгүй биелүүлж байгаа үед ямар арга хэмжээ авдаг вэ? Хууль ёсны дагуу хэмээн хязгаарлах алхамтай тулгарч байсан уу? Энэ тохиолдолд асуудлыг хэрхэн шийдсэн бэ?</p> <p>ТББ-ууд үйл ажиллагаа явуулахад хүндрэл учруулж байгаа хамгийн гол хүчин зүйл юу байна. Тэрийг багасгах, арилгах ямар арга заМонгол Улсуд байгааг асуух</p>